

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

147144

FATMA AÇIKGÖZ

438 NUMARALI MUHÂSEBE-İ VİLÂYET-İ ANADOLU
DEFTERİ (937/1530) I-II'YE GÖRE
ANKARA, ÇANKIRI VE SULTANÖNÜ SANCAKLARINDA
YER ADLARI

DANIŞMAN:
Prof. Dr. İSMAİL ÖZÇELİK

147144

KIRIKKALE-2004

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR	X

GİRİŞ

A. 438 NUMARALI MUHASEBE-İ VİLÂYET-İ ANADOLU DEFTERİ HAKKINDA	1
B. ADBİLİM VE YER ADBİLİMİ	3
C. TÜRKİYE'DE YER ADLARI VE YER ADBİLİMİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	9
D. OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE YER ADLARININ DEĞİŞMESİ VE DEĞİŞTİRİLMESİ	18
E. ANKARA, ÇANKIRI VE SULTANÖNÜ ADLARI VE 1530'DA SANCAKLARA BAĞLI KAZA-NAHİYELER	24

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERİN ANADOLU'YA GİRİŞİ, YERLEŞME VE YER ADLARI İLİŞKİSİ	32
A. TÜRKLERİN ANADOLU'YU YURT EDİNMELERİ	34
1. Türklerin Anadolu'ya Girişi, Yerleşme ve Yer Adları.....	34
a. Viran Adlı Yerleşmeler	37
b. Hisar Adlı Yerleşmeler.....	38
c. Öyük Adlı Yerleşmeler.....	38
d. Gayrimüslim Kalıntılarına Yansıtan Diğer Adlar (Kilise, Manastır vs.).....	39
2. Oğuzlarla Birlikte Anadolu'ya Gelen Diğer Türk Toplulukları.....	41
3. Türklerin Eski Oturdıkları Yerlerin Adlarını Anadolu'daki Yeni Yerlerine Vermeleri.....	42
4. Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İskânında Dervişlerin Rolü	43

B. OĞUZLAR, KONAR-GÖÇER HAYAT, YERLEŞİK HAYATA GEÇİŞ VE YER ADLARINA YANSIMALARI	48
1. Oğuz Adını Taşıyan Yer Adları	50
2. Oğuz Boyları ve Yer Adları	51
3. Konar-Göçer Cemâatler ve Yer Adlarına Yansımaları	60

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA SOSYAL KURUMLAR, İSKÂN BİRİMLERİ VE DİĞER YER ADLARI	76
A. KURUMLAR - İSKÂN VE YER ADLARI	76
1. Kaleler	77
2. Hamam ve Kuyular	79
3. Kervansaray, Han, Pazar Yeri ve Köprü Civarı	79
4. Derbendler	82
5. Zaviyeler	83
6. Câmiler ve Mescitler	86
7. Saraylar	87
B. İSKÂN BİRİMLERİ VE YER ADLARINA YANSIMALARI	88
1. Yaylak ve Kışlaklar	88
2. Ağıl	92
3. Çiftlik	93
4. Mezra	93
5. Divan ve Kasaba	95
C. YERLEŞMEYE ETKİ EDEN DOĞAL ORTAMLAR VE YER ADLARINDAKİ İZLERİ	96
1. Akarsu, Dere, Çay vs. Civarları	96
2. Dağ, Tepe, Kaya ve Taş ile İlgili Yer Adları	96
3. Yetiştirilen Ürünler ve Çevredeki Bitki Adlarını Yansıtan Yer Adları	98
4. Hayvanlarla İlgili Yer Adları	99
5. Yeraltı Kaynaklarının Adı İle Anılan Yerleşmeler	101
6. Tasvirî Yer Adları	102
D. DİĞER YER ADLARI	104

1. Meslek Adıyla Adlandırılan Yerleşmeler	104
2. Bir Olaya İşaret Eden Yer Adları	105
3. Yerleşmenin Eski mi Yoksa Yeni mi Olduğunu Belirten Yer Adları.....	105
4. Şahıs Adları İle Kurulan Yer Adları	105
5. Nesne Adı Taşıyan Yer Adları	107
6. Diğerleri	107
E. MAHALLELER	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI.....	114
SONUÇ	117
BİBLİYOGRAFYA	120
EKLER.....	135
ÖZGEÇMİŞ	155

ÖZET

Başka milletler gibi Türkler de yerleşim yerlerine kendilerince bir ad verme usûlü geliştirmişlerdir. Bu usûlü, uzun yüzyıllar yaşadıkları Asya topraklarında edinmiş olmalıdırlar. Türkler, Anadolu ve çevresini bir yurt haline getirirken, adlarını da buralara vermişlerdir. Bu çalışmada elde edilen bilgilere göre, XVI. yüzyılın ilk yarısında Ankara, Çankırı ve Eskişehir yer adlarının büyük çoğunluğunu, Türklerin verdikleri adlar teşkil etmektedir. Türkler bir yere ad vermede en çok dağ, taş, su, dere, ağaç vs. gibi çevrenin tabii unsurlarından yararlanmışlardır. Ankara Sancağı'ndaki yerleşimlerin % 26.2'si bu unsurlara dayanırken, Çankırı Sancağı'nda bu oran % 31.5'e, Sultanönü Sancağı'nda ise % 32.2'ye çıkmaktadır. İkinci sırada bağlı buldukları topluluğun adını verme gelmektedir. Ankara Sancağı'ndaki yerleşmelerin % 27'si, Çankırı Sancağı'ndaki yerleşmelerin % 18.5'i, Sultanönü Sancağı'ndaki yerleşmelerin ise; % 20.2'si Oğuz boyları ile konar-göçer cemâat adlarını taşımaktadır. Bu yerleşmeler Türklerin sonradan kurdukları yerleşmelerdir. Kilise, manastır, viran, öyük gibi eski yerleşmelerin izlerini veren adlar ise; Ankara'da % 12 Çankırı'da % 13 ve Sultanönü'nde % 15'tir.

ABSTRACT

Turks also developed a name system their settlement places as other nations. They learned this method at along centuries. While they construct as a settlement places Anatolia and its surroundings, they gave them to names. As to the knowledge that we have studied, at first half of the 16th century belong to Ankara, Çankırı and Eskişehir, the names of settlement places are given from Turks at a large amount. They used more mountain, stone, water, stream and tree words to give as the names of settlement places that they are natural elements, proportions are given natural elements: At Ankara province % 26.2, at Çankırı province % 31.5 and at Sultanönü Province % 32.2. Names of settlement places that bear community (semi nomadic/nomadic: konar-göçer/göçer) names come secondly; they are given: Ankara % 27, Çankırı % 18.5, Sultanönü % 20.2. These settlements are Turk's established them later. The names of old settlement places and the names of its remainder like church, monastery is given as proportions: Ankara % 12, Çankırı % 13 and Sultanönü % 15.

KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II’ye göre Ankara, Çankırı ve Sultanönü Sancaklarında Yer Adları” adlı çalışmamı, ilmî ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

...../ 04 /2004

Fatma AÇIKGÖZ

ÖNSÖZ

Ankara, Çankırı ve Eskişehir çevresinde Türk iskânını XI. yüzyılın başlarına kadar götürebiliriz. Malazgirt Meydan Muharebesinden sonra Anadolu'ya yoğun bir Türk göçü olmuş ve bunların önemli kesimi de Orta Anadolu'yu yurt tutmuştur. Başlangıçta konar-göçer hayat tarzı yaşayan Türk unsurları zamanla yerleşik hayata geçmiş ve bu süreç Osmanlı yönetiminin uyguladığı iskân politikası sonucunda XVIII. yüzyıl ortalarında tamamlanmıştır.

Orta Asya'daki hayat tarz ve anlayışını Anadolu'da da devam ettiren Türk boyları Anadolu coğrafyasında da birçok dinî, kültürel ve sosyal müesseseler kurmuş ve bu müesseseleri daha da geliştirerek günümüze kadar ulaştırmışlardır. Günümüzden geçmişe baktığımızda bu üç vilayet ve çevresinde Türk kültürünün izlerini bulmamız mümkündür.

Türklerin, ad verme geleneği çerçevesinde özellikle yeni kurulan iskân merkezlerine (köy, kasaba ve şehir) boy, aşiret, cemâat adlarını ve geldikleri yerlerdeki adları verdiklerini görüyoruz. Buralara yerleşen Türk unsurlarının önde gelenleri, kendi aşiret veya oymaklarının isimlerini yerleştikleri alanlara verdikleri gibi, çevre unsurlarından yararlanarak yepyeni isimler de vermişlerdir.

Ankara, Çankırı ve Eskişehir çevresinde Türk kültürünün yer adlarına yansımaları, iskân birimlerinin adlarının tarihi gerçeklerle olan ilişkisini ve ad verme usûllerinin bu vilayetlerde aldığı şekli ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirmiş olduğumuz bu çalışmada kullandığımız kaynak Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından iki cilt halinde yayınlanmış olan 1530 (937) tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'dir.

Yer adları sahasındaki çalışmalar, Türkiye'de henüz başlangıç aşamasında olduğundan, çalışmamızda belli bir model örnek alınmamıştır. Öncelikli olarak defterin ilgili sayfalarında, bu sancaklara bağlı yerleşmeler okunarak kazalara göre tasnifi yapılmıştır. Çalışmamızda izlenen metod, Anadolu'nun Türkleşmesi, iskân şartları ve buna bağlı olarak Türklerde yer adı verme usûlleri çerçevesinde üç sancaktaki yerleşme adlarının sınıflandırılması şeklinde olmuştur. Burada her başlık altında sancaklara bağlı yerleşmelerden örnekler, kazalara ayrılmaksızın sancak

bazında ele alınmıştır. Yalnız konar-göçer teşekküllere ait isimler, istisnâ olarak kaza ve nahiyeye bazında ele alınarak, tek tek belirtilmiştir. İncelenen isimler köy, mezra ve divanlar olarak sınırlandırılmıştır. Ayrıca şehir niteliği gösteren birimlerdeki mahallelerin adları, ayrı bir bölümde incelenmiştir. Kaza ve nahiyelere bağlı yerleşmelerin listeleri “Ekler” bölümünde verilmiştir.

Giriş kısmında, esas aldığımız 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri hakkında kısa bir bilgiden sonra, Yer Adbilimi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra yurt dışında ve Türkiye’de bu konu üzerinde yapılan çalışmalar üzerinde durularak, yer adlarının değişmesi ve değiştirilmesinin nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak; Ankara, Çankırı ve Eskişehir adları ile 1530’da Sancaklardaki kazaların idari durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki; yer adlarının değişmesi ve günümüze ulaşan köyler ve isimleri, ayrı bir çalışmanın konusudur. Aslında bu konuyu seçerken, isimlerin günümüze uzantılarını da çalışmamıza dahil etmiştik. Ancak üç sancakta incelenecek köy sayısının çok fazla ve coğrafyanın geniş olmasından dolayı, ilerleyen safhalarda, isimlerin değişimi ya da kaybolan köylerin tespitinin hayli zor olması nedeniyle bu konu çalışmamızın dışında tutulmuştur. Ancak yeni isimler, faydalanılan diğer kaynaklarda geçtiği kadarıyla yer yer belirtilmiştir.

Esas aldığımız defterde siyâkat yazısının kullanılması, farklı okunuşlara sebep olduğundan, isimler defterin yer adları dizininde gösterildiği şekliyle alınmıştır. Farklı okunması gerektiği durumlar yeri geldikçe dipnotta belirtilmiştir. Ayrıca defterin dizininde köşeli parantez içinde gösterilen adlar esas alınmıştır. Mesela, dizinde “Yüneyviranı [Güney viranı]” şeklinde yazılan mezra “Güneyviranı” şeklinde alınmıştır. Yine dizinde soru işareti konmuş isimler doğrusu okunamadığı takdirde dizindeki gibi alınmıştır. Örneğin; Tarıkcı (?) k., Surnak (?) mz., Memâşâ (?) mz. gibi.

Diğer taraftan tahrir defterlerinde bazı kelimeler çeşitli şekillerde okunabilmektedir. Bu da araştırmacıyı yanılgıya düşürebilmektedir. Örneğin; “ملك” kelimesi Melek, Melik ve Mülk şeklinde okunabileceği gibi, Oğuz ve Uğur kelimelerinin birbirinden ayrılması çok zordur. Yine “اینه” kelimesi Eyne şeklinde

okunabileceği gibi İne şeklinde de okunabilir. Bu gibi durumlarda da dizine uyulmuştur. Karacaine k., İneküpe k., Melikalani k., Mülkviran mz., Uğurluözü mz., Oğuzçayırı k., gibi.

Yer adları konusunda yapılacak bir çalışmanın alan araştırmasıyla daha doğru sonuçlara varacağı düşüncesiyle Kırıkkale'ye yakın Kalecik'e bağlı 5 köy gezilmiş ve buralardaki yaşlı köy halkıyla röportaj yapılmıştır. Bu araştırma, ufkumuzu açmasının yanı sıra, bizi, yer adları konusunda yapılacak çalışmalarda önemine daha fazla inandırması bakımından da faydalı oldu. Ancak, incelediğimiz coğrafyanın üç vilayeti kapsamı ve çalışma süremizin de kısıtlı olması, alan araştırmasını çok dar bir saha ile sınırlandırmamızı gerekli kılmıştır. Dileğimiz bundan sonraki çalışmalarımızda bu tür yöntemleri daha fazla kullanabilmektir.

Burada, daha önce yapılanlardan farklı olarak, Türklerin Anadolu'yu iskân şartları çerçevesinde yer adı verme usûlleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca üç sancaktaki yer adları kısmen de olsa karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın, bu alanda yapılacak araştırmalar için daha kapsayıcı bir metodun geliştirilmesine katkıda bulunacağını ümid ederim. Eksik ve hataların olması kaçınılmazdır. Bu bakımdan eleştirilere açık olduğumu beyan etmek isterim.

Bu tezin hazırlanmasında yardımlarını ve desteğini gördüğüm, üzerimde büyük emeği olan değerli hocam Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK'e; sık sık görüşlerine başvurduğum hocalarım Doç Dr. Ahmet Nezih TURAN, Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÇALIK ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÇINAR'a müteşekkirim. Ayrıca; tezimin bütünü okuyup, daha az ifâde ve imlâ hatasıyla ortaya çıkmasına katkıda bulunan Fatih TEKELİ'ye, alan araştırmasında beni köylere götürüp oradaki insanlarla görüşmemde emeği geçen babama, anneme; Kalecik'te köylerle ilgili bilgi almak maksadıyla bize evlerini açan ve ikramda bulunan emekli öğretmenler Cemal DOĞAN ve Muzaffer ERDOĞAN'a ve son olarak çalışmalarım sırasında büyük bir hoşgörülle desteğini gördüğüm eşime teşekkür ederim.

Fatma AÇIKGÖZ

KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	Adı geçen eser
<i>a.g.m.</i>	Adı geçen makale
<i>a.g.t.</i>	Adı geçen tez
Ar.	Arapça
Bkz.	Bakınız
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
F.	Farsça
<i>İA</i>	İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
k.	Köy
m.	Mahalle
<i>OTAM</i>	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
mz.	Mezra
nd.	Nâm-ı diğer
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	Sayfa
tb.	Tâbi
<i>TD, 438</i>	438 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Tıpkıbasım
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

A. 438 NUMARALI MUHASEBE-İ VİLÂYET-İ ANADOLU DEFTERİ HAKKINDA¹

Osmanlılar bir bölgeyi topraklarına kattıklarında, o bölgeye yetkili bir emin gönderip, nüfusu ve gelir kaynaklarını ayrıntılarıyla araştırıp deftere geçirirlerdi ki bu işleme tahrir denir. Tahrir işlemi her sancak için ayrı ayrı nüfus ve gelir defterleri meydana gelirdi.² Bölgede vergi kaynakları, çeşitli etkenlerle değiştiği zaman, her 20-30 yılda bu tahrir işlemi yenilenirdi.³

Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemi olan Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566)'ın ilk yıllarında livâlara ait nüfus, vergi gelirleri, has, tımar, zeamet, evkaf ve emlakı bir arada gösteren; ayrıca ülkenin bütününe yönelik tahrir sonuçlarını da ihtiva eden ilk ve yegane defterler serisinden Anadolu Vilâyeti'ne ait iki defter mevcuttur. Birincisi; Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Fihristi'nde 166 numara ile kayıtlı olup, 628 sayfa, Rebû'l-âhir 937 (Kasım 1530) tarihli ve Bursa, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye livâlarını ihtiva etmektedir. İkincisi ise; Anadolu Vilâyeti İcmal Defteri olup, Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Fihristi'nde 438 numara ile kayıtlıdır.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından iki cilt halinde yayınlanmış olan 1530 (937) tarihli Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nin birinci cildinde Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib, Sultanönü (Eskişehir), Hamid ve Ankara livâları; ikinci cildinde ise; Bolu, Kastamonu, Kengırı (Çankırı) ve Kocaeli livâları yer almaktadır.

¹ Bu kısımda TD, 438'in "Sunuş" ve Halil İncalcık tarafından yazılan "Giriş" bölümlerinden yararlanılmıştır.

² Elimizde bulunan en eski tahrir defteri 835 (1431-1432) tarihini taşımaktadır. Bkz.: Halil İncalcık, *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1987.

³ "Tahrir defterleri sayesinde muayyen bir tarihte devlet bünyesinde her köy ve kasabada mevcut bulunan yetişkin erkek nüfusunu, ellerindeki toprak miktarını "çift", "nimçift" ve "dönüm" olarak gösterilen işaretler ve tâbi tutuldukları vergi mükellefiyetlerini tesbit eden rakamlarla birlikte, isimleri ve babalarının adlarıyla ayrı ayrı görebilmekteyiz. Yine aynı defterler sayesinde, her köyün kimin tımarı veya mülk veya vakfı olduğunu, o köylerde icra edilen ekimin ve yetiştirilen hayvanların çeşitleriyle miktarlarını bildiren, öşür ve rüsum miktarını tayin eden rakamları bulmaktayız. Bundan dört-beş yüz sene evvel Türkiye'nin her köşesinde mevcut sipahi ile toprağa bağlanmış olan köylüyü; yollar boyunca derbend bekleyen, yol ve köprü tamir eden ve kervansaraylara hizmet eden insanları; madenci, güherçileci, şapçı, tuzcu, taycı ve yağcı gibi türlü mükellefiyetleri olan halkı ve her türlü bâç ve rüsum toplanan geçit, pazar ve gümrük mahallerini yerli yerinde ve vazife başında görmek, devletin çarklarının nasıl işlediğini anlamak açısından önemlidir." Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri", Tıpkıbasım, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi-Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerinde Tetkikler-Makaleler*, I, Yayına Hazırlayan: Hüseyin Özdeğer, İstanbul 2000, s. 175-176.

438 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'ni mufassal tahrir defterlerinden ayırt eden temel özellik şehir, köy, cemâat gibi birimlerde ve has, tumar ve zeametlerde kişi adlarının alınmamış olmasıdır. Ancak vakıflar ve mülkler, vakıfların ve mülk sahiplerinin adlarıyla konmuştur.⁴

Yer isimlerini incelediğimiz sancaklardan Sultanönü Livâsı birinci ciltte 219-243. sayfalar arasında olup vakıf kayıtları ise; 142-147. sayfalarda yer almaktadır. Ankara Livâsı da yine aynı cildin 336-414. sayfalarında; Çankırı livâsı ise; ikinci ciltte olup, 703-751. sayfalarda yer almaktadır.

Tahrir defterleri, nereden ve kimden ne kadar vergi alınacağını; nereye ve kime ne kadar gelir tevcih edileceğini belirlemek amacıyla düzenlenmişlerdir. Burada “nereden” ve “kimden” sorularına verdiği cevaplardan dolayı bu tür defterlerin bir adı da “Esâmi Defterleri” (Ad Defterleri)dir. İncelediğimiz defter 1530 tarihinde Ankara, Çankırı ve Sultanönü Sancaklarına tâbi nahiye, kaza, köy, mezra, çiftlik, yaylak ve kışlakları bize vermektedir. Çoğu günümüzde de yaşayan bu isimler, o dönemin idari taksimatı ve tarihi coğrafyası hakkında da bilgi vermektedir. Özellikle mufassal tahrir defterleri tarihî coğrafya bakımından önem arz etmektedir. Coğrafya biliminin kollarından biri olan “*tarihî coğrafya*”, geçmişten günümüze veya geçmişte bir zaman diliminde dünyanın tamamının veya bir parçasının çağdaş coğrafya ilke ve yöntemlerine uygun olarak yapılan coğrafyası şeklinde tanımlanmaktadır. Osmanlı tahrir defterleri, bilhassa devletin her bakımdan yüksek bir seviyeye ulaştığı XVI. yüzyılda bize bu konuda önemli bilgiler vermektedir. Bu defterler, sadece Türkiye coğrafyası için değil, aynı zamanda Osmanlı hakimiyetine giren bütün sahalar için önemli kaynaklardır.⁵

⁴ Defterin tertibi bir “icmal” yani özet olmakla beraber sancak icmallerinden tamamıyla farklıdır. Sancak icmallerinde tumar vb. görevlilerin adları yazılıdır. Vilâyet muhasebelerinde ise ad, istisnai hallerde, başlıca haslarda konulmuştur.

⁵ Osman Gümüşçü, “Osmanlı Mufassal Tahrir Defterlerinin Türkiye'nin Tarihî Coğrafyası Bakımından Önemi”, *Türk Yurdu*, XIX-XX/148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, Ankara, s. 375.

B. ADBİLİM VE YER ADBİLİMİ

Bütün dillerde olduğu gibi Türk dilinde de adlandırma, insandan doğaya aktarma (yol ağzı, kapı kolu vs.), doğadan insana aktarma (Arslan, Demir, gibi şahıs adları), doğadaki nesnelere arasında aktarma (aslanağzı, tekesakalı gibi bitkilerle boğabalığı, kedibalığı gibi hayvanlar) ve somutlaştırma gibi bir takım usûllerle gerçekleşmektedir.⁶ Adlandırma insanların algılayış tarzına, hayat şartlarına dolayısıyla kültürüne bağlıdır.

Bu bağlamda Türk kültürünün önemli konularından biri de ad vermedir. İnsanlarda ad verme; yeni doğan çocuğa ad verme, yaşanılan yere, bölgeye, coğrafyaya ad verme vs. şeklinde görülür. İnsanlar bir şeyi adlandırırken, kendi kültürleri, özelemleri, gelenek ve göreneklerini yansıtan isimleri tercih etmişlerdir. Genel olarak özel isimleri inceleyen bilim dalı “onomastik” adını alırken; onomastik’in kişi adlarını konu edinen kolu “antroponimi”, yer adlarını yapı, anlam ve köken bakımlarından açıklamaya çalışan kolu ise “toponimi”dir.⁷

Türkiye’de antroponimi alanında yapılan çalışmalar sonucu, Türklerde kişilere ad vermede dinî adlar koyma (Ahmet, Hüseyin, İbrahim, Osman, Ömer gibi), ünlü ve saygın kişilerin ad ve soyadlarını kullanma (Atilla, Cengiz, Timur, Mustafa Kemal, İskender gibi), destanlarda ve masallarda geçen adları koyma (Oğuz, Dumlupınar, gibi), yer adlarını koyma (Dicle, Seyhan gibi) ve tarihi olay adlarını koyma (Kurtuluş, Devrim gibi) gibi eğilimlerin olduğu tespit edilmiştir.⁸

Toponimide ise; bütün yer adları, köy ve şehir gibi yerleşme yerlerinin adları, tabii yer adları (dağ, tepe, dere, vs...) göz önünde tutulur. Toponimi’nin dağ, tepe, bel, sırt vb. adları üzerinde duran kolu *oronimi*; çay, dere, ırmak, göl vs. adlarını ele alan kolu da *hidronimi* adıyla anılır. Fransızca toponimi (toponymie) adıyla anılan bu bilim koluna Türkçede “Yer Adları Bilgisi” ya da “Yer Adbilim” adı verilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar dil bilimi metodlarının kullanılmasyla bir kat daha

⁶ Doğan Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara 1999, s. 64-67.

⁷ Yılmaz Kurt toponimi için “Yerbil”, antroponimi için “Kişibil” deyimlerini önermektedir. Bkz.: Yılmaz Kurt, “Sivas Sancağında Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)”, OTAM, 4, Ankara 1993, s. 225; Yılmaz Kurt, “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesinde Uygulanacak Metod”, *Osmanlı Araştırmaları*, XVI, İstanbul 1996, s. 45

⁸ Ahmet Karadoğan, *Anadolu’yu Türkleştirenlerin İsimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kırıkkale 2001, s. 6-7.

artmıştır. Bu metodlarla yapılan araştırmalar sonunda yer adlarının kelimelerden farksız olduğu anlaşılmış, yer adlarının da kelimeler gibi fonetik kurallara uyduğu ortaya çıkmıştır. Bundan başka bütün yer adlarının bir anlam taşıdığı tespit edilmiştir. Buna göre, bu adların verilmesinde de bir takım kuralların hâkim olduğu açıktır.⁹

Türkler tarih boyunca yerleşme yeri ve yerleşme şekillerini yaşadıkları coğrafyanın icaplarına uygun ve kendi kültürlerinin özelliklerine göre şekillendirmişlerdir. Bir milletin kurumlarını, kendi kültürel kimliklerini ifade etmede kullanmaları gerçeği Türkler için de geçerlidir.¹⁰ Canlı ve cansız, her türlü varlık ve kavramı anlatan, onu belirleyen veya bir şeyi diğerinden ayırmaya yarayan adlandırma da bunun gibidir. Bu nedenle insanoğlu, varoluşundan beri yaşadığı mekanları, şehir, kasaba, köy, mezra gibi yerleşim alanlarını; dağ, tepe, ova, plato, vadi, deniz, ırmak, dere, çay gibi coğrafya parçasını; cadde, yol, patika, geçit, köprü vb. yerleri birini diğerinden ayırt etmek ve adlandırmak zorunluluğu duymuştur. Türk milleti de dünyanın her tarafında nerede olursa olsun, oturduğu yerin her köşesine, her küçücük tepesine, çeşmesine, hatta step yerlerine, biri diğerine benzer küçük arazi parçalarına bile isim vermiştir.¹¹

Bu noktada toponimi bir toprak parçasının vatan haline getirilmesi bakımından çok büyük önem kazanmaktadır. Yer adları sadece orada yerleşen insan topluluklarından değil, zaman zaman o bölgenin tabii yer yapısından, iklim şartlarından, bitki örtüsü ve üzerinde yaşayan canlılardan, ekonomik ve kültürel ürünlerinden etkilenmiş ve insanlar, yaşadıkları yerlere de bu etki altında ad vermişlerdir. O yerde yaşayanlar, yer adları ve çevre ile bir bütünlük kazanmışlardır.

Toponimik incelemeler, o yöredeki dinî değişiklikleri, yaşayanların kültürünü, kurumlarını, toplum hayatını belirtebilecek bilgileri de ortaya koyabilir. Türk özel isimlerine ait kaynaklar oldukça zengindir. Yerleşme merkezi olan köylere, bunların yanında akan ırmaklara, çevresinde yer alan dağlara, o bölgeye has

⁹ Hasan Eren, "Yer Adlarımızın Dili", *TDAY - Belleten 1965'ten ayırtım*, Ankara 1966, s. 155.

¹⁰ Mehmet Karagöz, "Osmanlı'da Şehir ve Şehirli Mekan-İnsan-Beşeri Münasebetler (XV-XVIII. Yüzyıl)", *Osmanlı*, V, Ankara 1999, s. 105.

¹¹ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s.63.

ağaç türü ve hayvanlara, vaktiyle orada yaşayan ulus, oymak veya şahıs isimleri verilmiş olabilir.¹²

İnsan-çevre ilişkisi ve insanoğlunun yerleşme yerlerine ad verirken hangi faktörlerin etkisinde buldukları konusu, bir milletin kültürünü yansıtan kavramlar dünyasının ne olduğunun ve bir millet için önemli kavramların hangileri olduğunun aydınlatılması açısından önemlidir.¹³ Yer adlarının etimolojik, tarihî ve coğrafi verilere göre sınıflandırılarak incelenmesi açısından toponimi, bir yere yerleşen ilk insanların o yer adına kaynak olan dili, ne zamana kadar kullandıkları, yerleşmenin geçmişi ve nüfusu gibi önemli tarihî bilgiler de verebilir. Birbirleri ile ilgisiz gibi duran binlerce yer adının karşılaştırılması sonucunda, bunların meydana getirdikleri bir ad düzeni ortaya çıkabilir. Dil açısından elde edilen bu düzen, ayrıca tarih, coğrafya, etnoloji, arkeoloji ve sosyoloji gibi alanlarda elde edilen çeşitli düzenler ile de bağlantı gösterir.¹⁴ Bu bakımdan yer adları konusu, geçmişte o yerin üzerinde yaşamış olan insanlarla, dolayısıyla tarihle bağlantılı olduğundan, yalnız dil açısından değil, tarih, coğrafya, sosyoloji ve antropoloji gibi bilim dalları açısından da üzerinde durulması gereken bir alandır. Halil İnalçık bununla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Gerçekten has isim, sırf bir dil olayı değildir. Muhtelif kavimler tarafından iskân devirleri, sosyolojik ve folklorik muhiti bilinmeden ele alınan bir yerin adı yalnızca muayyen bir tarihte arzettiği lingüistik hususiyetlerden hareket edilerek tahlil olunduğu zaman, bunun bazen bizi ne kadar yanlış neticelere sürükleyebileceği bir çok misallerle malûm bir keyfiyettir. Bir yer ve şahıs adı ekseriya kendi orijinal hücrelerinde uzun devirlerin etnik, sosyal ve lingüistik tesirlerini mezc ve muhafaza eden canlı birer belgedir. Osmanlı tahrir defterlerindeki binlerce adın devir devir tetkiki, muayyen isim gruplarının zaman zaman meydana çıkıp kaybolduğunu göstermektedir. Bu da muayyen sosyal ve tarihî âmillerin neticesidir. 15. asırda Hamza, İlyas, İsa, Musa gibi isimlerin çokluğu gazâ ananesi, ihtida vakıalarıyla şüphesiz alakalıdır.”¹⁵

Yer adlarına dayalı bir incelemeyle yok olmuş yerleşmeler tespit edilebileceği gibi, kaybolmuş, ama çevredeki yerlerin adlarıyla anısı devam eden kalıntıları saptamak da mümkündür. Eski biçimlerin, topoğrafyanın, tarihî ve arkeolojik verilerin birlikte ele alınmasına karşın, yer adlarının anlamı çoğu kez açıklığa

¹² İsmail Özçelik, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Ankara 2001, s. 78.

¹³ Doğan Aksan, “Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar”, *TDAY-Belleten 1973-74*, Ankara 1974, s.185

¹⁴ Özcan Başkan, “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme”, *TDAY-Belleten 1970*, Ankara 1971.

¹⁵ Halil İnalçık, “V. Beynelmîlel Onomastik İlimler Kongresi (Salamanca, 12-15 Nisan)”, *Belleten*, XX/78, Nisan 1956’dan Ayrıbasım, Ankara 1956, s. 223.

kavuşturulamaz. Eskiye gidildikçe, araştırma varsayımsal bir nitelik kazanır. Yine de bir takım dilbilimsel ve kronolojik ölçütler öne sürülebilir ve bunlar gerektiği gibi uygulandıklarında, tarihî metinlerin yetersiz kaldığı durumlarda iskân tarihi ve yaşam biçimleri üzerine değerli bilgiler sağlayabilirler.¹⁶

Türkiye'deki yer adları dil açısından incelendiğinde bu adların Türkçenin zenginliğini yansıttığı ve Öz Türkçeyi de günümüze kadar taşıdığı görülür. Bununla birlikte köken bakımından iki büyük gruba ayrılabilir: a. Türk kökünden gelen adlar, b. Yabancı dillerden alınmış olan adlar. Yabancı dillerden alınmış adlara daha çok sınır bölgelerinde rastlanmaktadır. Batı Anadolu'da kullanılan yabancı adlar daha çok Rumca'dan gelirken Doğu Anadolu'da kullanılan yabancı adlar ise doğu dillerinden gelmektedir.¹⁷

Türkiye'nin yakın iskân tarihinin aydınlatılması bakımından en dikkate değer isimler Türk ve Türkmenlere ait yerleşme yerleri ve mevkî isimleridir. Oğuz boylarından meydana gelen, özellikle Anadolu'da eski aşiret teşkilatları bozularak göçebeliği bırakmış ve toprağa bağlanmış eski Türkmen aşiret adlarının yalnız kuruldukları köy ve kasaba isimlerinde bugüne kadar yaşadığı bilinmektedir. Bunların tespiti, Orta Asya'dan gelen Oğuz boylarının nerelerden geçtikleri, nerelere yayıldıkları ve yerleştiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Diğer taraftan geçmişte olduğu gibi bugün de Türkiye'de isimlerini tabii unsurlardan alan yerleşme yerleri de vardır. Dağ kenarlarında, derelerin yukarı mecralarında, küçük tepeler üzerinde, yamaçlarda, yaylalarda, taraçalarda, bellerde, burunlarda yerleşmiş köyler arasında, bulunduğu mevkînin topoğrafik ismini alanlar büyük çoğunluktadır. Ayrıca yaylalar üzerinde, her iki yanında yamaçlar bulunan ve bunlar arasında çok defa yerleşmeye müsâit düz yerleri bulunan yol kavşakları ve güzergâhlarını yerleşme yeri mevkii olarak seçen ve buraların belirgin coğrafi özelliklerini yansıtan isimlerin verildiği köyler mevcuttur.¹⁸

Yapılan çalışmalara göre Anadolu'daki yer adlarının asıl büyük çoğunluğunu, Türklerin verdikleri adlar teşkil etmektedir. Türkler, Anadolu ve çevresini bir yurt

¹⁶ Osman Gümüştü- Hüseyin Çınar, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002, s. 75.

¹⁷ Eren, *a.g.m.*, s. 159.

¹⁸ H. Hilmi Karaboran, "Türkiye'de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Eylül 1984, Ankara 1984, s. 109.

haline getirirken, adlarını da buralara vermişlerdir.¹⁹ Bütün bunlardan hareketle Türkler bir ad verme usûlü geliştirmişlerdir denilebilir. Bu usûlü, uzun yüzyıllar oturdukları Asya topraklarında edinmiş olmalıdırlar.²⁰

Türkiye'deki yer adları incelendiğinde bunların bir takım tarihî olaylara dayandığı da görülür. Eski Anadolu'daki Gordion kenti, adını Kral Gordion'dan almakta, bugünkü Sivas'ın eski biçimi olan Sebasteapolis de "Sebastean'ın kenti" anlamına gelmektedir. Kuşadası'na bağlı Ayasuluk'un adı ise; "Tanrıyla konuşan aziz" anlamındaki Yunanca "hagios theologos"tan bozulma olup, Aziz Johanna'nın sanını göstermektedir. Bugünkü Elazığ da Sultan Abdülaziz döneminde bugünkü yerinde kurulmuş olup, Ma'muretü'l- Aziz "Aziz'in mamuresi" adından kısaltmadır. Mustafakemalpaşa, Kocamustafapaşa, Fatih gibi adları da burada eklemeliyiz.²¹

Anadolu'daki yer adlarından Türklerin vermiş oldukları isimlerin çoğunlukta olmasının yanı sıra, antik döneme kadar inen bir takım yer adları da vardır. Bunlardan bir kısmı binlerce yıl ayakta kalabilmekte, zamanla bir çokdeğişikliğe uğrasalar da, bazen kendisine ismini veren kavimden daha fazla yaşadığı görülür. Örneğin; Urartu metinlerinde rastlanan "Kargamış" kelimesinin bugün hâla Gaziantep'te yer adı olarak kullanıldığını görüyoruz.²² İconium<Konya, Amaseia<Amasya, Melitene<Malatya, Taxara<Aksaray, Caesareia<Kayseri, Aminsos<Samsun, Cotyaeum<Kütahya, Dokeia<Tosya, Elbistan <Ablastha, Sebasteia<Sivas, Burghlu<Uluborlu, Nicea<İznik, Kavaia<Geyve, Gangra<Çankırı,

¹⁹ Ad vermede bunun tam tersi de düşünülebilir. Yani Türklerin, çevrelerindeki coğrafyaya verdikleri adları da taşıdıkları söylenebilir. Nitekim, Osmanlı devrinde Türkmen veya Yörük adıyla bilinen konar-göçerlerden Halep Türkmenleri ile, Hama, Ankara, Kütahya, Bolu, Teke, Söğüt, Kastamonu ve Turhal Yörükleri, coğrafi saha olarak buldukları eyâlet, sancak, kaza veya nahiyenin adını aldıkları gibi; Danişmendlü Türkmenleri, Dulkadirli Yörükleri ve Ramazanlu ulusu, Anadolu'da siyasi bir hüviyeti hâiz olan Danişmendliler (1071-1177) ile, Dulkadiroğulları (1339-1521) ve Ramazanoğulları (1352-1608)'nin bakiyesi olduğundan onların isimlerini almışlardır. Yine Cemele Kalesi Yörükleri ise, bugün Kırşehir'in 10 km. kuzeyinde harabe bir halde bulunan Cemele Kalesi mustahfizlerinin tumar reayası olduğundan bu kalenin yani Cemele Kalesi'nin ismini almıştır. Tuncer Baykara, "Anadolu Yer Adlarının Ortaasya'daki Benzerleri Üzerine Bir Kaynak", *Türk Yer Adları Sempozyumu*, 1984, s. 266; İlhan Şahin, "Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dair Bazı Mülâhazalar", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İÜEF, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, 13, (1983-1987), İstanbul 1987, s. 196-197.

²⁰ Baykara, *a.g.m.*, s. 64; Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "Türkiye'de Yer-adı Verme Usûlleri", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Eylül 1984, Ankara 1984.

²¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara 1995, s. 342.

²² Bilgehan Atsız Gökdağ, "Yer Adları ve Tarih Giresun Yer Adlarının Işığı Altında", *Kafalı Armağanı*, Ankara 2002, s. 194.

Kreteia<Gerede, Nekide<Niğde, Pavrea<Bafra, Ponterakleia<Bendereęli²³,
Maiandros<Menderes, Panasion<Banaz²⁴ adları da günümüze kadar gelmiştir.

²³ Paul Wittek, "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I-1969'dan ayıbasım*, Ankara 1970, s. 194-230.

²⁴ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara 2001, s. 197-207.

C. TÜRKİYE'DE YER ADLARI VE YER ADBİLİMİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Adbilimi çalışmalarında dünyada en geniş yeri “Yer Adbilimi” almaktadır. Avrupa ülkelerinde kent, kasaba, köy gibi yerleşim merkezlerinin adları titizlikle incelenmiş, bu adlardaki değişme ve gelişmeler tarih kaynaklarından izlenerek göz önüne serilmiştir.²⁵ Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, İspanya ve Portekiz gibi pekçok ülkede ciddi çalışmalar yapılmıştır. 1938’de Paris’te yapılan Uluslararası I. Toponimi ve Antroponimi Kongresi’ne yirmiye yakın ülke katılmıştır. Sonraki yıllarda Paris’te (1947) ve başka yerlerde (Bruxelles, 1949; Upsala, 1952) bu kongrelere devam edilmiştir.²⁶

Çin’de daha XVIII. yüzyılda kaleme alınmış olan *Çin İmparatorununun Emriyle Hazırlanmış Birleşik Diller Lûgatı* adlı eserde yer adları, dağ, su ve şahıs adları bunların anlamlarının izâhı, hangi dilden olduğu verilmiştir.²⁷

Diğer taraftan yer adbilim çalışmalarının yanı sıra akarsu, dağ, ova, geçit, vadi gibi çeşitli coğrafi ad çalışmaları da yapılmaktadır. Coğrafi isimler sayesinde Almanya’da ve Belçika’da eski Hunların ve Alanların oturdukları yerleri tesbit etme denemeleri yapılmaktadır. Coğrafi isimler sayesinde Almanya’nın hangi tarafında eskiden Cermen kabileleri oturduğu, takriben olsa bile, tesbit edilebilmektedir.²⁸

Türkiye’de ise; köy adları ve bunların bağlı bulunduğu, idari bölümleri gösteren çalışmalara 1928 yılında başlanmış, aynı yılda iki defa eski harflerle *Köylerimiz* kitabı yayınlanmıştır. 1933 yılında aynı adla iki ciltlik bir yayında daha bulunulmuştur. 1946 yılında köy, mahalle, çiftlik, kom, mezra, kışlak, yaylak ve oba gibi meskûn yer adları *Türkiye’de Meskûn Yerler Kılavuzu* adı ile iki ciltlik bir yayın ile ilgililerin yararına sunulmuştur.

10 Haziran 1949 gün ve 5442 Sayılı İl İdaresi Kanununun 11 Mayıs 1959 gün ve 7267 Sayılı Kanunla değiştirilen 2. Maddesinin “D” fıkrasında yer alan “Türkçe olmayan ve iltibasa yer veren köy adları, Alâkadar Vilâyet Dâimî Encümeni’nin

²⁵ Karadoğan, *a.g.t.*, s. 9.

²⁶ Eren, *a.g.m.*, s. 155-157.

²⁷ Nesrin Güllüdağ, “Siverek’e Bağlı Köylerdeki Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarihte Siverek Sempozyumu Bildirileri (13-14 Ekim 2001)*, Siverek, s. 199; Baykara, *a.g.m.*, s. 266-267.

²⁸ Togan, *a.g.e.*, s. 64.

mütalaası alındıktan sonra en kısa zamanda İçişleri Bakanlığı'nca değiştirilir" hükmü gereğince, Türkçe olmayan ve yabancı kökten geldiği anlaşılan ve iltibasa yol açtığı belirlenen, yaklaşık 12.000 köy adı İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü'nde çalışan "Yabancı Adlar Değiştirme Komisyonu" tarafından incelenerek Türkçe adlarla değiştirilmiş ve kullanma alanına konulmuştur. Yapılan bu değişiklikler ile yeniden kurulan köylerin adları 1968 yılında *Köylerimiz* adı altında hazırlanan kitapta yayınlanmıştır.

Ancak 1968 yılından 1981 yılına kadar geçen süre zarfında belediye kuruluşlarında görülen hızlı artış, bir çok köyün tüzel kişiliğinin kalkmasına neden olmuştur. Aynı süre içerisinde kurulan yeni köyler, köy adlarında meydana gelen değişiklikler ve idari bağıllık değiştirme gibi etkenlerle köy sayısında ve bağıllık durumlarında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişikliklerden dolayı *Köylerimiz* adlı kitap İçişleri Bakanlığı tarafından 1981 yılında yeniden yayınlanmıştır.

Toponimi üzerine yapılan araştırmalara gelince, bu tür çalışmaların geçmişi Batı'da çok eski olmasına rağmen Türkiye'de henüz başlangıç aşamasındadır. Türkiye'de Toponimi çalışmaları Cumhuriyetin ilk yıllarında başlamıştır²⁹ ve kendine özgü sistematiği olmayan bir alandır. Konu Türkiye'de çeşitli bilim dallarının (tarih, dil, coğrafya vs.) mensupları tarafından değişik açılardan incelenmiştir.³⁰

Bu kısımda Türkiye'de toponimi üzerine yapılan çalışmalar, tarihçiler ve dilbilimciler açısından olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştır.

1. Tarihçiler Açısından Toponimi Çalışmaları

Toponimi çalışmalarını dört kısımda incelemek mümkündür. Burada her bir alt başlıkla ilgili belli başlı çalışmalardan örnekler kronolojik olarak listelenmiştir.

²⁹ Osman Gümüüşçü, "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler", *Türkler*, VI, Ankara 2002, s.358.

³⁰ Bilgehan Atsız Gökdağ, "Akhun, Hazar, Peçenek, Sabir ve Kıpçak Etnonimlerinin Giresun Yer Adlarındaki İzleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 202, Ekim 2003, s. 41. Burada şunu da belirtmekte yarar vardır ki Türkiye'de yalnızca Erciyes Üniversitesi'nde Tuncer Gülensoy tarafından Türk Dili Anabilim Dalında Doktora düzeyinde kişi ve yer adları üzerine ders açılmaktadır (Tuncer Gülensoy, "Türkiye'de Türk Kişi ve Yer Adları İle İlgili Bilimsel Çalışmalara Bir Bakış", *Kafalı Armağanı*, Ankara 2002, s. 189). Adı geçen üniversitede Türk yer adları üzerine Hülya Pilancı tarafından doktora tezi yapılmıştır. Bkz: Hülya Pilancı, *Türkçe Yer Adları*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE Türk Dili Anabilim Dalı, Kayseri 1996.

a. Oğuz Boylarına Ait Yer Adlarını İnceleyen Çalışmalar

Kitaplar:

Ahmet Refik, *Anadoluda Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930.³¹

YALGIN, Ali Rıza, *Cenup'ta Türkmen Oymakları*, I, 1931.

YALGIN, Ali Rıza, *Cenup'ta Türkmen Oymakları*, II, 1937.

AKSU, Fehmi, *Isparta İli Yer Adları*, Isparta 1936.

FARUK, Sümer, *Oğuzlar*, 1967.

TÜRKAY, Cevdet, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemâatler*, İstanbul 1979.

Makaleler:

KÖPRÜLÜ, Fuad, “Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar” *Türkiyat Mecmuası-I*, 1925.³²

NİHAL, H. - A. Naci, “Anadolu’da Türklere Ait Yer İsimleri” *Türkiyat Mecmuası- II*, 1928.

İŞİTMAN, Refet, “Köy Adları Üzerine Bir İrdeleme”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (3. Seri)*, 1-2-3-1945.

b. Anadolu Yer Adlarının Bütününe İlişkin Çalışmalar

UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1936.³³

BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş- I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988.³⁴

BOZYİĞİT, Esat, *Türk Adbilim Bibliyografyası*, Ankara 1995.³⁵

³¹ Ahmet Refik bu çalışmasını Osmanlı arşivlerindeki Mühimme Defterlerini tarayarak yapmıştır.

³² Köprülü'nün Oğuzların göç yollarıyla iskân sahalarındaki coğrafi isimler ve özellikle köy isimleri üzerinde durduğu bu yazısı üzerine bu alandaki ilk çalışmalar başlamıştır. Eren, *a.g.m.*, s. 158.

³³ Anadolu'daki belli başlı yer adları üzerine yapılmış önemli bir çalışmadır. Bu çalışmada yer adlarının etimolojik yapısı üzerinde de durularak kullanıldığı zamanlar ve günümüze kadar geliş biçimi ele alınmıştır. Bununla birlikte Umar, Farsça “Sürhser” adını Ermenice sanmak ve “Kestanbolu” adını “Kaytanbolu” olarak göstermek gibi bir yanılığa düşmüştür. Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul 2001.

³⁴ Bu tafsilatlı çalışmada, Hititlerden Osmanlı'nın son dönemine kadar belli başlı idari merkezlerin dönemlere göre kapsadığı alanlar ortaya koyulmuştur. Siddik Çalık, “Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası: Anadolu'daki Yer Adlarının Tarihi Gelişimi”, *Yeni Türkiye*, Ocak-Şubat 2002, 43, Yıl: 8, Ankara 2002, s. 411.

SEVİN, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara 2001.

SAKAOĞLU, Saim, *Türk Ad Bilimi*, Ankara 2001.

c. Bölge Çalışmaları

Kitaplar:

ÜÇER, Sırrı -Mesud Koman, *Konya İli Köy ve Yer Adları*, Yeni Kitap Basımevi, 1945

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları*, Ankara 1988.

KAPLANOĞLU, Raif, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, İstanbul 1996.

Makaleler:

BAYRI, M. Halit, "İstanbul İlinde Yer Adları" I-XIII (1952-1953).³⁶

ERÖZ, Mehmet, "Doğu Anadolu Köy Adları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Semineri (22-25 Ekim 1973)*, Erzurum 1974.

ACAROĞLU, M. Türker , "Denizli İlinde Yer Adları" (1978), *Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu'na Sunulan Bildiri (27-30 Eylül 1978)*, Denizli 1978.

ALPTEKİN, Ali Berat, "Silifke'de Bazı Yer Adları Üzerine Bir Araştırma", *Dadaş (Folklor İlavesi)*, I, 1, Ekim 1980.

ACAROĞLU, M. Türker , "Erzurum İlinde Yer Adları", *Erzurum Sempozyumu'na Sunulan Bildiri (11-14 Mart 1987)* Erzurum 1987.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, "İçel İli Yer Adları Üzerine Düşünceler", 1987, *İçel Kültürü*, I, 3, 1987.

BOZYİĞİT, Esat, "Kırıkkale İli Köy Adları" *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Ankara 1992.

³⁵ Bu çalışmadaki künyeler incelendiğinde, konunun amatör kişilerce de alındığı ve bunların bilimsellikten uzak küçük makaleler halinde yayınlanmış olduğu da görülür. Gülensoy, *a.g.m.*, s. 190.

³⁶ Bayrı'nın "İstanbul İlinde Yer Adları" adlı makaleleri 13 seriden müteşekkil olup, her biri muhtelif dergilerde yayınlanmıştır.

BOZYİĞİT, Esat, “Kırşehir Köy Yer Adları Üzerine”, *Anadolu Folkloru*, II, 12, 1992.

GÜLENSOY, Tuncer “Alanya-Antalya Yöresi Türk Yer Adları”, *III. Alanya Tarih-Kültür Sempozyumu (12-14.11.1993)*, Alanya 1993.

KURTULMUŞ, Zekeriya “Kırıkkale İli Köy Yer Adları” *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993*, Ankara 1995.

d. Tahrir Defterleri Esas Alınarak Yapılan Çalışmalar³⁷

Kitaplar:

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleler Şehrin İskân ve Nüfûsu*, Ankara 1958.

BAYKARA, Tuncer, *Hınıs ve Malazgird Sancakları Yer Adları (XVI. Yüzyıl)*, Ankara 1991.

AKBAYAR, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul 2001.³⁸

GÜMÜŞÇÜ, Osman, *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfûs*, Ankara 2001.

Makaleler:

YORDANOV, Yordan, “Osmanlı Belgelerinde Bulgar Yer Adları”, *IV. Milletlerarası Türkoloji Kongresine Sunulan Bildiri (20-25 Eylül 1982)*, İstanbul 1982.

ÖZKAYA, Yücel, “XVIII. Yüzyılda Orta Anadolu’daki Kaza ve Mahalle Adlarının Zamanımızda Uğradığı Değişiklikler”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Ankara 1984.

³⁷ Son yıllarda tahrir defterlerine dayalı olarak yapılan sancak çalışmalarında, yer adlarıyla ilgili detaylı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin Bkz.: Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, 1969; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566)*, Ankara 1989; Feridun Emecen, *XVI. Yüzyılda Manisa Kazası*, Ankara 1989.

³⁸ Bu eser, Osmanlı tarihi boyunca en az nahiye ölçeğinde idari statü kazanmış yerleşme yerlerini kapsamakta olup; Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra birçok değişikliğe uğramasından dolayı, bugün Türkiye sınırları içerisinde kalan yerlerin yeni adlarını ve en son idari durumunu göstermektedir. Çalışmada arşiv malzemelerinden basılı olduğu ölçüde yararlanılmıştır.

YİNANÇ, Refet, “16. Yüzyılda Doğu Anadolu Şehirlerinde Mahalle Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Ankara 1984.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “XVI. Yüzyıl İzmir Kazasında Cemâat Adı Taşıyan Köyler”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri (21-25 Ağustos 1989-İstanbul)*, Ankara 1990.

KILIÇ, Orhan, “Osmanlı Döneminde Van ve Yöresi Yer Adlarına Bir Bakış (1558-1606)” *Yakın Tarihimize Van Uluslararası Sempozyumu (Van 2-5 Nisan 1990)*, Ankara 1990.

ELİBÜYÜK, Mesut, “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, *Coğrafya Araştırmaları*, 1/2, Şubat 1990, , TTK Basımevi, Ankara 1990.

CEBECİ, Ahmet, “16. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Hatay ve Çevresindeki Yer Adları” *III. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu (10-11 Haziran 1991)*, Antakya 1991.

DAĞTEKİN, Hüseyin, “Hüdavendigâr Livâsı Yer Adlarının Tarih Bakımından Önemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 70, Şubat 1991.

KURT, Yılmaz, “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesinde Uygulanacak Metod”, *Osmanlı Araştırmaları*, XVI, İstanbul 1996.³⁹

BİZBİRLİK, Alpay, “Tahrir Defterlerinden Yararlanma Açısından Yeni Bir Metot ve Örnek Bir Uygulama”, *Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat-Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, Manisa 1997.

2. Dilbilimciler Açısından Toponimi Çalışmaları

Köprülü’den başlayarak tarihçilerimiz Anadolu’daki yer adlarını tarihî bakımdan değerlendirmeye çalışmışlardır. Dil bilimcilerimizden ise; Özcan Başkan, “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme” adlı çalışmasında ilk kez, Anadolu köy adlarını, adlandırma yolları ve koşulları açısından sınıflandırmayı amaçlamıştır.

³⁹ Yılmaz Kurt, bu makalesinde araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından, adbilim alanında uygulanabilecek bir bilgisayar programının kullanımı hakkında bilgi vermekte ve bir takım öneriler getirmektedir.

Özcan Başkan bu çalışmasında, Anadolu köy adlarının iki ana gruba ayrılabilceğini göstermiştir. Bunlardan birincisi; tabiata ve fiziksel koşullara dayanan adlar; ikincisi ise, insanlara ve topluluklara dayanan adlardır. Araştırmacının en çok geçen 40 adı saptayarak yaptığı bu sınıflandırmanın her iki ana grubu üçer bölüme ayrılmakta birinci bölümde çevre, bitkiler ve hayvanlarla ilgili adlar yer almaktadır. İkinci grupta kişilerin fiziksel yaşayışıyla ilgili adlar, kişilerin duygusal yaşayışıyla ilgili adlar, kişilerin kendi varlıklarıyla ilgili adlar olmak üzere bir sınıflandırılmaya gidilmiş, her bölüme giren adlar sayıları gösterilmeksizin sıralanmıştır.⁴⁰

Başkan'dan sonra Doğan Aksan da bu konu üzerinde durmuş ve Başkan'ın çalışmasından yola çıkarak ve onun vardığı sonuçları sağlamlaştırarak biraz daha farklı bir sınıflandırma yolu sunmuştur. Birinci kısım çevreyle ilgili adlar ki dört kısma ayrılmaktadır. Bunlar, çevrenin coğrafi özellikleri ve jeolojik yapısı, çevredeki renkler, çevrenin genel nitelikleri, çevredeki varlıklar (bitki örtüsü, hayvanlar, yapılar); ikinci bölüm ise, bireyle ilgili adlardır ki bunlar da üç kısma ayrılır: Kişi adları, dinle ilgili adlar ve mesleklerle ilgili adlar.⁴¹ Aksan'ın çalışmalarına göre Türkiye'de adlandırılan yerin ve çevrenin özelliklerini renk ile belirten adlar verme, çok yaygın bir eğilim olarak ortaya çıkmakta, "kara" adı ile kurulan köy adı sayısı 1022'yi bulmaktadır. Ak 400, sarı 230, kırmızı 210, akça 165, boz 108, yeşil 95 köy adında yer almaktadır. Yerleşim yerinin ve çevresinin genel özelliklerini belirten adlar sayıca bunlardan sonra gelmekte olup şahıs adlarıyla ilgili adlandırmaların sayısının da yüksek olduğu görülmektedir.⁴²

Shseinhardt'ın çalışması dil açısından Türkiye ve Türkiye dışındaki Türkçe yer adları üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma olduğu gibi, özel ad ve yer adı konusunu dil içi ve dil dışı özellikleri bakımından inceleyen bir eserdir. Bu çalışma ad, özel ad, yer adbiliminin amacı ve yöntemi, yer adı tipi sorunu, Türkiye dışı Türk adlarının ortaya koyduğu sorunlar gibi çeşitli konuları içeren girişle başlamaktadır. Daha sonra Türkçe yer adları görev, ses bilimi, biçim bilimi, söz dizimi ve anlambilimi açılarından incelenmiştir. Ayrıca bu eserde o zamana kadar Türk yer adları üzerine yapılmış çalışmaların geniş bir bibliyografyası bulunmaktadır.⁴³

⁴⁰ Aksan, *a.g.m.*, s. 185-186.

⁴¹ Aksan, *a.g.m.*, s. 187.

⁴² Aksan, *a.g.m.*, s. 188-190.

⁴³ H. Scheinhardt, *Typen Türkischer Ortsnamen*, Heidelberg, 1979; Karadoğan, *a.g.t.*, s. 14-15.

Bütün bu çalışmaların verilerinden çıkan sonuçlar, yerleşim merkezlerine ad verilmesinin etkenlerinin incelenmesi, ülkeden ülkeye ayrımlar bulunmakla birlikte, bütün dünyada bir takım ortak eğilimlerin bulunduğunu göstermektedir. Örneğin; her ülkede, ad verme sırasında yerleşim yerinin durumu, konumuyla, orada bulunmuş, egemenlik sürmüş ünlü bir kimseyle, çevrede yaygın mesleklerle, çevredeki bir göl, akarsu ya da bir anıtla ilişki kurulduğu görülmektedir.⁴⁴

Doğan Aksan kendi çalışmaları ile Özcan Başkan ve Scheinhardt'ın çalışmalarının sonucuna göre, Anadolu yer adlarındaki (özellikle köy adlarındaki) başlıca ad verme eğilimlerini şöyle sıralar:⁴⁵

a. Bulunduğu yere ve çevresine ilişkin özelliklerin belirtilmesi:

Yerin yapısına, konumuna ilişkin adlar verme: Belen, Belentepe, Yoldere, Yolaçtı, Karagedik, Karakaya, Sırtköy... gibi

Yerin ve çevresinin renk özelliklerini belirten adlar verme: Alabayır, Yeşilyurt, Yeşilyayla, Sarı köy, Karaköy, Akyayla, Pembecik ... gibi.

Yerin bir başka yere göre durumunu, konumunu belirleyen adlar verme: Yeniköy, Yenişehir, Eskişehir, Eskidağığı, Ortaköy, Ortaören, Ortapınar, Aşağı Yoldüzü, Yukarı Yoldüzü... gibi.

Yerin ve çevresinin bitki örtüsünü, ürettiği ürünleri belirleyen adlar verme: Bademli, Ardıçlı, Armutlu, Meşeli, Çamköy, Çamlık, Çamdibi, Çambük, Sarıçam, Elmalı ... gibi.

Yerin ve çevrenin hayvanlarını belirleyen adlar verme (öteki ögelere göre daha küçük oranda rastlanır): Alabalık, Sığırlı, Tavşancıl, Yılanlı, Susurluk (<Susıgırlık) ... gibi.

Çevredeki yapılara ilişkin adlar verme: Hisarcık, Mescitli, Küçükkale, Köşkönü, Köşklü, Demirköprü, Fatmakuyu, Alacahöyük ... gibi.

⁴⁴ Aksan, *a.g.e.*, s.431.

⁴⁵ Aksan, *a.g.e.*, s. 431-432.

Çevredeki akarsuları belirleyen adlar verme: Koldere, Kolpınar, İncesu, Tatlıpınar, Muratdere, Karanlıkdere, Kazanlıpınar, Kayapınar ... gibi.

b. Yerleşim yerlerine kişiyle, bireyle ilgili ad verme eğilimi:

Yerleşim yerine o yerle ilgisi bulunan bir kimsenin adını ya da sanını verme: Alifuatpaşa, Gazimehmet, Gazipaşa, Gazimürseltepesi, Hacıbayram, Hacıhamza, Doğanbey, Yahyaköy, Yahyalı, Muratbey... gibi.

Dinle ilgili adlar verme: Sarışeyh, Şeyhköy, Şeyhler, Mollahasan, Mollaköy, Sofular, Hıdırbaba ... gibi bireyin iç dünyasını ilgilendiren dinsel adlar verme eğilimi, Anadolu köylerinde çok yaygındır.

Mesleklerle İlgili Adlar Verme: Yerleşim yerinde ve çevresinde yaygın meslekleri belirleyen Terziler, Çanakçı, Peynirci, Yağcılar, Müftüler, Müezzinler, Eğerci ... gibi.

D. OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE YER ADLARININ DEĞİŞMESİ VE DEĞİŞTİRİLMESİ

Anadolu, tarihî devreler içinde meydana gelen bir takım olaylarla büyük değişikliklere uğramış bir coğrafyadır. Bu bakımdan bugünkü iskânın nasıl ve ne şekilde meydana gelmiş olduğu sorusunun açıklanması ve aydınlatılması, günümüzdeki iskân merkezlerinin kuruluşundan itibaren hangi faktörlerin etkisinde kaldıkları ve bu faktörlerin, yerleşmenin gelişiminde ne gibi tesirler oluşturduğunun ortaya konulması kaynakların kısıtlı olmasından dolayı pek mümkün olamamaktadır.⁴⁶ Hızla değişen hayat şartları, bir bölgenin başka bir kültürün hakimiyeti altına geçmesi, hızlı kentleşme, teknolojik gelişmeler ve doğal afetler gibi etkenlerden dolayı, bazı iskân birimlerinin zamanla ortadan kalkması, başka bir alana taşınması ya da zamanla buradaki adların kısmen veya tamamen değişime uğraması⁴⁷ bu durumu pekiştirmektedir.

Osmanlı Devleti'nde çeşitli sebeplerle zaman içinde yeni iskân yerleri oluştuğu gibi, eski iskân yerleri kaybolmuş ve dolayısıyla yer adları da değişmiştir. Bu faktörlerin bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Osmanlı Devletinde kuruluş ve genişleme dönemlerinde, elde edilen yeni topraklara Türk nüfûs nakledilmesi, devletin “dışa dönük” olarak adlandırılacak bir iskân politikası takip ettiğini göstermektedir. Buna karşılık devletin uzun savaşlar yaptığı dönemlerde XVI. yüzyılın sonlarından başlayarak, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda âsâyişsizlik, vergi adaletsizliği; diğer taraftan sınırların gerilemesi⁴⁸ gibi sebeplerle meskun yerlerin boşalması, “harap ve sahihsiz yerlere aşiretlerin yerleştirilerek şen ve abadan edilmesi” şeklinde bir düşüncüyü doğurmuştur.⁴⁹ Bu dönemlerde, şehre insanların gelip yerleşmesi sevinçle karşılanmış ve teşvik edilmiştir. Bu durum metinlerde “şenlenmek” kelimesiyle karşılanmıştır.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nde Celâlilik şeklinde ifade edilen ve 1596'da Celâlî Fetretî devriyle esas hüviyetini bulan hareketler göç meselesinin belli başlı sebepleri

⁴⁶ Necdet Tunçdilek, *Türkiye İskân Coğrafyası-Kır İskânı (Köy-Altı Şekilleri)*, İstanbul 1967, s. 17.

⁴⁷ Enver Çakar, “Haleb Sancağında Türkçe Yer Adları”, *OTAM*, 11, Ankara 2000, s. 83.

⁴⁸ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretleri İskânı*, Ankara 1997, s. 5.

⁴⁹ Yusuf Halaçoğlu, “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, *Osmanlı*, IV, Ankara 1999, s. 581

⁵⁰ Mustafa Uğurlu, “Anadolu'ya Gelen Türklerin Şehircilik Anlayışı”, *Türk Dili*, 584, Ağustos 2000, s. 149.

arasındadır. XVIII. yüzyıla kadar devam eden bu hareketler, halkın buldukları yerleri terketmelerine yol açmıştır. Mesela; Ankara'nın Bacı kazasında 38 köyden 33'ünün; 1604'te yine Ankara'nın Haymana kazasına tâbi 36 köyün tamamen boşaldığı görülmektedir. Bu şekilde bir kısım halk çiftini terk ederek, başka sancaklara giderken, pekçok mamur kasaba ve köy harab olmuştur. Amasya'dan Ankara ve Kırşehir'e, Bozok'tan (Yozgat) Ankara'ya gelenler olmuştur.⁵¹

Orta Anadolu'da 1841-1842 yıllarında aşiretlerin iskânı ivme kazanmıştır. Hacıyânlu aşireti kışladıkları Küredağı'ndan kaldırılarak Ankara'ya bağlı Haymanateyn kazasındaki boş yerlere yerleştirilmiştir⁵² ki bu da yeni yerleşim yerleri ve yeni adlar anlamına gelir. Türkmanlı aşireti de Ankara'nın Kasaba-i Zir ile Murtazââbâd kazası köylerine serpiştirilmiştir. Ancak Kırım Savaşı'nın çıkmasıyla çalışmalar durmuş, bazı aşiretler tekrar eski yaşantılarına dönmüşlerdir.⁵³ XIX. yüzyılın ortalarında aşiretlerin iskânı ve âsâyîşin sağlanması için girişimde bulunmuş ve yerleştirmeler küçük gruplar halinde Ankara, Sivas, Çankırı, Bozok, Kırşehir bölgelerindeki mevcut köylere yapılmıştır.⁵⁴ Zirâatle uğraşmalarını teşvik için, bunlardan bir yıl öşür alınmamış ve böylece bazı aşiretler kendiliğinden yerleşmişlerdir.⁵⁵

Bugün İç Anadolu'nun mevcut köylerinin en az üçte ikisi ile tarım alanlarının onda dokuzu, ancak 1860'tan sonraki dönemde tesis edilmiştir.⁵⁶ 1860'lardan XX. yüzyılın ilk yarısına kadar göçler durmamış, muhacirlerin Anadolu'nun az ya da çok boş kalan kısımlarına yerleştirilmesine devam edilmiştir. Andrews'ın hazırlamış olduğu oldukça ayrıntılı muhacir köyleri haritası Anadolu'nun iç kısımlarında bir yoğunluk olduğunu göstermektedir.⁵⁷

Diğer taraftan Ruslar, izledikleri yayılmacı politika neticesinde XVI. yüzyılda İdil-Ural ve Batı Sibiryâ bölgelerini ele geçirirken, XVIII. yüzyılda Kırım'a iniyor, XX. yüzyılda da Orta Asya'daki Türk ve Müslüman topraklarına hakim oluyorlardı.

⁵¹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 343-35.

⁵² Abdullah Saydam, "Reformlar ve Engeller: Tanzimat Döneminde Aşiretlerin Yol Açtıkları Âsâyîş Problemleri", *Osmanlı*, IV, s. 186.

⁵³ Saydam, *a.g.m.*, s. 186.

⁵⁴ Aynı yer.

⁵⁵ Fatih Sansar, "Tanzimat Döneminde Aşiretlerin İskânı", *Türkler*, XIII, Ankara 2002, s. 912.

⁵⁶ "Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında köyün kurulmasında etkin rol alan, tımarlı sipahi, tekke şeyhi ya da vali veya beylerbeyi kethüdasının yerini artık aşiret reisleri (ağa) alıyordu." Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, I, İstanbul 2000, s. 207-208.

⁵⁷ Hütteroth, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Coğrafyası", *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 51.

Bu durum karşısında bu bölgelerde yaşayanların bir kısmı, vatanlarını terk ederek Rusya içinde dağılmak ya da komşu Müslüman topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardı. Rusya’da yaşayan Müslümanları göçe sevk eden nedenlerin başında dinî, siyasî ve ekonomik baskı ve yıldırma geliyordu. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus hakimiyetine girmiş topraklardan İdil-Ural bölgesinde oturanlardan Kazan Tatarları ve Başkurtların Türkiye’ye kitle halinde göç ettiklerini görüyoruz. Bunlar Anadolu’da iskân edilmişlerdir. Eskişehir’de bulunan Çifteler Çiftlik-i Hümayunu’nda Kırım ve Kazan Tatarları iskân edilmişler, 1901 yılına ait bir belgede, burada bulunan Başkurt isimli bir yerleşmenin varlığı bize Başkurtlar’dan da önemli bir grubun buraya göç ettiğini göstermektedir.⁵⁸

Arşiv belgelerine göre XIX. ve XX. yüzyılda İdil-Ural bölgesinden Kazan Tatarları, Anadolu’da Eskişehir kazasının bağlı bulunduğu Hüdavendigâr vilâyeti ile Ankara, Trabzon, Sivas ve Aydın vilâyetlerinde iskân edilmiştir. Bugün Eskişehir merkez ve Çifteler ilçesinin Osmaniye (Kuruhöyük) köyünde bu göçmenlerin akrabaları yaşamaktadır.⁵⁹ Yine Kırım Tatarlarından ve Çerkeslerden büyük kitleler halinde gelenler, Ankara vilâyetinde iskâna elverişli boş arazilere yerleştirildikleri gibi,⁶⁰ yerleşim yerlerine de iskân edilmişlerdir. Dolayısıyla; bizim incelediğimiz Ankara ve Eskişehir çevresinin dokusu bu tarihlerde değişmiş olup, bu durumun yeni yerleşme yerlerinin kurulmasında ve yer adlarının değişmesinde etkili olabileceğini burada belirtmekte yarar vardır.

Diğer taraftan, XIX. yüzyılın ortalarına kadar köy isimleri, yerel idarecilerin ilgisinden tamamen uzakta, geleneklere göre yerli halk tarafından konulurken, Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında bu gelenek değişmeye başlamış ve muhacir köylerine isimleri, XIX. yüzyıl padişahlarının ismine izâfeten verilir olmuştur. Mesela; Mecidiye, Muradiye, Mahmudiye gibi...⁶¹

Bazen de tarihte varlıkları bilinen köylerin sonradan ortadan kalkmaları neticesinde isimlerinin mevki adları olarak sürdürdükleri bilinmektedir. Bu durumda çevrede yaşayan halkın hafızasına müracaat etmek gerekmektedir. Fakat bu konu çok

⁵⁸ Arzu Kılınç Ocaklı, “XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu’ya Göçler”, *Türkler*, XIII, Ankara 2002, s. 898, 902.

⁵⁹ Mesela; Kazan Tatarlarının Çifteler Çiftliği’ne yerleştirmesi gibi. Ocaklı, *a.g.m.*, s. 903.

⁶⁰ Ocaklı, *a.g.m.*, s. 902-903.

⁶¹ Hütteroth, *a.g.m.*, s. 52.

dikkat gerektirir. Zira bu isimlerin telaffuzlarında zamanla meydana gelen değişmeler kelimenin aslından uzaklaşmış olmaları sözkonusudur. Mesela; Çermik Sancağı'nda yer alan Gözübüyük köyü bugün halk tarafından Gozbog; Mardin iline bağlı olan Kızıltepe ilçesinin XVI. Yüzyılda Koçhisar olan ismi bugün Kosar; Ergani Sancağı'ndaki Akpınar'ın Akpar, Amid Sancağı'ndaki Alıpınarı'nın Alipar şeklinde, yine Ergani'ye bağlı Karatoy köyünün Kerto şeklindeki telaffuzları bunlara verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi Türkçe yer adları zamanla farklı telaffuz edilebilmektedir.⁶²

Urfa, Pers idaresinde iken bölgeye gelen Arap kabilelerinden "Mudar oğulları"na izâfeten buraya "Diyar-ı mudar" denmesi ve Arap hakimiyeti sırasında aldığı Ruha adının daha sonra Urfa olarak deęiştirilmesi⁶³, yerleşim yerlerinin tarih içinde değişik isimler almasına güzel bir örnektir.

Oğuz Boylarına ait bugünkü yer adlarına baktığımızda ise, XVI. yüzyıldan bu yana Anadolu'da bütün boylar yer adı kaybına uğramış olduğu halde aralarında bu hususta bazen büyük farklar görülmektedir. Faruk Sümer bununla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "XVI. yüzyılda Ala yundlu boyuna ait 29 yer adı var iken *Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu* adlı kitaba göre, bugün bir yer adı (Alayund) kalmıştır. XVI. Yüzyıldaki 44 Yüreğir yer adına karşılık yine aynı kitaba göre 9 veya 10 Yüreğir (Yüreğil şeklinde) yer adı görülmektedir. Kayı boyu da XVI. Yüzyıldaki 94 yer adından 2/3'sinden fazlasını kaybetmek sûreti ile 25'e düşmüştür. Kınık ise, 81 yer adından 46'ya düşmüştür. Avşar boyu ise, XVI. Yüzyılda 86 yer adına sahipti. Bugün Avşar ve Afşar şeklinde 53 yer adı vardır. Bu sayı ile Avşar en başta gelmektedir. Ancak bu yer adlarından bazılarının XVI. yüzyıldan sonra yerleşen Avşarlar'a ait olduğu anlaşılmaktadır."⁶⁴

Günümüzde tahrir defterleri verilerinden yola çıkarak Osmanlı yerleşim birimlerini tesbit etmek mümkün gözükmekteyse de, zamanla çeşitli sebeplerle terk edilen ve isimleri değişen köylerin yerlerini bulmak oldukça güçtür.

⁶² Mehmet Salih Erpolat, "XVI. Yüzyılda Diyarbekir Baylerbeyliğindeki Yer İsimlerinin Kültür ve Tarih Açısından Taşıdığı Değer", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti 07-09 Nisan 1999 Bildiriler*, Konya 2000, s. 606.

⁶³ İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-1920)*, Ankara 1992, s.5.

⁶⁴ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1999, s. 235.

1928'de yayınlanan *Son Teşkilât-ı Mülkiye'de Köylerimizin Adları*⁶⁵ adlı kitapta Ankara vilâyeti, Ankara, Ayaş, Bâlâ, Beypazarı, Polatlı, Çubukâbâd, Kal'acık, İnallı Ballı, Keskin, Nallıhan ve Yabanâbâd kazalarından oluşmaktaydı. Çankırı vilâyeti Çankırı, Ilgaz ve Çerkeş kazalarından oluşurken; Eskişehir Vilâyeti, Eskişehir (merkez) kazası, Seydi Gazi Kazası, Sivrihisar kazası ve Mihaliççık kazalarından oluşmakta idi.

Görüldüğü gibi, vilayetlere bağlı kazaların sayısı değişmiş, örneğin; Ankara'ya bağlı kazaların sayısı artarken, Çankırı'ya bağlı kaza sayısı azalmıştır. İskân faktörüyle yeni yerleşim yerleri kurulmuş, bazı küçük yerleşim yerleri büyüyerek nahiye ya da kaza statüsüne erişmiş, hatta önceden başka sancağa dahil olan birimlerden bu sancaklara bağlananlar da olmuştur. Örneğin; Kal'acık kazası XVI. yüzyılda Çankırı Sancağı'na tâbi iken 1928'de ve günümüzde Ankara vilayeti dahiline geçmiştir. Bunun tersi de görülmektedir. Örneğin; Bilecik kazası XVI. yüzyılda Eskişehir kazasına tâbi iken, 1928'de ve günümüzde ayrı bir vilâyet durumundadır. XVI. yüzyıldan bu yana değişimin olması gayet tabiidir. Özellikle Ankara vilâyetinin XVI. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar kalabalıklaştığını ve yeni kaza ve nahiyelerin kurulduğunu görmekteyiz. Bu durum yer adlarının değişiminin takibini ve bir yerleşim yerinin bugün de var olup olmadığının tespitini zorlaştırmaktadır. Bunun yapılabilmesi için çok daha fazla kaynağa inilmelidir.

Bu şekilde doğal süreç içerisinde yer adlarının değişime uğramasının yanı sıra, bir takım kültürel, siyasî ve aktüel kaygılarla yer adlarının kasıtlı olarak devletler tarafından değiştirilmesi de sözkonusudur. Yer adlarında yapılan değişimlerin arkasında yatan en önemli neden, bir ülkeye hakim olan ideolojinin kendinden önceki ideolojileri halkın hafızasından silme çabasıdır. Bu nedenle, halkın hafızasındaki olayların, adların, tarihin ve kültürün silinmesi için kullanılan metotların en etkililerinden biri olarak yer adları değişimi ortaya çıkmaktadır. Yer adlarında yapılan bu kasıtlı değişimler, önemli bir kültür kaybına yol açmakta, halkın hafızasını silmekte, tarihi ile olan bağlarını gevşetmekte, bazen de kesmektedir. Mesela, Çarlık Rusyası ve SSCB devrinde yaşanan etnik temizlik ve sömürgeleştirme süreci içinde köy adlarına varıncaya kadar yer adları değiştirilmiştir. Çarlık Rusyası, SSCB ve Rusya Federasyonu devirlerinde gerek

⁶⁵ *Son Teşkilât-ı Mülkiye'de Köylerimizin Adları*, İstanbul 1928 (Osmanlıca).

Büyük Rusya ve gerekse Büyük Rusya dışı egemen olunan coğrafyada yer adları başkente egemen olan ideoloji doğrultusunda sürekli ve sistemli olarak değişime uğramıştır. Örneğin; I. Petro tarafından kurulan St. Petersburg kentinin adı 1914 yılında "burg" eki Almanlığı anımsattığı gerekçesiyle Ruslaştırılarak "Petrograd" olarak değiştirilmiştir.⁶⁶

Başka bir örnek verilecek olursa, günümüzde Türklerin "Karabağ" olarak andıkları bölgenin adı, Ermenilerin ve Rusların buradaki emellerinin bir göstergesi olarak "Dağlık Karabağ" (Nagorno Karabağ) adını almış ve bu ad, Batılılar tarafından da benimsenmiştir. Zira, Karabağ'ın bütününde Azeriler, "Dağlık" olarak isimlendirilen bölgede ise Ermeniler çoğunlukta idi. Nitekim Ermeniler 1988 yılında, Dağlık Karabağ'ın kendilerine bağlanması için, 1923 yılında meydana gelmiş bu sun'i oluşumu bahane etmişlerdir.⁶⁷

Tarihsel geçmişi çok etnili bir imparatorluğa dayanan Türkiye'de ise, öyle yer adları ile karşılaşılmaktadır ki; bu adların, verildikleri yerlerin tarihsel derinliği ile hiçbir ilgisi bulunmadığı görülür. Özellikle köy bazında, son 80-100 yıl içinde Türkiye'de yer adları, Türkiye'nin etnik ve siyasal tarihinde yaşanan karmaşanın etkisi ile büyük ölçüde değiştirilmiş ve yenilenmiştir. Yer adlarını Türkleştirme girişimleri⁶⁸, ilk olarak İttihatçıların izledikleri iskân politikasının bir parçası olarak Balkan Savaşları sırasında gündeme gelmesiyle başlar, Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında (birinci ve ikinci meclis dönemlerinde) da sürer ve günümüze kadar gelir. Bu süreçte İçişleri Bakanlığı bünyesinde "Ad Değiştirme Uzmanlar Kurulu" oluşturulmuştur. Böylece Türkiye'nin Türkler kadar eski sakinleri olan Ermeni ve Rumların, yer adları üzerinde kalan izleri de bu süreçte silinir.⁶⁹

⁶⁶ Hasan Kanpolat, "Çarlık Rusyası, SSCB ve BDT Devirlerinde Yer Adlarında Değişim Süreci", http://www.bkd.org.tr/ozeldosya/yer_adlarinda_degisim_sureci.asp

⁶⁷ İsmail Özçelik, *Karabağ Tarihi ve Karabağ'da Ermeni Olayları*, Ankara 2003, s. 3, 8.

⁶⁸ Özellikle Doğu Anadolu'da bunların sayısı binleri bulur. Hüttheroth, *a.g.m.*, s. 52.

⁶⁹ Murat Koraltürk, "Yer Adlarının Türkleştirilmesi", <http://www.tarihvakfi.org.tr/haberler/haberayrinti.asp>

E. ANKARA, ÇANKIRI VE SULTANÖNÜ ADLARI VE 1530'DA SANCAKLARA BAĞLI KAZA-NAHİYELER

1. ANKARA SANCAĞI

Ankyra, Ankras, Angora, Engürü, Engüriye gibi şekillerde kullanılan ismin kimler tarafından konulduğu ve ne anlam taşıdığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Bir Grek tarihçisi, burayı Frig Kralı Midas'ın kurduğunu ve orada bulduğu bir gemi çapasını sembol alarak şehre Ankyra ismini verdiğini rivayet etmektedir. Bir başka Grek tarihçisi ise, Pontus Kralı Mithridates'in (M.Ö. 111-63) Mısırlı müttefiki olarak Ptolemaioslar'a karşı savaştan Galatların kazandıkları bir deniz savaşı şerefine bu şehri kurduklarını ve zaferin sembolü olarak Ptolemaioslar'dan ele geçirdikleri gemi çapasından dolayı da adını Ankyra koyduklarını yazmaktadır. O devre ait Ankara sikkelerinde de bir çapa resmi bulunmaktadır.⁷⁰ Bu durumda Ankara adının gemi çapasından gelmekte olduğu söylenebilir.

Osmanlı Devleti arazisinde eyâlet teşkilatı meydana getirildiği sırada, Ankara büyük Anadolu eyâletinin merkezi idi. Daha sonra eyâlet merkezi Kütahya'ya nakledildi ve Ankara bir sancak merkezi olarak kaldı.⁷¹

1530'da Ankara sancağı, Ankara (Nefs-i Ankara, Kasaba nahiyesi), Murtazââbâd, Çubuk, Ayaş, Bacı ve Yabanabâd kazalarından oluşmakta idi. Sancağa bağlı 592 köy ve 285 mezra bulunmakta olup, köy ve mezraların sayısı toplam 877'dir. Nefsi⁷² bulunan kazalar Ankara ve Ayaş'tır. Diğer kazaların nefsi bulunmamaktadır. Ankara ve çeresinde Ankara yörükleri adıyla yaşayan yörük cemâatlerin hayli fazla olması, bölgede yerleşmenin henüz tamamlanmadığını göstermektedir. İncelediğimiz sancaklar içerisinde Ankara, yoğun bir konar-göçer teşekkülü içermektedir. Sancak dahilinde en kalabalık grubu Ankara kazasındaki Haymana ovasına 325 cemâat halinde dağılmış olan 36.400 kişilik Haymana taifeleriyle, asıl yurtları Seferihisar'da bulunan ve 18 cemâatten oluşan Aydınbeyli

⁷⁰ Sargon Erdem, "Ankara/İslâm Öncesi Dönem", *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 202-203.

⁷¹ Besim Darkot, "Ankara", *IA*, I, İstanbul 1993, s. 444.

⁷² Nefs bir bölgedeki aynı adlı merkezi belirtir. Ahmet Güneş, "16. Yüzyılda Seyyid Gazi'de Sosyal ve Ekonomik Hayat", *OTAM*, 11, Ankara 2000, s. 234.

kabileleri teşkil etmektedir. 55 cemâat halinde kaydedilen Kasaba Yörükleri 5.200 kişiden oluşmakta, Zülkadriye'den gelen Karalar taifeleri ise 800 kişiden ibaretti. Bacı kazası taraflarında Taceddinli Taifeleri'ne bağlı 6 cemâat bulunmakta ve toplam 2.350 kişiden oluşmaktadır. Son olarak yine aynı bölgede 81 cemâat halinde 11.600 kişiden oluşan Ulu Yörük taifeleri yaşamaktadır.⁷³ Sancağın geri kalan kısmı ise yerleşik nüfûstan oluşmakta olup, aşağı-yukarı 80.000 kişidir. Konar-göçer nüfûsun toplamı ise 56.350 kişi olup⁷⁴, yerleşik hayata geçmiş bulunan nüfûs XVI. yüzyılın ilk yarısında % 60'tır.

Ankara (Merkez) Kazası: Kazada mezra tipi yerleşmelerin köylere göre daha fazla olması dikkat çekmektedir (114 köy ve 174 mezra). Bu mezraların bir kısmında konar-göçer cemâatler yaşamaktadır. Kazanın nefsinde 87 mahalle bulunmakta olup, bazı mahallelerde gayrimüslimler de yaşamaktadır.

Ayaş Kazası: Ayaş adı Konar-göçer cemâat adına dayanmaktadır. Bu topluluğun buraya gelerek yerleşmesiyle Ayaş adını almıştır. Ayaş nefsinde 7 mahalle bulunmaktadır. Kazada mezra sayısı fazla değildir (66 köy ve 8 mezra). Ayaş, Anadolu'da iki kola ayrılan tarihi İpek yolunu birbirine bağlayan Roma döneminin Kral yolu üzerinde bulunmaktadır.⁷⁵

Bacı Kazası: Fatıma Bacı adlı kadın zaviye kurarak adını bu zaviyeye (Bacı zaviyesi) ve zaviye etrafında gelişen köye vermiş ve kazanın adı da Bacı adını almıştır.⁷⁶ Günümüzde bu ad yaşamamakta olup, Bacı kazasının sınırları aşağı yukarı Polatlı ilçesinin sınırlarına denk gelmektedir.⁷⁷ Bu tarihte yerleşmenin yoğun olmadığını görmekteyiz (37 köy ve 41 mezra).

Çubuk Kazası: Ankara Sancağı'nın en çok köye sahip olan kazası olması hasebiyle, sancağın en kalabalık ve yerleşmenin en yoğun olduğu kaza durumundadır (197 köy ve 36 mezra). Çubuk adı, eski kayıtlarda şahıs ismi, topluluk-cemâat ismi, yer ismi, yerleşme ismi olmak üzere çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

⁷³ TD, 438, I, s. 341-354, 358, 399, 401, 403-405; A. Nezihi Turan, *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, Ankara 1999, s. 39-40.

⁷⁴ A.N. Turan, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁵ Deniz Karaman, "XVI. Yüzyılda Ayaş Kazası", *Belleten*, LXVI/246, Ağustos 2002, s. 421.

⁷⁶ TD, 438, I, s. 402.

⁷⁷ Suraiya Faroqhi, "Ankara ve Çevresindeki Arazi Mülkiyetinin Ya da İnsan-Toprak İlişkilerinin Değişimi", *Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Semineri Bildirileri*, s. 65.

Muhtemelen, Türklerin Anadolu'ya ilk geldikleri sırada bu civara yerleşen Çubuk adlı bir beyden, hatta daha da güçlü olarak Çubuk isimli bir cemâatten aldığı söylenebilir. Anadolu'nun Türkleşmesi esnasında bu çevreye yerleşen Oğuz boylarının çeşit ve fazlalığı ile cemâatlerin fazlalığı, bu fikri desteklemektedir.⁷⁸

Murtazââbâd Kazası: Kazanın merkezi durumundaki Murtazââbâd şehrinin önceki adı Mürtedova'dır. Murtaza adlı kişinin bölgeye gelerek, geldiği yeri ihyâ ve iskân etmesiyle adını buraya verdiği anlaşılmaktadır.⁷⁹ Günümüzdeki Kazan⁸⁰ ilçesi sınırlarına denk gelmektedir.⁸¹ Kazaya bağlı 69 köy ve 10 mezra kayıtlıdır.

Yabanâbâd Kazası: Yabanâbâd kazası sınırları bugünkü Kızılcahamam-Çamlıdere çevresidir. 1463'teki adı Yabanovası'dır.⁸² Yabanâbâd adına bakılacak olursa, yaban, yani boş, hâli, تنها bir yerin âbâd edilmesi, şenlendirilmesi ve canlandırılması sözkonusudur. Kazada yerleşmenin yoğun olduğunu görüyoruz (109 köy ve 16 mezra).

2. ÇANKIRI SANCAĞI

Evvelce halk arasında Çangırı ve Çengiri şekillerinde telaffuz edilmiş olan bu isim, eski Batı kaynaklarında Hancara ve bazan Cancara, Arap kaynaklarında Hancere (حنجره), Osmanlı kaynaklarında ise Kengırı (کنغری), Kângırı (کا نغری)⁸³ şekillerinde zikredilmiş ve Cumhuriyet döneminde Çankırı şeklinde resmîyet kazanmıştır. Şehrin adı, Antikçağ'da burada yapılan ve bugünkü şehrin ilk nüvesini teşkil eden Karatekin Tepesi'ndeki Gangra Kalesi'nin adına dayanır. Galat lisanına göre "Gangrea", keçisi bol memleket demektir.⁸⁴

Çankırı sancağı, Çankırı (Merkez), Koçhisar, Milan, Kurşunlu, Çerkeş, Tosya, Kargu, Kal'acık ve Karıbazarı kazalarından oluşmaktadır. Nefsi bulunan dört

⁷⁸ Gümüşçü - H. Çınar, *a.g.e.*, s. 71.

⁷⁹ Bugünkü Mürted adı da "Murtazaâbad"ın "Murtad" ve giderek "Mürted"e dönüştüğü anlaşılmaktadır. A.N. Turan, *a.g.e.*, s. 26, 58 (6. dipnot).

⁸⁰ Kazan bu dönemde köy statüsündedir.

⁸¹ Hüseyin Çınar, "Yabanâbad (Kızılcahamam-Çamlıdere) Kazası Vakıfları", *Bilim Yolu*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, Kırıkkale 1998, s. 460.

⁸² A.N. Turan, *a.g.e.*, s. 28.

⁸³ İlhan Şahin, "Çankırı", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 216.

⁸⁴ Şahin, *a.g.m.*, s. 216; Ahmet Kankal, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, Ankara Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 4.

nahiye Çankırı, Tosya, Kal'acık ve Kargı'dır. Sancağa bağlı 581 köy, 56 mezra ve 9 divan bulunmakta olup bunların toplamı 646'dır. Çankırı Sancağı'nda iskân faaliyetleri XVI. yüzyıla gelindiğinde büyük ölçüde tamamlandığından konar-göçer teşekküllerin adedi ve bunların nüfusu fazla değildir. Nitekim konar göçerlerin nüfusu örneğin; Manisa kazasındaki toplam nüfus içinde % 44'lük bir yer işgal ederken Çankırı Sancağı'nda bu durum 1530'da % 2.3 olup, sancağa tâbi 15 adet yörük cemâati kayıtlıdır.⁸⁵

Çankırı (Merkez) Kazası: En çok köye sahip olması hasebiyle, sancağın en kalabalık ve en büyük kazasını teşkil etmektedir (125 köy, 2 divan ve 21 mezra). Çankırı şehri 24 mahalleden oluşmaktadır. XVI. yüzyıldaki Çankırı şehri, mahalleleri, câmi, mescid, han, hamam, medrese, mektep, pazar yeri, diğer işletmeleri ve tamamen Türk ve Müslüman olan nüfusuyla tam bir Türk-İslâm şehri görünümündedir.⁸⁶

Çerkeş Kazası: Çerkeş, geçmişte olduğu gibi bugün de Çankırı'ya bağlı ilçe durumundadır. Kazaya 71 köy, 1 divan ve 3 mezra kayıtlıdır.

Kal'acık Kazası: Eski bir Rum yerleşme yeri olan Kal'acık, adını şehrin dayandığı tepedeki küçük kaleden almıştır. Çankırı kazasından sonra sancağın ikinci büyük kazasıdır (101 köy, 4 divan ve 29 mezra). Kaza merkezi olan Kal'acık kasabası 9 mahalleden oluşmaktadır. Günümüzde Kalecik adını alan kaza Ankara'nın ilçesi durumundadır. Bunlardan 3 köy, 3 divan ve 7 mezradan oluşan Keskin ise Kalecik'e bağlı olup, 1579 tahririnde yerleşmelerin artmasıyla nahiye statüsünü kazanmıştır.⁸⁷

Kargu Kazası: Kargu ya da kargı kelimesi çeşitli anlamlara gelmektedir. Farsça kamış; gözdesi 5-6 m. yüksekliğe erişebilen çok yıllık bir bitki; silah olarak kullanılan ucu sivri ve demirli uzun mızrak; dağ tepelerine minare biçiminde yapılan yapı, düşman geldiği zaman herkesin hazır bulunması için üzerinde ateş yakılan yer

⁸⁵ Kankal, *a.g.t.*, s. 129.

⁸⁶ Kankal, *a.g.t.*, s. 48.

⁸⁷ Keskin XVI. Yüzyılın ikinci yarısında Kal'acık kazasından ayrılarak nahiye statüsüne erişmiş olup Kal'acık Keskini adıyla da anılmaktadır. Daha çok zaviye şeyhlerinin gayreti ile zaviyeler etrafında teşekkül eden yerleşmeler dışında kalan kısımlar konar-göçer yörük cemâatlerinin zirâat sahası ve kışlağı durumundadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nahiyede yerleşimin hız kazandığını görmekteyiz. Kankal, *a.g.t.*, s. 112.

gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.⁸⁸ Kargu adında aynı zamanda cemâat bulunmaktadır. Muhtemelen kargu adı cemâat adına dayanmaktadır. Kazada yerleşme yoğunluğu azdır (46 köy 1 divan ve 1 mezra). Kargu günümüzde Çorum'un ilçesi durumundadır.

Karıbazarı Kazası: Karıbazarı, kadın kölelerin (cariyelerin) satıldığı bir yer olmayıp, bu ad muhtemelen, Osmanlı'da yalnız kadınların pazara gelerek meyve sebze vb. satmalarıyla oluşan pazara dayanmaktadır. Bu tip pazarlar günümüzde de bazı yörelerde yaşamaktadır. Örneğin; Kastamonu'da bu tip pazarlara rastlanmaktadır.⁸⁹ Günümüzde ise Çankırı'da bu isimde bir yerleşim yeri yoktur. Çankırı iline bağlı Orta ilçesinin sınırları aşağı yukarı XVI. yüzyıldaki Karıbazarı nahiyesinin sınırlarına denk gelmektedir. Yerleşmenin en az olduğu kazadır (37 köy).

Koçhisar Kazası: Günümüzde Ilgaz olarak adlandırılmaktadır.⁹⁰ Kazaya bağlı 38 köy ve 1 divan kayıtlıdır. Kazaya tâbi tek divan olan Kilise divanına tâbi 1 köy bulunmaktadır. Kazada kayıtlı mezra bulunmamaktadır.

Kurşunlu Kazası: Kazaya tâbi 78 köy ve 1 mezra bulunmaktadır. Muhtemelen adını kurşun madeninden almıştır. Kurşunlu günümüzde de Çankırı'ya bağlı ilçe durumundadır.

Milan Kazası: Milan adı da antik döneme dayanmaktadır. Günümüzde Milan adlı bir yerleşim yeri bulunmamakta olup, aşağı-yukarı, Çankırı'nın Bayramören ilçesi sınırlarına denk gelmektedir. 1530'da Bayramviranı adıyla geçen köy büyüyerek günümüzde ilçe haline gelmiş ve Milan adı kaybolmuştur. Ancak bu isim aynı nahiyeden geçtiği için Milan/Melan çayında yaşamaktadır.⁹¹ Kazaya tâbi 45 köy kayıtlıdır.

Tosya Kazası: Tosya şehrinin kökeni antik döneme kadar inmektedir. Tosya adı da antik bir addir. Bursa-Tebriz ipek yolu üzerinde bulunan ve ticaretin canlı bir şekilde yapıldığı Tosya, hem bir derbent hem de doğuya İran'a yapılan seferlerde menzil olarak kullanılmıştır. 1530 tarihinde Tosya şehrinde gayrimüslimlerin de

⁸⁸ *Tarama Sözlüğü*, II, Ankara 1945, s. 589; Hasan Eren ve diğerleri, *Türkçe Sözlük*, I-II, Ankara 1988, s. 799; Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, Ankara 1986, s. 269.

⁸⁹ Bu bilgiyi veren hocam Sıddık ÇALIK'a teşekkürlerimi sunarım.

⁹⁰ Kankal, *a.g.t.*, s. 98.

⁹¹ Kankal, *a.g.t.*, s. 106.

yaşadığını görmekteyiz (Müslim 510 hane, 169 mücerred ve 66 muaf; gayr-ı müslim 18 hane ve 5 mücerred) Ancak mahalle kayıtlı değildir.⁹² Kazaya bağlı 40 köy ve 1 mezra kayıtlıdır. Tosya günümüzde Kastamonu'nun ilçesidir.

3. SULTANÖNÜ SANCAĞI

Sultanönü isminin menşe'ine bakılacak olursa, eski kaynaklarda Sultanönü değil, Sultanöyüğü denilmektedir. Neşri ve İbn-i Bibî bu isimden bahsederken Sultanöyüğüne (صلطان اویکونه) şeklinde kaydetmişlerdir. Bundan dolayı ismin Sultanöyüğü şeklinden türediğini kabul etmek gerekir. Öyük veya höyük ise “yığma tepe” manasına gelir. J. H. Mordtmann bu civarda bulunan ve evvelce İnöyüğü olan İnönü'nü zikreder. Bu iki yer adında da öyüğü, önü olmuş, halbuki yine aynı bölgede bulunan Bozöyük'ün adı aynen kalmıştır.⁹³ Bir görüşe göre, XIII. Yüzyılda Konya'yı merkez yaparak bütün Anadolu'da kalkınma hareketi meydana getiren Anadolu Selçuklularının Eskişehir'i Marmara tarafına yapılan akınlar için bir kışlak yeri olarak kullanmalarıyla ve Eskişehir'in çevresindeki topraklar, Konya'daki Selçuklu sultanına ulaşan bir ön saha olup “Sultanönü” olarak anılmaya başlanmıştır. Sultanöyüğü adı ise, 1173'te bölgeyi ziyaret eden Arap seyyâhı Ali b. Ebu Bekir el-Herevî'nin eserinde 1097 yılındaki savaş sırasında I. Kılıçarslan'ın karargâh kurduğu tepeye yani höyüğe verilen addan kaynaklandığı belirtilir.⁹⁴

Anadolu Selçukulu Devleti'nin uc vilâyeti, Osmanlı Devleti'nin ilk sancağı olan Sultanönü sancağı Anadolu Eyâletinin en küçük sancaklarından. Osmanlı Devleti'nin ilk askerî gücü olan yaya ve müsellemler de doğal olarak bu bölgede teşkilatlanmıştır.⁹⁵

Sultanönü sancağı bu tarihte Eskişehir kazası (merkez), Karacaşehir nahiyesi, Bilecik, İnönü, Günyüzü ve Seyyidgazi kazalarından oluşmaktadır. Sancağa bağlı 364 köy ve 104 mezra bulunmaktadır. Köy ve mezraların sayısı toplam 468'dir. 1530 tarihinde Sultanönü Sancağı'nda da yerleşme hemen hemen tamamlanmıştır. Çankırı

⁹² 1579'daki tahrirde Tosya şehrinde 24 mahalle kayıtlıdır. Kankal, *a.g.t.*, s. 49.

⁹³ J. H. Kramers, “Sultanönü”, *İA*, IX, İstanbul 1993, s. 35.

⁹⁴ Yusuf Oğuzoğlu-Feridun Emecen, “Eskişehir”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 399; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 508.

⁹⁵ Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, 1992, s. 11.

Sancağı'nda olduğu gibi Sultanönü Sancağı'nda da konar-göçer teşekküller, genel nüfusun çok az bir kısmını teşkil ediyordu. Öyle ki; yalnızca Seyyidgazi kazasında konar-göçerlere rastlanmaktadır.⁹⁶ Kazada 13 adet yörük cemâat bulunmakta olup, bunlar Karakoyunlu aşiretindendi ki; Karakoyunlu aşiretinin en büyüğü de Seyyid Gazi yöresinde bulunmakta idi.⁹⁷ Sancakta konar göçerler nüfusun ancak % 3.7'sini teşkil ediyordu.⁹⁸

Eskişehir (Merkez) Kazası: Eskişehir adı, Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonra şehrin kurulduğu mevkiin durumuyla ilgili olup muhtemelen bugünkü Eskişehir'e 3 km. uzakta bulunduğu sanılan antik Dorylaion harabeleri yakınında yer almasına dayanır.⁹⁹ Eski kalıntıların bulunduğu şehrin yakınında kurulduğu için bu ad verilmiştir. Eskişehir nefsi kasaba niteliğindedir¹⁰⁰(7 mahalle). Kazada 51 köy ve 2 mezra kayıtlıdır.

Bilecik¹⁰¹ Kazası: Bizans devrinde şimdiki Bilecik'in yerinde Belekoma adında, Hamsu ve Dabağhane deresi vadileri arasında bir kaya çıkıntısı üzerine yerleşmiş bir kale vardı ki; bugün ancak temellerine rastlanmaktadır.¹⁰² Bilecik adı da Belekoma'dan bozulmadır. Kazanın nefsi Bilecik kasabasıdır¹⁰³ (6 mahalle). Bilecik kazası 55 köy ve 19 mezradan oluşur. Bunlardan ikisi kazaya bağlı kasaba niteliğindeki nefsi bulunan Lefke'ye bağlıdır. Lefke nefsinde 4 mahalle bulunmakta olup, Lefke adı da Bizans döneminden kalma bir addır.

Günyüzü Nahiyesi: Nahiyenin adı güneşi bol bir yere işaret etmektedir. Nahie 37 köy ve 24 mezradan oluşmaktadır.

⁹⁶ Doğru, *a.g.e.*, s. 13, 104.

⁹⁷ Güneş, *a.g.m.* s. 240.

⁹⁸ Doğru, *a.g.e.*, s. 118.

⁹⁹ Oğuzoğlu-Feridun Emecen, *a.g.m.*, s. 398.

¹⁰⁰ "Kaza-yı Eskişehir kasabasıdır. Cum'ası kılınur bazarı durur" *TD*, 438, I, s. 223.

¹⁰¹ Eski Bilecik şehri, bugünkü kentin güneydoğusunda çukur bir alanda kurulmuş, Edebali Câmisi ve Türbesi çevresinde yayılmıştı. Kurtuluş Savaşı sırasında bütünüyle yanan kentten bugün geriye yalnızca câmi ve türbe kalmıştır. Cumhuriyet sonrasında Bilecik, daha kuzeydeki ortalama yüksekliği 520 m. olan engebeli alanda kurulmuştur.

¹⁰² Besim Darkot, "Bilecik", *İA*, II, İstanbul 1993, s. 611.

¹⁰³ "Nefs-i Bilecik kasabasıdır bazarı durur." *TD*, 438, I, s. 220.

İnönü Kazası¹⁰⁴: Kazanın nefsi İnönü şehridir (4 mahalle). Şehrin adı, buranın mağara civarında olduğu fikrini vermektedir. Kazaya bağlı 48 köy ve 16 mezra bulunmaktadır.

Karacaşehir Nahiyesi: 438 No'lu Defterdeki kayda göre Karacaşehir nahiyesi, Eskişehir kazasına tâbi'dir.¹⁰⁵ Karacaşehir'in de nefsi vardır ve kasabadır.¹⁰⁶ Sultanönü Sancağı'nın en kalabalık nahiyesidir (161 köy ve 40 mezra).

Seyyidgazi Kazası: Seyyid Gazi adı, şehrin fethi sırasında ölen Seyyid Battal Gazi'ye dayanmaktadır. Battal Gazi ölümünden sonra kendi adına yapılan türbeye gömülmüş ve bu isim şehre ad olmuştur.¹⁰⁷ Bir menzil şehri olan¹⁰⁸ Seyyid Gazi kasabası¹⁰⁹ 5 mahalleden oluşmaktadır. Kazanın en küçük nahiyesidir (12 köy ve 3 mezra).

¹⁰⁴ 438 Nolu defterde "Kaza-yı İnönü" ve "Nahiye-i İnönü" olmak üzere iki şekilde geçmektedir.

¹⁰⁵ "Nahiye-i Karacaşehir tâbi'-i Kaza-yı Eskişehir" *TD*, 438, I, s. 226.

¹⁰⁶ "Nefs-i Karacaşehir bazarı durur şimdi fevt olan merhûm Mustafa Paşa'nın 'imâreti ve cum'ası durur kasabadır". *TD*, 438, I, s. 226.

¹⁰⁷ Güneş, *a.g.m.*, s. 237.

¹⁰⁸ Güneş, *a.g.m.*, s. 238.

¹⁰⁹ "Kaza-yı Seyyidgazi tâbe serâhû Sultanönü Sancağı'nda Kasabadır." *TD*, 438, I, s.142.

BİRİNCİ BÖLÜM:

TÜRKLERİN ANADOLU'YA GİRİŞİ, YERLEŞME VE YER ADLARI İLİŞKİSİ

Bilindiği gibi Türkler tarih boyunca üzerinde yaşadıkları toprakları kutsal bilmişler ve bu yerin de insanoğlunu yönetmek için yaratılmış olduğuna inanmışlardır. Örneğin; Göktürkler için üzerinde yaşanılan tabiat ortamı kitabelere göre “yir-sub” yani yer ve su’dur. Ancak bu ortam sıradan bir toprak parçası değildir. Türk Tanrısı tarafından verilen mukaddes bir topraktır. Ayrıca Türklerin yaşama alanı, atalarından kalan mukaddes tabiat ortamıdır.¹¹⁰ Bu anlayışı daha sonraki devirlerde de sürdüren Türkler, yaşadıkları tabiat ortamını bu şekilde değerlendirmekte ve ona mukaddes gözüyle bakmakta, atasının el tuttuğu yer olmasından dolayı kıymet vermektedir. Dağ, bayır, göl, ırmak, dere, çay, ova ve ormanlar¹¹¹ Türklerin gerek göçebe, gerekse yerleşik bir hayat sürdürdükleri yerler olarak Anadolu’yu kendi yurtları haline getirmeleri bakımından önemlidir. Dolayısıyla; yurt kavramı, üzerinde yaşanılan basit bir toprak parçası değil, üzerinde yaşayan kişilere kim olduklarını anlatan ve onları başkalarından ayıran bir özelliğe sahiptir.

Osmanlı döneminde Ankara, Eskişehir ve Çankırı sancaklarında yer adlarının verilmiş şekillerini ve bu iskân yerlerinin kuruluşlarını anlayabilmek için Türklerin Malazgirt zaferi ile Anadolu’ya girip burayı kendilerine yurt edinmelerine bakmamız gerekir. Zira Türkler, yukarıda da değinildiği gibi bu yeni geldikleri topraklara yerleşirken oralara kendi kültürlerini katarak Anadolu’yu Türkleştirmişlerdir. Bu uzun göç zamanı içinde göçebe gruplar halinde Anadolu’ya gelirken çadırlarını, yetiştirdikleri hayvanları, göçebe ve yerleşik yaşayışa ait kültürlerini, silahlarını, kıyafetlerini, edebî değerlerini, törelerini de Anadolu’ya getirmişlerdir.¹¹² Yeni yerlerine yeni isimler vermişlerdir. 19. yüzyılın ortalarına kadar, geleneklere göre

¹¹⁰ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul 1970, s. 2.

¹¹¹ Dursun Yıldırım, “Coğrafyadan Vatan’a Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi”, *Yer Adları Sempozyumu*, s. 159.

¹¹² Faruk Sümer, “Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?”, *Bellekten*, XXIV/ 96, 1960, s. 593-594.

yerli ahali tarafından verilen bu isimler¹¹³, bir takım değişikliklere uğrasalar da, Anadolu'da hâlâ yaşamaktadır. Anadolu'nun Türkleşmesi hadisesinin izlerini Türk kültürünü günümüze kadar yaşatan yer adlarında görmek mümkündür. Bu bakımdan Türklerin Anadolu'ya gelişlerini ve iskân hadisesini anlamadan yer adlarını anlamamız zordur.

¹¹³ Hütteroth, *a.g.m.*, s. 52.

A. TÜRKLERİN ANADOLU'YU YURT EDİNMELERİ

1. Türklerin Anadolu'ya Girişi, Yerleşme ve Yer Adları

Türklerin Anadolu'ya ilk gelişi aslında Malazgirt'ten çok daha önceydi. M.S. 395-398 yılları arasında Avrupa Hunları¹¹⁴ daha sonra Sabar (Sibir) Türkleri Anadolu'ya akınlarda bulunmuş ve pekçok ganimetler elde ettikten sonra, yurtlarına geri dönmüşlerdir. Türklerin bundan sonra Anadolu'ya girişleri Müslüman Türkler tarafından gerçekleştiriliyordu. VIII. yüzyıldan itibaren özellikle Abbasiler devrinde Türkistan ve Horasan'dan getirilerek Bizans'a karşı gazalarda bulunan gönüllü gaziler arasında çok sayıda Müslüman Türkler de vardı.¹¹⁵ Bunlar, bu ülkeyi daha eski devirlerde de tanımaya başlamışlardı. İslâm-Bizans uc teşkilatında gazâ yapan bir kısım Türkler de buralarda yerleşmişti. Bizanslılar da Balkanlardan getirttikleri gayrimüslim Türkleri, aynı askerî maksatla, Abbasilere karşı kendi hudutlarında tutuyordu. Bizanslıların İslâm dünyasına taarruza geçtiği ve doğuda sınırlarını genişlettiği sıralarda yani XI. yüzyılın ilk yarısında, Oğuzlar da Anadolu sınırlarına dayanmış ve akınlara başlamışlardı.¹¹⁶

Bizans'ın Müslüman Araplarla ve bilhassa Sasanilerle yaptıkları mücadelelerde iki ateş arasında kalan Anadolu, Türkler'in gelişinden önce, ıssız ve harap bir hale gelmiş, köyler boşalırken şehirler eski önemlerini kaybetmişlerdi.¹¹⁷ Buna bağlı olarak da Anadolu'nun yerli nüfusu azalmıştı.¹¹⁸ Bizans Anadolu'sunda yerleşik halkın şehir ve köylerde hayatlarını zanâat ve zirâatla kazandıkları, dolayısıyla da bu topraklarda Bizanslı halk tarafından fazla rağbet görmeyen mera ve yaylalar, hayvancılıkla uğraşan göçebe Türkler için çok müsâit bir yerleşme ve faaliyet sahası teşkil etmiştir.¹¹⁹

Anadolu'nun Türkleşmesinde ilk safha, savunma bakımından boş sayılabilecek sahalara, kırlar, dağ ve yaylaların Türkler tarafından ele geçirilmesi olmuştur. Bu daha çok yaz mevsimlerinde yaylaların ve dağların sahiplenilmesiyle

¹¹⁴ Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi-I (Fetihten Osmanlılara Kadar)*, tsz, s. 25.

¹¹⁵ Yücel-A. Sevim, *a.g.e.*, s. 26.

¹¹⁶ Claude Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)", Çev: Yaşar Yücel-Bahaeddin Yedişildiz, *Bellekten*, LI/201, Aralık-1987, Ankara 1988, s. 1428.

¹¹⁷ Gümüşçi-H. Çınar, *a.g.e.*, s. 25.

¹¹⁸ Salim Koca, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, Giresun 1997, s. 152.

¹¹⁹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi-I (1243-1453)*, Ankara 1999, s. 376.

başlamıştır. Burada dikkat edilen, güvenlik için öncelikle derbent, geçit, bel ve boğazların tutulmasıdır. Bunun ardından kışı geçirmek için uygun kışlak yerleri aranır ve böylece boş alanlarda Türkler yaşamaya başlar. Eğer, yöredeki Bizans kale komutanı yani tekfur karşı çıkmazsa bu hayat öteki yıllarda da devam eder giderdi. Türkler, bir güvenlik unsuru olarak, yaylanın ve kışlanın uygun yerlerine, özellikle geçitlere (derbent, boğaz veya bel) ani bir düşman saldırısına karşı, bir tür ileri karakol (ribat¹²⁰) tesis ediyorlardı. Böylece Anadolu'daki kastralar arasındaki boş alanlar, korumasız gibi görünen kırsal sahalar Türklerin hayatlarını tabii olarak devam ettirdiği ve yaşadığı yerler olmuştur.

İkinci safhada müstahkem mevkiilerin, kalelerin=kastraların ele geçirilmesi gelmektedir. Bizans kaleleri genelde kastra yani sarp tepeler üzerinde bulunan, savunması tabiat şartlarıyla da güçlendirilmiş yerlerdir.¹²¹ Hakimiyet konusunda ise, gerçek gösterge o yöredeki kalenin alınışı olmuştur.¹²²

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşuyla, çiftçi, tüccar, sanatkâr ve din adamları da göçe dahil olarak, Anadolu'ya gelmişlerdir.¹²³ Moğol istilası, büyük ölçüde ilim ve sanat adamlarının da Anadolu'ya göçmesine ve bu ülkede Türk-İslâm kültürünün gelişmesine sebep olmuştur.¹²⁴

Türkler Anadolu'da eski şehirlere yerleştikleri gibi, yeni şehirler de kurmuşlardır. X. yüzyıl İslâm coğrafyacıları, Türkleri hem göçebe hem de yerleşik yaşayan ve pekçok şehirleri bulunan ırk olarak tanımaktadırlar.¹²⁵

Bilindiği gibi, göçlerin Anadolu'ya getirdiği unsurlar arasında yalnız göçebe unsur olmayıp, aynı zamanda Orta Asya'da çok eski zamanlardan beri köy hayatına, hatta şehir hayatına geçmiş her çeşit halk da mevcuttu.¹²⁶ Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenler hayvancılığa çok uygun yerlere yerleştirilirken, daha önce şehirde yaşamış olanlar şehirlere, Türkmen kabileler de köylere yerleştiriliyordu. Bunun

¹²⁰ Bkz. Fuat Köprülü, "Ribat", *Vakıflar Dergisi*, 2, İstanbul 1974, s.269-278.

¹²¹ Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi(XI.-XIV. Yüzyıllar)*, Ankara 2000, s. 36.

¹²² Baykara, *a.g.e.*, s. 35-36.

¹²³ Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1971, s. 39.

¹²⁴ O. Turan, *a.g.e.*, s. 64.

¹²⁵ Sümer, *a.g.m.*, s. 571.

¹²⁶ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1994, s. 50.

yanında şehirlere zanâatkarlar, tüccar ve sermayedarlar iskân edilerek devletin himayesinde iskânın gelişmesine çalışılıyordu.¹²⁷

Diğer taraftan XIII. yüzyıl sonlarında Konya, Kayseri, Sivas gibi en önemli kentlerde Hıristiyan halk oldukça kalabalık gruplar halinde yaşamaktaydı. Buna karşın Ankara, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kastamonu, Çankırı ve Eskişehir çevresinde Türk göçlerinin yoğun olduğu ve bu çevrenin ilk Türkmenlere yurt ve otlak işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Bu çevrenin yerli halkı, ilk istilâ önünde yerlerini bırakarak batıya doğru çekildiklerinden bu kentler ve çevresi yoğun bir şekilde Türkleşmişti.¹²⁸

Türklerin bu şekilde Malazgirt'ten sonra Anadolu'yu yurt tutmaları daha ilk yıllarda o kadar kuvvetli olmuştu ki; 1085 tarihinde Avrupa'da Anadolu'ya Turquie (Türkiye) denildiği görülüyor. Anadolu, o zamandan bu zamana, insanıyla ve toprağıyla bütünleşerek, tam bir Türk vatani haline gelmiştir. Böyle olmakla beraber, Oğuz Türklerinin Anadolu'ya gelişleri kısa bir zamanda olmayıp bu geliş uzun bir müddet sürmüş yani aşağı yukarı iki asır kadar devam etmiştir. Bu arada XIII. yüzyıldaki Moğol istilasını sonucunda Anadolu'ya Türkistan ve İran'dan yeni kalabalık Türkmen kitleleri gelmiş, böylece Anadolu, kesin ve esaslı bir sûrette Türklük hüviyetini almıştır.¹²⁹

Anadolu'daki yerleşmeler üç büyük kümede toplanabilir:

1. Türklerden önce oluşmuş, dolayısıyla halkıyla yani insan unsuru ile devam eden köyler. Bunların isimleri Türkçe olmayıp, eskisi gibi devam etmektedir. Bazen Türkler bu tür köyleri, Ak-in gibi tabii görünüşlerine göre de yeniden adlandırabiliyorlardı.

2. Kısmen Türklerin de iskânına katıldığı eski köyler. Bunlarda Türkler etkin olunca, Türklerle birlikte yaşamak istemeyen Rumlar ve öteki Hıristiyanlar göçmüşlerdir.

¹²⁷ Muhammet Beşir Aşan. *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI-XVIII. Yüzyıllar)*, Ankara 1989, s. 56.

¹²⁸ Sevgi Aktüre, "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", *Tarih İçinde Ankara -Eylül 1981 Semineri Bildirileri*, Derleyen: Aysel Tükel Yavuz, 2. Basım, TBMM Basımevi, Ankara 2000, s.14.

¹²⁹ Sümer, *a.g.m.*, s. 574.

3. Doğrudan doğruya Türklerin kurdukları veya köy öncesi çekirdeklerden gelişmiş olan köyler. Bu köylerin isimleri kesinlikle Türkçedir.¹³⁰

a. Viran Adlı Yerleşmeler

XI. yüzyılda Anadolu'ya gelmeye başlayan Türkler, her ne kadar mâmur bir ülkeye konmamış ve hazır bir medeniyete vâris olmamışlarsa da¹³¹, Malazgirt'ten sonra, yoğun bir nüfusla olmasa bile, harabe/ören/viranlar da dahil yoğun bir yerleşme dokusu ile karşılaşmışlardır. Bu nedenle Türkler, eğer nüfus olan bir iskân merkezine yerleştilerse, genellikle buraların isimlerini ya aynen kullanmışlar, ya da kısmen değiştirmişlerdir. Diğer durumda yeni kurdukları merkezlere kendi kültürlerinden yeni isimler vermişlerdir. Eğer iskân merkezi, bir harabe üzerinde ise ismin sonuna ören/viran gibi ifadeler eklemişlerdir.¹³² Anadolu'da bunun sayısız örnekleri vardır. Ankara ve Çankırı sancakları ile Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu yer olan Eskişehir çevresinde de XVI. yüzyılda viran ekli birçok yer adı vardır. Viran adını taşıyan yerleşmelerin çoğu günümüzde söyleniş değişikliğine uğramış ve ören şeklini almıştır.

İçinde viran adını taşıyan yerleşmeler, yukarıda da değinildiği gibi, kuvvetle muhtemelen, Türkler bu çevreye gelmeden önce Bizanslılar tarafından terk edildikleri için, Türkler geldiklerinde bir viran veya harabe haline gelmiş yerleşim birimleridir. Türkler bu sahaları fethedip buralara yerleşirken, viran da olsa daha önceki yerleşmelerin binaları veya bina yapmaya elverişli taşlarından faydalanmak amacıyla viranlar üstünü veya çok yakınıni tercih etmişlerdir. Aksi takdirde yerleşme adlarında gördüğümüz, hisar, kilise, manastır, çan, höyük gibi Bizans yerleşme izlerini taşıyan unsurları açıklamak mümkün değildir.¹³³ Genel olarak bu isimler, Türklerin Anadolu'ya ilk girişlerinde verdikleri isimler olmakla birlikte, Halil İnalcık geçici yerleşim birimlerinden “mezra”yı açıklarken, terkedilmiş bir yerleşme yeri ve onun ekinlikleri anlamında Anadolu'da aslında mezra olmasına rağmen yıllar içinde

¹³⁰ Baykara, *a.g.e.*, s. 87.

¹³¹ O. Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 29.

¹³² Gümüşçü-H. Çınar, *a.g.e.*, s. 27. Bu konuda Hasan Eren, Fuat Köprülü'nün ileri sürdüğü “ören” kelimesinin Farsça “viran” kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olduğu görüşünü benimsememekte, bu ikisi arasında hiçbir münasebet olmadığını belirtmektedir. Eren'e göre “ören” kelimesi Kırgızca “örön” kelimesiyle alakalı olup, Kırgızlar arasında dere anlamında kullanılmaktadır. Ona göre Anadolu'da yer adlarında görülen “ören” kelimesi dereyi ifade etmektedir. Hasan Eren, “Türk Yer Adları Hakkında Araştırmalar-Ören”, *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, 1950, s. 39-43.

¹³³ Gümüşçü- H. Çınar, *a.g.e.*, s. 35.

tamamen köy haline dönüşmüş, viran veya ören ismini taşıyan çok sayıda köy ismi olduğunu söylemektedir.¹³⁴ Buradan hareketle bu viran/ören adını taşıyan yerleşmelerin yalnız Bizans döneminde değil Osmanlı döneminde terk edilmiş köyleri de kapsayabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Viran adıyla anılan yerleşmelerin sayısı Ankara Sancağı'nda 59, Çankırı Sancağı'nda 42 ve Sultanönü Sancağı'nda ise 33'tür. Bunlardan bazıları şöyledir: Ağaçviran k., Akçaviran k., Alınviran¹³⁵ k., Bakkalviranı mz., Bayramviranı k.¹³⁶, Bozluviran k., Ekinviranı k.¹³⁷, Gökçeviran k., Göynükviran k.¹³⁸, İsaviranı k., Yassıviran k., Kafirviranı k., Karacaviran k., Kayserviranı¹³⁹ mz., Kızılçaviran k.¹⁴⁰, Körpeviran k.¹⁴¹, Korukviran¹⁴² mz., Kozviran mz.¹⁴³, Muradviran mz., Kürtviranı k., Sekiviran k., Suviran k., Virancık k., Virançakmak mz., Yahşiviran, vb....

b. Hisar Adlı Yerleşmeler

Bizans dönemi yerleşmelerini hatırlatan “Hisar” adını taşıyan yerleşmeler, viran adlı yerleşmelere göre daha azdır. Hisar adını taşıyan yerleşmelerin sayısı Ankara Sancağı'nda 9, Çankırı Sancağı'nda 4, Sultanönü Sancağı'nda ise 5'tir. Hisar k., Çukurhisar k., Hisarcık mz., Kızılhisar k., gibi...

c. Öyük Adlı Yerleşmeler

Eski yerleşim yerlerini yansıtan “öyük” ekli yer adları, her üç sancakta da viranlar kadar olmasa da oldukça yaygındır. Höyük, “tarih boyunca türlü sebeplerle yıkılan yerleşme bölgelerinde, yıkıntıların üst üste birikmesiyle oluşan ve çoğu kez içinde yapı kalıntılarının gömülü bulunduğu yayvan tepe; toprak yığını, küçük tepe”

¹³⁴ Halil İnalçık, “Mazra'a”, *Encyclopaedia of İslâm*, VI, New Edition, Leiden 1991, s. 959.

¹³⁵ Alın: Cephe; dağın ön cephesi. Atalay, *a.g.e.*, IV, s. 19.

¹³⁶ Bugün Bayramören adını almış olup, Çankırı'nın ilçesi durumundadır.

¹³⁷ Ekin: Ekin ekilen yer, çiftlik (Atalay, *a.g.e.*, IV, s. 174). Burasının önceden ekin ekilen bir yer olduğu ve terk edildiği daha sonra insanların buraya gelerek yerleştikleri düşünülebilir.

¹³⁸ Göynük : “Acı, hicran, ızdırıp, yanık, yanmış, yanmakta”, “yanık; orman yakılarak açılan tarla; güneşte yanmış; iyice olmuş (yemiş); acısı olan, elemli” gibi anlamları ihtiva etmektedir. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 458; Eren, *a.g.e.*, s. 568.

¹³⁹ Kayser: Eski Roma ve Bizans imparatorlarının lakabı. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1962, s. 598.

¹⁴⁰ Bu köy, 1915'ten sonra ilçe olan bugünkü Kızılcahamam ilçesidir. A. N. Turan, *a.g.e.*, s. 30, 75.

¹⁴¹ Körpe: Mevsimi geçtikten sonra çıkan şey; zamanından sonra doğan yeni hayvan. Atalay, *a.g.e.*, IV, s. 364.

¹⁴² Korug: Korunma. R. Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig İndeks*, İndeksi Neşre Hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, İstanbul 1979, s. 272.

¹⁴³ Çubuk'un kuzeybatısında bugün Kuzören köyü olarak bilinmektedir. Gümüşçü-H. Çınar, *a.g.e.*, s. 251.

anlamına gelmektedir.¹⁴⁴ Höyükler daha eski tarihlerdeki antik yerleşim birimlerinin bulunduğu tepeler olduğundan, uzun yıllar önce yıkılmış olan, yıkıntı katmanlarından başka bir kalıntı bulunmayan yerlerde kurulan köylere, eski isimleri hatırlanmadığı için yepyeni isimler verilmiştir. Her şeye rağmen höyük gözardı edilmediği için ismin arkasına ilave dilmıştır.¹⁴⁵

İncelediğimiz sancaklarda Öyük adını taşıyan yerleşmeler Ankara Kazasında 12, Çankırı Sancağı'nda 6 ve Sultanönü Sancağı'nda 15 tanedir. Bu adlar genellikle önüne kara , kızıl, boz, gökçe gibi renk bildiren sıfatlar almıştır. Örneğin; Albaöyüğü k., Karaöyük k., Karacaöyük k., Kızılöyük k., Öyücek k. vb...

Bu üç sancakta viran, hisar, öyük, sadını taşıyan yerleşmelere baktığımızda daha çok renk özelliğiyle birlikte anıldığını görmekteyiz. Bu da kızıl, kara, boz gibi, bulunduğu toprağı nitelemektedir. Ayrıca şahıs ismi ve tabii unsurları ağaç, dere, çukur vb. aldıklarını da görmekteyiz. Bu da viranın bulunduğu yerin ağır basan özelliğinin de yer adı verme usûlleri arasında bulunduğunu göstermektedir.

d. Gayrimüslim Kalıntılarını Yansıtan Diğer Adlar (Kilise, Manastır vs.)

Gerek Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden önce, gerekse daha sonraları, Anadolu topraklarında gayrimüslimlerin varlığını yansıtan diğer yer adları, daha çok kilise, manastır adları ile Bizans döneminden ya da antik dönemden kalma adlardan oluşmaktadır. 1530 tarihinde gayrimüslim nüfusa baktığımızda; Çankırı Sancağı'nda Tosya şehrinde gayrimüslimler yaşamakta iken, Sultanönü Sancağı'nda Karacaşehir nefsinde Ermeni cemâati yaşamakta, Bilecik'e tâbi Lefke köyünde de gayrimüslimler bulunmaktadır.¹⁴⁶ Ankara Sancağı'nda Murtazâbâd kazasında Miranos, İstanos ve İrkeksu köyleri ile Ayaş kazasında Uruş köyünde gayrimüslim hane bulunmaktadır.¹⁴⁷ Uruş adı muhtemelen oruç adına dayanmakta olup¹⁴⁸, yabancı bir

¹⁴⁴ Eren, *a.g.e.*, s.654

¹⁴⁵ Doğru, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁴⁶ TD, 438, I, s.146, 219, 226.

¹⁴⁷ Miranos köyü 24 haneli bir köy olup mücerred 11, imam 1; gayrimüslim hane 12, mücerred 5'tir. Köyün günümüzdeki adı Orhaniye'dir. İstanos'ta müslüman hane 1, gayrimüslim hane 229, mücerred 80'dir. İrkeksu köyünde ise müslüman hane 56, mücerred 40; gayrimüslim hane 119 ve mücerred 42'dir. 53 hane ve 13 mücerredten oluşan Uruş köyünde gayrimüslimler 11 hane ve 5 mücerredten oluşmaktadır. TD, 438, I, s. 394, 414; Faroqhi, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁴⁸ Mehmet Özbay'ın hazırlamış olduğu "Uruş ve Anılarım" adlı kitapta şöyle denmektedir: Rivayete göre Halen Cimder köyündeki türbede medfun olan Samut Bali hazretleri bu ormanlık bölgeye Uruş'a yerleşip, burayı kendi obasına yurt edinmiştir. Sultan I. Alaeddin Keykubat Samut Bali'nin Oruç adındaki oğluna bu toprakları yurtluk ocaklık olarak vermiş. Bundan sonra Oruç Gazi adını almış ve gerek kendi kabilesinden olanlar, gerekse sonradan

isim değildir. Dolayısıyla; bu köyde ve İrkeksu köyünde gayrimüslimler yaşadığı halde köylerin ismi Türkçe iken; İstanos, Lefke ve Miranos köyleri ile Tosya, eski bir yerleşme merkezi olup, gayrimüslimlerin varlığı buraların adına da yansımış, Türkler bu yerlerin adını değiştirmemişlerdir.

1530 tarihinde Ankara, Çankırı ve Sultanönü sancaklarında kâfir, kilise, manastır gibi adlarla Bizans döneminden kalma diğer adları taşıyan köyler, ilginçtir ki tamamen Türklerle meskûndur. Dolayısıyla; Türkler bu isimleri değiştirmedikleri gibi, buna gerek de duymamışlardır. Bu tür adlar taşıyan yerleşmelerin sayısı Ankara Sancağı'nda 23, Çankırı Sancağı'nda 30, Sultanönü Sancağı'nda 17'dir.

Bunlardan yabancı kökenli aynı ismin birden fazla yerleşim yerine ad olduğu görülmektedir. Örneğin; Çankırı'nın Milan kazası, ona tâbi Ulu Milan köyü ve Ankara'nın Yabanâbâd kazasına tâbi Milan köyü aynı adları taşımaktadır. Ayrıca yabancı anlamında bazı yerleşim adları da vardır: Tatlar¹⁴⁹ k., Tatlak k. gibi...

Genel olarak kilise adını alan yerlerin, bir renkle birlikte anıldığını görmekteyiz. Alakilise k., Akkilise k., Karakilise k. gibi... Türkçe olmayan yer adları da hayli fazladır. Örneğin; Aleksi k., Aspiros k., Boluca k., Celbert k., Kesenos k., Kıbrus k.¹⁵⁰, Mard¹⁵¹ k., Mora k.¹⁵² ve Oduske k gibi... Bu yerler, Türklerden önceki yerleşim yerlerine işaret etmektedir.

gelenler, Oruç Gazi'nin evinin yanlarına evler yaparak küçük bir köy oluşturmuşlar. Köyün adına da Oruç Gazi'nin adına izâfeten "Oruç" denmiştir. İkinci bir rivayete göre de 1140 hicri tarihinde Padişah III. Ahmed bu yöreyi kızı Fatma Sultan ile damadı Nevşehirli İbrahim Paşa'ya bir fermanla temlik edince köye gelen idareciler arasında Urus isminde bir de devşirme çiftlik kahyası varmış. Bu kahya idarecilerden aldığı yetkiyle köye yeniden bir çeki düzen vermiş, bir de Pazar ihdas etmiş. Civar köyler ve yerleşim birimlerinden pazara gelenler alıp sattıklarını Urus pazarından aldım, Urus pazarında sattım demişler. Böylece Urus adı köye adeta ikinci bir isim olmuş. Ancak aradan geçen zaman ve dilde meydana gelen değişikliklerle Oruç ve Urus kelimeleri "Uruş" diye söylenmeye başlamış (Mehmet Özbay, *Uruş ve Anılatım*, Ankara 1992.) Bu bilgilere göre Uruş adı III. Ahmet döneminden sonra verilmiş oluyor. Ancak daha 1530'da köyün adı Uruş olduğuna göre, bu ikinci rivayet geçerliliğini kaybetmektedir. Bu duruma göre birinci rivayet kabul edilebilir. Yani köyün adını Oruç adlı kişiden aldığı ve zamanla söyleniş değişikliğine uğradığını söyleyebiliriz.

¹⁴⁹ Tat: Yabancı; müslüman olmayan. Atalay, *a.g.e*, IV, s. 584.

¹⁵⁰ Kıbrıs adası bu tarihte henüz Osmanlı topraklarına dahil edilmemiştir. Bu durum, Türklerde olduğu gibi antik medeniyete mensup toplulukların da, bir yere ad vermede aynı isimleri kullandıklarını göstermektedir.

¹⁵¹ Eskiden Kalecik'e bağlı olan Mard köyü civarından Bizanslılar döneminden kalan taş ve çanak çömlekler çıkmıştır. Günümüzde bu köy bulunmamaktadır ve Martli denen ve şimdi harabe olan yerden inenler buranın 5 km kuzey batısına Akçataş'a yerleşmişlerdir. H. Cevri Aslangil- Halil Hamdi Ekiz, *Kalecik'in Tarihi Dünü Bugünü İçin Bir Araştırma*, Kalecik tsz., s. 83.

¹⁵² Mora adı da Kıbrıs adında olduğu gibi düşünülebilir. Burada şu bilgiyi de vermek yerinde olur. 1397'de Mora'da Argos'un alınmasından sonra buradan 30.000 kişi Anadolu'ya nakledilerek yerleştirilmiştir. Bunların Mora köyüne yerleştirilip yerleştirilmediği konusunda bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Bu bakımdan Mora adının antik dönemde birkaç yere verilmiş bir ad olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 4.

2. Oğuzlarla Birlikte Anadolu'ya Gelen Diğer Türk Toplulukları

Bilindiği gibi, Anadolu'nun Türkleşmesi birden bire değil, uzun bir tarih içerisinde gerçekleşmiştir. Çünkü Türklerin hepsi Anadolu'ya aynı tarihte gelmemiştir. Bütün XI. Yüzyıl esnasında ve XII. Yüzyılın ilk yıllarında, Anadolu'ya doğru göç hareketinin devamını görüyoruz.¹⁵³ Zaman zaman büyük kitleler halinde devam eden ve çoğunluğunu Oğuzların oluşturduğu bu göç dalgası esnasında¹⁵⁴ Anadolu'ya gelen Türkler yalnız Oğuzlar olmamıştır. Selçuklular zamanında Bizans sınırlarına gelen Oğuzlar, Suriye, Irak ve Doğu Anadolu sınırlarında kendilerinden çok daha evvel gelmiş olan çeşitli Türk kitlelerine rastlamışlardır.¹⁵⁵ Anadolu'ya gelip yerleşen bu kitleler arasında, Karluklar, Kalaçlar, Kıpçaklar, Agaçeriler, Hazarlar, Harezmliler, Akkoyunlular ve Karakoyunlular gibi muhtelif Türk topluluklarına mensup kitleler de bulunmaktadır. İlhanlılar devrinde Moğol-Tatar toplulukları da gelmiştir. Bunların Orta Anadolu'da bulunanlarına sonraları "Kara Tatar" denmiştir. Kara Tatarların nüfusu XV. yüzyıl başında 401 bin ev olarak hesap edilmişti. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur, Türkiye'den ayrılırken (1403) Kara Tatarları birlikte alıp götürmüştür. Bu tarihten sonra Türkiye'de, daima karışıklık çıkarıcı ve yağmacı bir unsur olarak yaşamış bulunan Kara Tatarlardan bir daha bahsedilmez olmuştur.¹⁵⁶

1530'da Sultanönü Sancağı'nda Tatar¹⁵⁷ adını taşıyan dört yer adı vardır. Bunlar Tatarların muhtelif tarihlerde Anadolu'ya gelip buralara yerleşmiş olduklarını göstermektedir. Bunlar, Karacaşehir nahiyesinde Tatarcık köyü ile Tatar ve Tatarmusa mezraları; İnönü nahiyesinde Tatar mezrasıdır. Ankara ve Çankırı sancaklarında ise Tatar adını taşıyan herhangi bir yerleşme yeri bulunmamaktadır.

Tatar adından başka Çankırı Sancağı'nın Çerkeş kazasına tâbi Basmul köyü de Basmıl Türkleri ile ilgili olabilir. Basmıl/Basmullar Karluk ve Uygurlarla birlikte

¹⁵³ Köprülü, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁵⁴ Bir Arap coğrafyacısı XIII. Yüzyılın sonlarında Batı uçlarından Denizli civarında 200 bin, Kastamonu civarında 100 bin ve Ankara civarında 30 bin çadırılık Türkmen kütlelerinin yaşadığını belirtmiştir. Koca, *a.g.e.*, s. 153; O. Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 63.

¹⁵⁵ Fuat Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, İstanbul 1996, s. 44.

¹⁵⁶ Sümer, *a.g.m.*, s. 575.

¹⁵⁷ Diğer taraftan "Tatar", Osmanlı Devleti'nde modern posta teşkilatının kuruluşundan evvel posta işlerini görenlere verilen addır. Fakat yer adlarında gördüğümüz "Tatar" adı topluluk adı olmalıdır. Bugün bilhassa Eskişehir bölgesinde yaşayan ve Tatar denilen topluluk ise, Kırım Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya göç etmiş Türklerdir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1983, s. 420; Faruk Sümer, "Tatar/Orta Şarkta Tatarlar", *İA*, XII/1, İstanbul 1993, s.61.

Göktürklere isyan ederek 742/743'lerde bu devlete son vermişlerdir. Bunun üzerine bölgeye Basmıllar hakim oldularsa da 744'te Uygurlar Basmıl Kağanını yenerek hâkimiyeti ellerine geçirdiler. Bundan sonra daha Batı'ya göç ettikleri anlaşılan Basmılların XI. yüzyılda nerede yaşadıkları bilinmemektedir.¹⁵⁸ Yani bu tarihten sonra Basmılların akibeti meçhuldür. Dolayısıyla; Oğuz göçüyle birlikte Anadolu'ya gelip gelmedikleri hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, bu adın Basmıl Türkleriyle ilgili olabileceği, ihtimal dahilinde bulundurulmalıdır.

Bacı kazasına tâbi olan Hindüler köyü ise Hindistan'dan gelmiş olan Türklerle ilgili olabilir. Kırıkkale'nin Keskin ilçesinin Şarklı köyünden olan birisinin anlattığına göre kendilerine Hindoğulları lâkabı takılmış olan bu kişinin dedeleri, Timur'un Anadolu'ya gelirken Hindistan'dan yanında getirdiği Türklere bu Şarklı köyünü verdiğini söylemektedir. Bu rivayeti kabul edecek olursak, Timur Hindistan'dan bir gurup Türk'ü beraberinde Anadolu'ya getirmiştir. Bu köyün adı da bu Hindli Türkler ile ilgili olabilir.

Ayrıca Eskişehir kazasındaki Kafcak imlâsıyla yazılmış olan köy Kıpçak Türkleriyle ilgili olabilir.

Çankırı sancağı merkez kazasındaki Özbek mezarası da Özbek Türklerini yansıtmaktadır.

3. Türklerin Eski Oturdukları Yerlerin Adlarını Anadolu'daki Yeni Yerlerine Vermeleri

Türkmen kitleleri, çok defa direk olarak Anadolu'ya gelmeden önce, bir müddet İran'ın Horasan ve Azerbaycan gibi bölgelerinde oturmuşlardır.¹⁵⁹ Moğolların zuhurundan önce ve sonra Anadolu'ya gelen birçok Türk aşiretleri, iskân edildikleri yerlerde kendi isimleriyle köyler teşkil etmişler, evvelce yaşadıkları yerlerdeki bir takım köy, dağ, nehir adlarını geldikleri sahalara da getirmişlerdir.¹⁶⁰ Moğolların zuhurundan ve özellikle İlhanlı hakimiyetinin Anadolu'ya yerleşmesinden sonra bu sahaya gelen yoğun Türk-Moğol kitleleri, Anadolu'daki

¹⁵⁸ Reşat Genç, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyıl'da Türk Dünyası*, Ankara 1997, s. 44-45; Sümer, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁵⁹ Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?", s. 593.

¹⁶⁰ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.40.

Türk yoğunluğunu büyük oranda çoğaltmıştır.¹⁶¹ Batı Türkistan'dan gelen Türklerin, oralandaki bir takım köy ve kasaba adlarını Anadolu'ya da getirmiş ve aynı adlarda bir takım köyleri kurmuş olması manidar bir hadisedir.¹⁶²

Bu durumun örneği incelediğimiz sancaklarda çok fazla değildir. Çankırı Sancağı'nın Çerkeş kazasında Alınca köyü bulunmaktadır. Alınca, Dede Korkut Hikâyelerinde yer adı olarak geçmektedir.¹⁶³

Ankara kazasında Sincan köyü Doğu Türkistan'daki Sincan bölgesiyle aynı adı taşımaktadır.

Ayaş kazasında Kabil köyü de aynı şekildedir. Afganistan'da, geçmişte eskilere dayanan bir kent olup bugün hükümet merkezidir.

Diğer taraftan yalnız Orta Asya'dan değil muhtelif yerlerden gelerek Anadolu'ya yerleşenlerin varlığı da yer adlarına yansımıştır. Osmanlı toprakları dahilinde, yerleşim yerinin değişmesiyle yeni yurt edinilen yerde genellikle eski isimlerin tekrarlandığı bilinen bir gerçektir. Bu türden isim vermeler, sadece şehir ve kasabaya topluluğun adını verme değil, köy ve kasabadan şehre gelişte, gelinen yerin adının mahalle veya semte verilmesi şeklinde de görülmektedir. Örneğin; İstanbul'da Aksaray, Maçka, Karaman gibi semtlerle sur dışında Yenibosna bunlardandır.¹⁶⁴

Ankara kazasına tâbi Karacadağ'da Köstendil mezarası Bulgaristan'ın Sofya kentine 70 kilometre uzaklıkta¹⁶⁵ bulunan Köstendil şehri ile aynı adı taşımaktadır.

Ayrıca Anadolu sınırları içinde bir yerden başka bir yere göç eden Türkler geldikleri yerin adını yeni oturdukları yerlere de vermişlerdir. Bu durumun örneği Ayaş kazasına tâbi Hatay mezarası ve Ankara'nın Erzurum Mahallesi'dir.

4. Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İskânında Dervişlerin Rolü

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve iskânında kolonizatör Türk dervişlerinin¹⁶⁶ önemli bir rolü olmuştur. "Daha ilk Selçuklular zamanından itibaren darülcihad olan

¹⁶¹ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.44.

¹⁶² Köprülü, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁶³ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Ankara 1964, s. 170.

¹⁶⁴ Özçelik, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, s. 79.

¹⁶⁵ Şemsettin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm, Tıpkıbasım*, V, Ankara 1996, s. 3921.

Anadolu'ya Türkmen boylarıyla beraber bir çok Türkmen “baba”larının, Orta Asya, Harezmi ve Horasan sahalarından Yeseviye tarikatına mensup dervişlerin, Horasan sufilere denilen melametiye şubelerine mensup şeyhlerin, Irak, Suriye ve İran'dan muhtelif akidelere sahip insanların gelip, kısmen yeni tesis eden İslâm şehirleriyle yavaş yavaş İslâmlaşmaya başlayan eski merkezlere yerleştiklerini görüyoruz. Bunlar arasında en mühim rolü oynayanlar, Türkmen boyları arasından intikal eden “baba”lar olmuştur.”¹⁶⁷

İslâm alemindeki tasavvuf cereyanı, daima gittikçe artan bir kuvvetle bütün İslâm ülkelerine hızla yayılmıştı.¹⁶⁸ Bu cereyan, XII. ve XIII. yüzyıllarda İran'da, Orta Asya'da, Suriye'de, Mısır'da, Anadolu'da, kısaca bütün İslâm sahalarında bir çok tekkeler oluşmasına sebep oluyordu. Haçlı Savaşları ve Moğol İstilasası gibi büyük hadiselerin olduğu yerlerde, tekkelerin ve şeyhlerin nüfuzu daha kuvvetli olmuştur. Çünkü onlar, sıkıntı içerisindeki insanlara en çok muhtaç oldukları, rûhî ve mânevî sükûnu temin vaadinde bulunuyorlar ve bunu da sağlıyorlardı.¹⁶⁹ Böylece insanlar, bu tür sufi çevrelerinde toplanıyorlardı.

Maddî ve özellikle de mânevî birçok etkenlerin tesiri ile sufilüğün her tarafa yayılması, tekkelerin ve tarikatlerin devletler tarafından âdeta resmen tanınması, birçok devlet büyüklerinin, ileri gelenlerin, hattâ sultanların büyük şeyhlere mürid olması, şeyhlere çok büyük bir mânevî nüfuz sağlıyordu. “Selçuklular zamanında İran'dan, Mısır'dan, Irak ve Suriye'den gelmiş bir takım mutasavvıflar olduğu gibi, Horasan ve Maverâünnehir Türkleri arasında yetişmiş birçok dervişler, hatta Ahmed Yesevî tarikati mensupları da vardı.”¹⁷⁰ Özellikle Moğol istilasından sonra Anadolu'ya derviş göçü hayli çoğalmıştı. Türkistan ve İran'dan, Harizm'den birçok mutasavvıflar, âlimler bu put-perest istilasını önünde batıdaki İslâm memleketlerine çekildikleri sırada, birçokları da Anadolu'daki Selçuklu sultanının himayesine sığınmış ve gelip buraya yerleşmişlerdi.¹⁷¹ Diğer bütün İslâm hükümdarları gibi, âlimlere ve mutasavvıflara karşı büyük bir hürmet ve iltifat gösteren Selçuklu

¹⁶⁶ İlk dönemlerdeki dervişlerin tipolojik özellikleri için Bkz.: Resul Ay, *XIII -XV. Yüzyıllarda Anadolu'da Derviş ve Toplum: Tarihsel Bir Tipoloji Denemesi*, Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2004.

¹⁶⁷ Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, s. 48-49.

¹⁶⁸ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, tsz., s. 195.

¹⁶⁹ Köprülü, *a.g.e.*, s. 196-197.

¹⁷⁰ Aynı yer

¹⁷¹ Aynı yer; Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, s. 49.

hükümdarları, onlara karşı da aynı kabulü göstermişlerdir. XIII. Yüzyılın ilk yarısında, Anadolu, en başta Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî olmak üzere, birçok büyük mutasavvıflar için yerleşecek bir yer olmuştu.¹⁷² Bunlar, göç yolları üzerinde rastladıkları dağlara, nehirlere bıraktıkları vatanlarındaki isimleri vermek sûretiyle geleneklere bağlılıklarını gösteriyorlardı.¹⁷³

Bu gruplar, Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi Beylikler ve Osmanlı'nın kuruluş döneminde de önemli rol oynamışlardır. Batı Anadolu'nun verimli topraklarını kolayca elde etmek imkanı, İç-Anadolu'da sıkıntı içindeki köylü kitlelerini de çekiyor ve göç hareketinin ikinci safhasında yerleşik Türk halkı da mühim rol oynuyordu. Türkler, surlarla tahkim edilen şehirleri yeniden onararak birer Türk garnizonu haline getirmişlerdir. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde yerli halkın nüfûsu önemli ölçüde azalmış olması şehirlerin iskânı sırasında büyük kolaylık sağlıyordu.¹⁷⁴ “Bu safhada aynı zamanda Türk kasaba ve şehirleri de ortaya çıkıyor, uc hattı ileriye atladığı zaman ulemanın yardımıyla beylikler, islâm idare an'anelerine dayanan birer küçük sultanlık haline geliyor ve orada şehir hayatı, ticaret hayatı hızla gelişiyor, Orta Anadolu şehir ve kasabalarından ulema, san'atkâr ve tüccar, bu uc şehirlere gelip yerleşiyorlardı.”¹⁷⁵ Bu uc bölgesinde, XII. ve XIII. yüzyıllarda Eskişehir, Kütahya, Afyon ve Denizli, Selçuklu-İslâm kültürünün yerleştiği uc merkezleri olarak yükselip, gazi Türkmenlerin faaliyette bulunduğu en ileri uc bölgesi ile Selçuklu hinterlandı arasında bir ara bölge haline gelmiştir.¹⁷⁶ Selçuklu devletinin parçalanmasından sonra, bu büyük nüfûs potansiyeli beyliklerde toplanmıştır. Osmanlı Beyliği'nin teşekkülü ile bu nüfûs, bundan sonra Anadolu'da Türk birliğini sağlayan Osmanlı Devleti'nin aslî unsuru olarak etkin bir güç halini almıştır.

Ömer Lütfi Barkan bu konuyla ilgili olarak zengin vesikalara dayanan makalesinde şunları kaydetmektedir:

“İlk devirlerde, Osmanlılarla beraber, bu yeni gelen derviş muhacirlerinin bir kısmı gazilerle birlikte, memleket açmak ve fütûhat yapmakla meşgul buldukları gibi; bir kısmı da o civarda köylere veya

¹⁷² Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 200.

¹⁷³ Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, s. 45.

¹⁷⁴ Aşan, *a.g.e.*, s. 56-58.

¹⁷⁵ Halil İnalçık, “Türkler/Osmanlılar”, *IA*, XII/2, İstanbul 1993, s. 288.

¹⁷⁶ Aynı yer.

tamamen boş ve tenha yerlere yerleşmişler ve oralarda müridleriyle beraber zirâatle ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. O zamanlar bu dini cemâatlere hemen her tarafta rastlanmaktaydı. Onların boş topraklar üzerinde kurdukları zaviyeleri, bu sûretle büyük kültür, imâr ve din merkezleri haline geliyordu.”¹⁷⁷

Türkmen dervişlerinin Anadolu’da açtıkları zaviyelerle yeni yerleşim birimlerinin oluşması hadisesi Selçuklular dönemine kadar gitmektedir. İncelediğimiz sancaklarda da pekçok zaviye sahibi derviş bulunmaktadır. Bunların isimleri kurdukları iskân birimlerine de ad olmuştur. Örneğin; I. Murad, Rumeli’nde ilk işgal bölgeleri üzerinde bulunan Malkara köylerinde, Yegan Reis’e bir köy bağışlamış ve bu köye “Yeganreis” denmiştir.¹⁷⁸

Orta Anadolu’da bulunan Ankara, Çankırı ve Eskişehir çevresinin Türkleşmesinde de bu Türkmen dedelerinin önemli rolü olmuştur. Bu dervişlerin açtıkları zaviyelerle anılan yerleşmeler, kurumlar ve iskân bölümünde yer alan zaviyeler kısmında ele alınmıştır. Burada şeyh, baba, dede, abdal, hacı, hoca, seydi gibi dinî hüviyeti olan şahısların adıyla anılan yerleşmeler değerlendirilecektir.

Bu tür adlar taşıyan yerleşmeler, Ankara Sancağı’nda 42, Çankırı Sancağı’nda 19 ve Sultanönü Sancağı’nda 14 tanedir. Bunlardan şeyh ve hacı adını taşıyanlar çoğunluktadır. Baba, dede ve abdal adlarına Çankırı Sancağı’nda hiç rastlanmamaktadır.

Bu tür adlardan bazı örnekler şunlardır: Ahmedşeyh k., Akhoca k., Dedebey k., Güzelceabdal k., Hacı k., Hacılar k., Hasanhacı k., Hocabeyözü k., Mahmudşeyh mz., Seydiahmed mz., Şeyhler k., Şeyhrahman mz., Yağmurbaba k., vb...

Ayrıca tasavvufla ilgili bir takım adlar taşıyan yerleşmeler de vardır: Tac-ı¹⁷⁹ Şami (?) k., Hırka¹⁸⁰ k., Arakiler¹⁸¹ mz., Tarikci (?) k.

¹⁷⁷ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-I İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, 2, Ankara 1942, s. 290.

¹⁷⁸ Barkan, *a.g.m.*, s. 293, 295.

¹⁷⁹ Tâc, sufi terminolojisinde tarikat şeyhlerinin ruhanî saltanat ve manevî devlet simgesi olarak giydikleri küllaha denir. Fütüvvetnamelere göre, hırka ve tâc Hz. Peygamber’e Mirac’a çıkmadan önce Cebrail tarafından fütüvvet kuşağı ile beraber Allah’ın emriyle cennetten yakut ve inciden yapılmış bir köşkten kıymetli mücevherattan yapılmış bir sandık içinde alınıp getirilmiş ve törenle ona giydirilmiş ve sonra beraberce miras yolculuğuna çıkmışlardır. Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 172-174.

¹⁸⁰ Tasavvuf ehlinin asli kıyafetlerinden birisi olan hırka Tasavvufta, müridin şeyhe bağlanması, kendi iradesinden geçip şeyhin iradesine teslim olması manasını sembolize etmektedir. Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁸¹ Araki: (Ar.) Tere mensup, terle ilgili. Arakiye, kavuğun ve daha sonra fesin, giyilen takkenin adıydı (Develiöglü, *a.g.e.*, s. 45). Arak Arapça terdir. Buradan arakiye, ter alan, ter toplayan demektir.

Bu isimlerin en çok Ankara Sancağı'nda bulunması, dinî hüviyeti hâiz kişilerin Ankara çevresinde diğer iki sancağa göre daha etkili olduğunu göstermektedir.

B. OĞUZLAR, KONAR-GÖÇER HAYAT, YERLEŞİK HAYATA GEÇİŞ VE YER ADLARINA YANSIMALARI

Bilindiği gibi Oğuz ve Türkmen boyları onbinlerce haneyi içermekteydi. Her boyun başında “boy beyi” denilen bir lider bulunurdu. Oymakların başında bulunanlar ise, boy beyinin ailesindendi. Boylar, han sülalesine mensup bir şahsın veya dirayetli bir boy beyinin etrafında toplanarak illeri meydana getirmekteydi. Oğuz ili, on ikisi Bozok, on ikisi Üçok diye bilinen iki ana kola ayrılmış yirmi dört boydan oluşmaktaydı. Her boyun hayvanlarına, eşyalarına vurduğu bir damgası vardı.

Osmanlı döneminde yaşadıkları hayat tarzı itibarıyla, başta konar-göçer olmak üzere, “göçer-evli, göçer-evliler, göçerler, göçer-yörük, konar-göçer yörük” gibi ifadelerle adlandırılan göçebeler genellikle Türkmen ve Yörük (=Yörük) adıyla bilinirdi.

Selçuklular Anadolu’yu iskân ederken, büyük ve kuvvetli aşiretleri muhtelif parçalara ayırarak birbirinden uzak sahalara sevk etmek sûretiyle reislerinin idaresi altındaki herhangi toplu ve kuvvetli etnik bir birliğin isyanı ihtimalini ortadan kaldırmak ve aşiret dayanışmasını kırarak milli bir oluşuma yol açmak ve böylece Selçuklu sülalesinin menfâatini korumak istemiştir. Fuat Köprülü, bugün Anadolu’nun birbirinden çok uzak yerlerinde, Oğuz Türklerinin Kınık, Avşar, Bayındır, Salur, Bayat, Çepni gibi büyük şubelerinin isimlerinden herhangi birini taşıyan muhtelif köylere rastlanmasında, başka faktörlerin de bulunmasıyla birlikte, en büyük âminin Selçukluların bu “parçalayarak iskân” siyaseti olduğunu söylemektedir.¹⁸²

Oğuzların XI. yüzyıl Selçuklu fetihlerinden sonra daha çok Türkmen adı altında kurdukları siyasi toplulukların adları kendi kabilelerinin adlarıdır. Mesela; Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Dulkadirli illeri gibi...¹⁸³

Konar-göçerler, göçebe hayatının bir gereği olarak daha çok avcılık ve hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. Bu bakımdan yerleşik halkla iktisadi bir bütünlük

¹⁸² Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 41.

¹⁸³ Casım Avcı-Recep Şentürk, “Kabile”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 32.

teşkil etmişlerdir. Yaylak ve kışlakları arasındaki hareketleri, biraz da hayvanlarına otlak bulma düşüncesinden doğmuştur.¹⁸⁴

Konar-göçerler kendiliklerinden yerleşik hayata geçtikleri gibi, Osmanlı Devleti konar-göçerleri buna teşvik edici bir politika izliyordu. Bu şekilde konar göçerlerin genel olarak iskân edildikleri yerler, yaylak, kışlaklar ile eski iskân merkezleri idi. Bu yerlerde kır iskânına giren kom, mezra, ağıl, mandra, yaylak ve divan bigi dağınık yerleşme tiplerini oluşturmuşlardır. Yaylakta yaylacılık, kışlakta ise basit çiftçilik yapan¹⁸⁵ konar-göçerlerin yaylak ve kışlak bölgeleri bazen birbirlerinden çok uzakta bulunabilmekteydi. Yayılamak için Erzurum yaylalarına, Fırat nehrinin çıktığı yerlere giden bir oymak, kışlak için Suriye çöllerine kadar inmekte idi.¹⁸⁶ Yine Ankara Yörüklerinin önemli bir bölümü Karahisar-ı Sahib (Afyon), Sultanönü ve Aksaray sancaklarındaki mezraları, bazen de Konya Sancağı'nın Bayburd kazasındaki mezraları kullanıyordu.¹⁸⁷ Zamanla yerleşik hale geçseler de Türkmenler, başlangıçta konar-göçer yaşadıkları için önceden yaşadıkları ve alıştıkları sahalardan kopmamışlar, ya kışladıkları ya da yayladıkları topraklara yerleşmişler¹⁸⁸ ve oralara, bağlı buldukları topluluğun adını vermişlerdir. Bu durumun yer adlarına yansımaları yayla, kışla, ova vb. isimli yer adlarında da görülür.¹⁸⁹

Osmanlı idâresinde göçebeler¹⁹⁰, hususî bir idari yapıya sahiptiler. Nüfusça kalabalık olan, geniş ve muayyen bir coğrafi bölgede yaşayan büyük göçebe grupları genellikle idârî bakımdan bir sancak veya kaza statüsünde bulunmaktaydı.¹⁹¹ Osmanlı döneminde idari bakımdan göçebeler için kullanılan isimler, genellikle Osmanlı merkezî idaresi veya bürokratları tarafından verilmiştir.¹⁹² Bu dönemde onlar, merkezden tayin edilen bir sancakbeyi tarafından idare edilmekteydiler. Bunların adlî işlerine bakmak üzere merkezden bir kadı tayin edilmişti. Örneğin;

¹⁸⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Aşiret", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 9.

¹⁸⁵ Vahit Çabuk, "Yörükler", *İA*, XIII, İstanbul 1993, s. 433.

¹⁸⁶ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul 1963, s. 11.

¹⁸⁷ Faroqhi, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁸⁸ Gümüüşçil, "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler", s. 361.

¹⁸⁹ Bu konu yaylak-kışlak konusunda ele alınmıştır.

¹⁹⁰ Osmanlı Devleti'nde göçebelerle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çev: Müfit Günay, Ankara 2000.

¹⁹¹ Bunlar Yeni İl Türkmenleri, Halep Türkmenleri, Dulkadirli Türkmenleri, At çeken (Esb-Keşan), Kara Uus, Ulu Yörük, Ankara Yörükleri, Bolu Yörükleri, gibi adlarla bilinmekte idi. İlhan Şahin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'su Göçebelerinin İdarî ve Sosyal Yapısı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan, 15, 1995-1997, İÜEF, İstanbul 1997, s. 255.

¹⁹² Şahin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'su Göçebelerinin İdarî ve Sosyal Yapısı", s. 258.

bizim yer adlarını incelediğimiz bir sancak olan Ankara’da Ankara yörükleri kaza statüsünde idiler. Bundan dolayıdır ki aşağıda ve ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere, Ankara Sancağı’nda boy, aşiret-cemâat adlarına, yaylak-kışlak vs. adlarına dayanan yer adları hayli fazladır.

“Göçebeler bir yarı-göçebelik devresi geçirdikten sonra, çiftçi olarak Anadolu’da yerleşmişlerdir. Bu onların XI. yüzyılda Anadolu’ya girişinden itibaren başlamış ve günümüze kadar devam edip, şimdi hemen hemen tamamlanmış gibi görünen bir olaydır. Devlet bunu daima teşvik etmiş ve bazan da zorla kabûl ettirmiştir. Bu olay, devlet eliyle cereyan ettiği hallerde, vesikalardan az çok izlenebilmekle birlikte, büyük toprak sahiplerinin rızasıyla ya da onların rızası olmaksızın, kendiliğinden yerleşme daha geniş ölçüde vukû’ bulmuş olmalıdır. Bunu göçebe toplulukların adlarından veya kendilerine mahsus dillerinden alınmış yer adlarının çokluğundan anlayabiliriz. Göçebelerin köylü sınıfına girişi, Anadolu’yu ve Rumeli’nin bazı bölgelerini tedrici olarak Türk ülkeleri haline getirmiştir.”¹⁹³ Paul Wittek, göçebelerin bugün Türkiye’de ortadan kalkmasını, onların zirâatçi olarak ülkeye top yekun yerleşmesine bağlamaktadır. Öyle ki; bugünkü köylü sınıfı, geniş çapta, hatta muhtemelen göçebe menşe’lidir.¹⁹⁴

1. Oğuz Adını Taşıyan Yer Adları

Göktürk Devleti idaresindeki Türk budunlarından biri Dokuz boydan oluşan Oğuzlar idi. Oğuzlar, VII. Yüzyılın ikinci yarısı ile VIII. yüzyılın birinci yarısında Tula ırmağı boylarında yaşıyorlardı. Doğu Göktürk Devleti’nin dayandığı ikinci bir unsur olan Dokuz Oğuzlar, Uygurlar devrinde de aynı mahiyette bir rol oynadılar. Bu Dokuz Oğuzların akıbeti meçhuldür. X. Yüzyılda Seyhun kıyıları ile onun kuzeyinde yaşayan Oğuzların ancak bir kısmı şehirde oturuyordu. Selçuklu ve Osmanlı Devleti’ni bizzat göçebe Oğuzlar kurmuşlardı.

Türkiye Tarihinin üçüncü devresini açan Osmanlı hanedanı da göçebe Türk unsurundan çıkmıştır. Diğer taraftan Osmanlı hanedanının gerek Marmara bölgesinin fethinde, gerek Rumeli’nin ele geçirilmesinde mensup bulunduğu göçebe unsurdan

¹⁹³ Poul Wittek, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk Aşiretlerinin Rolü”, *Tarih Dergisi*, İÜEF, Mart 1962-Eylül 1963, XIII/17-18, İstanbul 1968, s. 266.

¹⁹⁴ Wittek, *a.g.m.*, s. 268.

geniş ölçüde faydalanmış olduğu bir vakiadır. Türk göçebe unsuru, Oğuz Türklerinin Yakın-Doğu'da Selçuklulardan sonra da siyasi hakimiyetlerini devam ettirmelerinde başlıca rolü oynadığı gibi, Osmanlı Devrinde de Anadolu'daki yerleşik Türk toplumunun varlığını korumasında çok büyük bir etken olmuştur.

Oğuz adını taşıyan yerleşmeler Ankara Sancağı'nda 2 ve Sultanönü Sancağı'nda ise 4 tanedir. Bunlar Oğuzlar mz., Oğuzçayırı k., Alpoğuz k., Oğuz k., Oğuzöyüğü k. ve Dokuzoğuz köyüdür. Sultanönü Sancağı'nda bulunan Dokuzoğuz köyünün adı, Göktürk Devleti idaresinde VII. Yüzyılın ikinci yarısı ile VIII. yüzyılın birinci yarısında Tula ırmağı boylarında yaşayan Dokuz Oğuzlar'la ilgili olmalıdır ve bir kısmı buraya gelip yerleşmiş olabilirler. Çankırı Sancağı'nda ise Oğuz adına ait herhangi bir yerleşme yerine rastlanmamaktadır.

2. Oğuz Boyları ve Yer Adları

XVI. yüzyılda Anadolu'da Oğuz boy adlı yerleşmeleri Faruk Sümer tahrir defterlerine dayanarak yaptığı çalışmalarında ortaya koymuştur. Bu kısımda üç sancağın 438 numaralı muhasebe defterinde geçen Oğuz boy adlı yerleşmeler ele alınacaktır.

Oğuz boylarından Kara evli (Kara bölük) boyu ile Yazıcıoğlu ve Reşidü'd-din'de olup, Kaşgarlı'da olmayan Yaparlı boyuna ait yer adlarına, incelediğimiz sancaklarda rastlanmamaktadır. 1530'da Ankara, Çankırı ve Sultanönü Sancaklarında bulunan Oğuz boy adlı yerleşmeler şunlardır:

Dodurga: Oğuz akınları sırasında İran'a ve Anadolu'ya yayılmış olan bu boyun adı¹⁹⁵, tahrir defterlerinde Dodurga, Todurga ve Toturga gibi değişik şekillerde yazılmaktadır.¹⁹⁶ Dodurga (Todurga) adını taşıyan yer adları XVI. yüzyılda Ankara Sancağı'nda 2, Çankırı Sancağı'nda 1 ve Sultanönü Sancağı'nda 1 olmak üzere toplam 4 adettir.

Döger: XIII. Yüzyılda İran'a akınlar yapan Türkmen oymakları arasında Döger oymakları da bulunuyordu. Bu boyun Anadolu'ya yerleşmesi de Selçuklu akınlarına bağlanabilir. XVII. ve XVIII. yüzyıl vesikalarında Dögerli, Hama Dögeri,

¹⁹⁵ Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğusu*, İstanbul 1947, s. 79

¹⁹⁶ Sümer, *a.g.e.*, s. 268.

Döger Oğlan, Ak Döger ve Döger adlarıyla anılan bu boyun adı Anadolu'da, Döger, Düğer ve Doğar şekillerinde görölmektedir.¹⁹⁷ Faruk Sümer'in belirttiğine göre tahrir defterlerinde rastlanan 19 Döger yer adı Orta ve Batı Anadolu'da bulunmaktadır.¹⁹⁸

Döger adını taşıyan yer adları XVI. yüzyılda Ankara Sancağı'nda 1, Sultanönü Sancağı'nda 3 adettir¹⁹⁹. Çankırı Sancağı'ndaki yerleşmelerde ise Döger adına rastlanmamaktadır.

Ala yundlu: XII. yüzyılda Kuzey Anadolu'da rastladığımız bu boy da Oğuz akını ile buralara gelmiştir. Fatih döneminde Alayund ve XVI. yüzyıl vesikalarında Yund adlı köyler vardır.²⁰⁰ XVI. yüzyılda bu ada ait 44 yer adına rastlanmaktadır. Aynı yüzyılda Orta ve Batı Anadolu'da Ala yundlu oymakları da görölmektedir.²⁰¹ Wittek'e göre, kelimenin anlamı bakımından Ala ile Alaca'nın yakınlığı, Anadolu'da Alacaatlı, Alacalı, Alaca adlarını taşıyan köyler bulunması, eski vesikalarda "Alacahan demekle marûf mahallin Türkmen tayfasın makarı" olarak kaydedilmesi ve Türkistan'da yaşayan Teke ve Sarık Türkmenleri arasında Alaca, Alaça, Alaca baş adlı oymakların bulunması bunların da Alayund boyunun oymakları olması ihtimalini düşündürmektedir.²⁰²

Bu boya ait yer adları Ankara Sancağı'nda 3; Çankırı Sancağı'nda 1 adet olmak üzere toplam 4 adettir. Sultanönü Sancağı'nda ise bu boya ait yer adı bulunmamaktadır.

Bayat: "Selçukname-i İbn-i Bibi" tercemesinde, Selçuklu hükümdarlarının maiyyetinde, diğer bazı boylarla beraber bunların da ismi sık sık geçer. Menkıbevi "Korkut Ata"nın da "Bayat"lardan olduğunu biliyoruz. Anadolu'nun muhtelif sahalarına dağılarak bazı yerlerde kendi isimleriyle köyler tesis eden Bayatlar, bazı yerlerde ise eski aşiret şeklini muhafaza etmişlerdir. Mesela; bugün "Paflagonya" havalisinde iki yerde "Bayat" isimli köylere rast geldiğimiz gibi, aynı sûretle, İzmir havalisinde, Adana'da Kozan Dağları üzerinde, Adana civarında ve İslahiye

¹⁹⁷ Wittek, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁹⁸ Sümer, *a.g.e.*, s. 258-259.

¹⁹⁹ Eskişehir kazasında "Dögerek" köyü ile Günyüzü nahiyesinde Çukurviran köyündeki "Dögerek" mezarı da Döger boyu ile ilişkilendirilebilir.

²⁰⁰ Wittek, *a.g.e.*, s. 91

²⁰¹ Sümer, *a.g.e.*, s. 342.

²⁰² Wittek, *a.g.e.*, s. 92.

nahiyesinde de aşiret şeklini muhafaza eden bir kısım “Bayat”lar hâla bulunmaktadır.²⁰³

Bu boya ait yer adları “Bayad” şeklinde geçmekte olup, Ankara Sancağı’nda 2 ve Çankırı Sancağı’nda 1 olmak üzere toplam 3 adettir. Sultanönü Sancağı’nda bu boya ait yer adına rastlanmamaktadır.

Çavuldur: Bu boyun adı XVI. yüzyılda Anadolu’da genellikle Çavundur şeklinde söylenir. Bunun yanında kelimenin eski şekli yani Çavuldur ile birçok köy olduğu gibi, Çavdur şeklinde bazı köylere rastlanmaktadır. Faruk Sümer’in verdiği bilgilere göre, mezkur yüzyılda Anadolu’da bu adlarda 21 yer adı görülmektedir. XVI. yüzyılda bu boya mensup bir oymak Boz Ulus arasında görülmektedir. Bundan başka aynı adda çok küçük bir oymak da Çorum Sancağı’nda yaşamaktadır.²⁰⁴ Anadolu’da bu boyun adını taşıyan köyler, yerleştikleri yerleri gösterdikleri gibi, yayılma istikametlerini de göstermektedir. Çoruh, Giresun, Ordu, Samsun, Amasya, Çorum, Kastamonu, Ankara, Kütahya, Afyon, Isparta, Antalya, İçel, Tarsus, Adana, Urfa; Anadolu’nun kuzeyinden başlayıp batıya kıvrılan ve güneyde sona eren bu hat aşağı yukarı Selçuklu devleti sınır boylarıdır. Bu durumda Selçuklular tarafından sınır bölgelerine yerleştirilen Türkmenler arasında Çavuldur boyu da bulunmaktadır.²⁰⁵

Defterde “Çavundur” imlâsıyla geçen bu boya ait yer adları incelediğimiz sancaklardan Ankara’da yoğunlaşmıştır. Ankara Sancağı’nda 4 ve Çankırı Sancağı’nda 1 adet’tir. Sultanönü Sancağı’nda ise bulunmamaktadır. Çavundur boyuna ait yer adlarına en çok Ankara çevresinde rastlanması bu bölgede yoğun bir Çavundur yerleşmesi olduğu hakkında fikir vermektedir.

Yüreğir: Divan-ı Lugati’t-Türk’te bu boy, Üreğir ve Yüreğir şeklindedir.²⁰⁶ Güney Anadolu’da Adana ve çevresinde Ramazanoğulları Beyliği’ni²⁰⁷ kuranlar Yüreğir boyuna mensuptur. Bu boyun adı tahrir defterlerinde Yüragîr ve Uragir şekillerinde yazılır. Yine tahrir defterlerinde Yüreğir’e ait 44 yer adı görülmektedir.

²⁰³ Köprülü, “Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar”, *Türkiyat Mecmuası*, I, İstanbul 1925, s. 199, 201.

²⁰⁴ Sümer, *a.g.e.*, s. 320-321.

²⁰⁵ Wittek, *a.g.e.*, s. 87

²⁰⁶ Atalay, *a.g.e.*, I, s. 57.

²⁰⁷ Faruk Sümer, “Ramazanoğulları”, *IA*, IX, s. 613.

XVI. yüzyılda ancak Haleb Türkmenleri ile Dulkadirli eli arasında çok küçük Yüreğir oymaklarına rastlanmaktadır.²⁰⁸ Burdur, Denizli, Afyon, Bursa, Ankara, Kayseri, Sivas, Kastamonu, Ordu ve Giresun'da Yüreğir adlarını taşıyan köylerin bulunması bunların diğer boylar gibi Oğuz akınına katıldıklarını göstermektedir. Wittek, Yüreğir adının fonetik olarak değişimini köy adlarında şu şekilde göstermektedir: Üreğil>Ürekil>Öregil>İregür>İregör; Yüreğil>Yöregil>Yureyil.²⁰⁹

Defterde "Yüreğir" şeklinde geçen yer adları Ankara Sancağı'nda 4 ve Sultanönü Sancağı'nda 2 tanedir. Çankırı Sancağı'ndaki yerleşmelerde bu ada rastlanmamaktadır. Bu iki sancakta toplam 6 yer adı olup, bu boyun Ankara ve çevresinde yoğun olarak yerleşmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Avşar: Oğuz göçü sırasında kuvetli bir Avşar kütesinin İran'dan geçerek Kuzey Suriye'de Zengiler Devleti sahasında yerleştiği ve yine diğer büyük bir grubun da ağırlık merkezini Huzistan teşkil etmek üzere, Kûh- Gilûya, Küçük Luristan ve Fars bölgelerine dağıldığını, bu ilk göçten sonra ise İran, Suriye ve Anadolu'nun muhtelif sahalarına hareket ettiklerini biliyoruz.²¹⁰

Defterde Afşar ve Avşar imlâlarıyla kayıtlı olan bu boya ait yer adları üç sancak içerisinde en çok Ankara'da bulunmaktadır. Ankara Sancağı'nda 5 ve Çankırı Sancağı'nda 3 adettir. Sultanönü Sancağı'nda ise bu boya ait yer adı bulunmamakta olup, incelediğimiz sancaklarda toplam 8 adet yer adına rastlanmaktadır.

Kınık: Büyük Selçuklu Devleti'ni kuranların mensup olduğu bu boyun Anadolu'da yerleşmesi, şüphesiz Selçukluların ilk akınlarıyla devam etmiştir. Fakat bazı oymaklar göçebeliği bırakmamış, hattâ Kadı Burhaneddin bunları te'dip etmek zorunda kalmıştır.²¹¹ Osmanlılarda Türkmenlerin yerleştirilmesi için verilen hükümlerde Kınık adına çok az rastlanması, bunların büyük bir bölümünün yerleşik olduğuna delildir. Poul Wittek, XV. yüzyılda adlarıyla anılan köylerin, Beğşehir'de ve Sultanöyüğü'nde bulunduğunu söylemektedir.²¹² Oysa, XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı'na ilaveten, Ankara'da ve Çankırı'da da bu boya ait yer ismi bulunmaktadır.

²⁰⁸ Sümer, *a.g.e.*, s. 344-345.

²⁰⁹ Wittek, *a.g.e.*, s. 93.

²¹⁰ Fuat Köprülü, "Avşar", *IA, II*, İstanbul 1993, s. 30-31.

²¹¹ Sümer, *a.g.e.*, s. 357-358.

²¹² Wittek, *a.g.e.*, s. 95-96.

Bu boya ait yer adları hayli fazla olup, Ankara Sancağı'nda 9, Çankırı Sancağı'nda 3 ve Sultanönü Sancağı'nda 1 adet'tir. Her üç sancakta toplam 13 köy adı bulunmaktadır. Kınık adlı yerleşmelerin Ankara ve çevresinde kesâfet göstermesi, Kınık boyunun buralarda muhtelif tarihlerde yoğunlaştığını göstermektedir.

İğdir: Tarihî ve coğrafi kaynaklarda adı az geçen boylardan biridir. XVI. yüzyılda bu boya ait 43 köy ve ekinlik görülmektedir. Bunlardan başka aynı yüzyılda muhtelif bölgelerde olmak üzere bazı İğdir oymakları da bulunmaktadır.²¹³

Bu boya ait yer adları, Ankara Sancağı'nda 1 ve Çankırı Sancağı'nda 4 adet olup, toplam 5 tane İğdir adı bulunmaktadır. Sultanönü Sancağı'nda bu ada rastlanmamaktadır.

Yıva: Selçuklular zamanında Anadolu'ya akan Oğuz boyları arasında bunlar da vardı. Sivas'ta beylik kuran Kadı Burhaneddin bu boyu te'dip etmek mecburiyyetinde kalmıştı. XV. yüzyıl vesikalarından bunların bir bölümünün Anadolu'da yerleşik olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁴ Kaşgarlı bu boy adının İva, Yawa, Yıva, Yava ve Awa gibi beş söyleniş şeklini tesbit etmiştir. Tahrir defterlerinde ise İva ve Yıva yazılışları görülmektedir.²¹⁵ Wittek; Yuva, Yave, Uva, Ava köy adlarını bu boy adına bağlamaktadır.²¹⁶

Bu boya ait yer adları Ankara Sancağı'nda 6 ve Çankırı Sancağı'nda 4 olmak üzere toplam 10 adettir. Sultanönü Sancağı'nda bu boya ait yer adına rastlanmamaktadır.

Peçenek: Kaşgarlı bu adı hem Türk ulusları²¹⁷, hem de Oğuz boylarından birisi olarak sayar.²¹⁸ X. ve XI. yüzyıllarda Peçenek adıyla anılan ve Karadeniz'in kuzeyinde ve Balkanlar'da önemli siyasi roller oynamış bir Türk elinin bulunduğunu biliyoruz. Faruk Sümer bunu şöyle açıklamaktadır: Oğuz Peçenek boyu, Türk Peçenek elinin bir parçası olup, Oğuzların tabiiyeti altına girmiş ve zamanla

²¹³ Sümer, *a.g.e.*, 346

²¹⁴ Wittek, *a.g.e.*, s. 94.

²¹⁵ Sümer, *a.g.e.*, 348-349.

²¹⁶ Wittek, *a.g.e.*, s. 95.

²¹⁷ Atalay, *a.g.e.*, I, s. 28.

²¹⁸ Atalay, *a.g.e.*, I, s. 57.

Oğuzların bir boyu haline gelmiştir. Tahrir defterlerinde Peçeneklere ait ancak 4 köy adı görülmekte olup, bunların dördü de Ankara Sancağı'nda bulunmaktadır. Bu da Ankara bölgesinde Selçuklu fethinden beri çok yoğun bir Türkmen kümesinin yaşamış olduğunu gösterir. XII. yüzyılda Ankara Türkmenlerinin ünü Horasan'a kadar gitmişti. XVI. yüzyılda Peçenek adlı oymaklar Haleb Türkmenleri, Tarsus Varsakları ve At Çekenler arasında bulunmaktadır.²¹⁹

Yukarıda da belirtildiği gibi bu boya ait yer adları Ankara Sancağı'nda 4 adet olup, Çankırı ve Sultanönü sancaklarında bu ada rastlanmamaktadır.

Eymür: Eymürler Selçuklular zamanında sınır boylarına yerleştirilen Türkmenler arasında bulunmaktaydılar. Osmanlı vesikalarında Eymür Sancarlu, Eymür Didarlu, Eymür Karagöz, Eymür Carık adlarıyla anılan bu boyun oymakları bugün de Güney Anadolu'da dolaşan Cerit obaları arasında İmrenli adıyla yaşamaktadırlar. II. Murad döneminde Sultanöyüğü'ne ve Teke emaretine bağlı Eymür adlı köyler bulunmaktaydı. Wittek, köy adlarına göre Eymür adının fonetik değişimini şu şekilde göstermiştir: Eymür>Eymir (17 köy)>Emir (20 köy)>Emir _ (57) (sonu ekli)>İymür (1 köy)>İmur (1 köy)>İmir (1 köy).²²⁰

Faruk Sümer XVI. yüzyılda bu boya ait Anadolu'da 71 yer adına rastlanmakta olduğunu söylemektedir. Bu adlardan birçoğu Sivas-Tokat bölgesinde bulunmaktadır. Mezkur yüzyılda Anadolu'da muhtelif yerlerde olmak üzere Eymir adlı oymaklar da görülür. Bu boyun adı Anadolu'da daha ziyade Eymir hatta bazen İmir; İran ve Hazrizm Türkmenleri arasında Eymür şeklinde yazılır.²²¹

Bu boya ait yer adları, Ankara Sancağı'nda 6, Çankırı Sancağı'nda 3 ve Sultanönü Sancağı'nda 1 olmak üzere toplam 10 adet bulunmaktadır.

Alka Evli (Alka Bölük): Bu boyun adı İbn Bibi tercümesinin bir nüshâsına "Halkaevli" yazılmıştır.²²² Zaten Divan-ı Lugati't-Türk'teki bazı kayıtlar, Oğuzların, sesli harflerin önüne "h" harfini getirdiklerini göstermektedir.²²³ Faruk Sümer,

²¹⁹ Sümer, *a.g.e.*, s. 319.

²²⁰ Wittek, *a.g.e.*, s. 91.

²²¹ Sümer, *a.g.e.*, s. 339

²²² Tuncer Gülensoy, "Alkaevli ve Beğdili Boy Adları ve Anadolu'daki İzleri", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988 (26 Eylül 1988 – 3 Ekim 1988)*, Ankara, 1996, s. 177.

²²³ Wittek, *a.g.e.*, s. 76.

Reşidüddin'in basmaları ile İstanbul nüshâlarında bu boyun Alkaravlı şeklinde yazılmış olduğunu ve Alka evli veya Alka bölük adlarını taşıyan bir oymağa rastlanmadığını bu isimlerde yer adlarının da görülmediğini belirtmektedir. Ancak bazı yerlerdeki Halka evli, Halka Havlu ve hatta Halkalı gibi köy adlarının bir çoğunun Alka evli ile ilgili olabileceğini söylemektedir.²²⁴ Tuncer Gülensoy ise, Halka havlu ve Halka avlu'nun Alka evli boy adı ile ilişkisinin olduğunu söylemekte, bunu da "h" sesinin kelimenin başa gelmesi özelliğiyle açıklamaktadır.²²⁵

Bu noktadan hareketle, incelediğimiz sancaklarda adı geçen boya ait yer adları Halkahavlu şeklinde olup, Ankara ve Sultanönü sancaklarında birer tane bulunmaktadır. Çankırı'nın Çerkeş kazasında ise Halkakolu köyü bulunmaktadır. Burada "Halkakolu" adı üzerinde durulmalıdır. Tuncer Gülensoy, "Halka evli" adının Alka evli boy adı olduğunu açıklarken, Halkabük, Halkaçayır, Halkaçayırı, Halkaoğlu ve Halkalı yer adlarının da değişik bir bakışla yeniden ele alınması gerektiğini ve bu adların Alkabük, Alkaçayır, Alkaçayırı, Alkaoğlu ve Alkalı şekliyle tarihî gerçeklere daha uygun düştüğünü belirtmektedir.²²⁶ Çankırı Sancağı'na bağlı Halkakolu köyü de böyle düşünülebilir. Bu taktirde Alka evli boyuna ait isimler toplam 3'e çıkmaktadır.

Bügdüz: XVI. yüzyılda Anadolu'da Bügdüzler'e ait 22 yer adı bulunmaktadır. Bu yer adları Anadolu'nun fetih ve iskânında diğer kardeş boyların yanında oldukça mühim bir rol oynadıklarını göstermektedir. Fakat aynı boya ait, adı geçen yüzyılda Haleb Türkmenleri arasında küçük bir Bügdüz oymağı bulunmaktadır.²²⁷

Bu boya ait yer adları Ankara Sancağı'nda 1, Çankırı Sancağı'nda 2 ve Sultanönü Sancağı'nda 1 adet olmak üzere toplam 4'tür.

Beydili: XVI. yüzyılda tahrir defterlerinde Beğdili'ne ait 23 yer adına rastlanmıştır. Kuzey Suriye'deki (Urfa-Halep) Türkmenlerin Bozok kolunu meydana

²²⁴ Sümer, *a.g.e.*, 225.

²²⁵ Gülensoy, "Alkaevli ve Beğdili Boy Adları ve Anadolu'daki İzleri", s. 178.

²²⁶ Aynı yer.

²²⁷ Sümer, *a.g.e.*, s. 348.

getiren boylardan olan Beğdililer, Safevî Devleti'nin kuruluşuna da katılmışlardır. Bununla ilgili olarak onlardan mühim bir kol İran'a gitmiştir.²²⁸

Bu boya ait yer adları, her üç sancak dahilinde sadece 2 yerde görülmekte olup Çankırı Sancağı'nda bulunmaktadır. Bunlardan Bedil adlı köy Beydili adından gelmektedir. Tuncer Gülensoy bu adın Beydili boy adının fonetik değişime uğraması sonucu Beydili>Beydil>Bedil şekline geldiğini söylemektedir.²²⁹ Urfa yöresinde Beydili, Badıllı şeklindedir.²³⁰

Çarık: Divanü Lugati't-Türk'te Çarık adı hem ayrı bir Türk ulusunun,²³¹ hem de Oğuzlardan bir boyun adı olarak geçer.²³² Sonraki kaynaklarda, mesela; Selçuknamelerde ve Ebulgazi'de Çarık adının Kırık ve Kızık şekillerini aldığı görülmektedir. Osmanlı vesikalarında da bu ikilik devam eder. 1691 tarihli bir hükümde Caruklu, bir diğesinde "İymir Carık" adlarıyla anılırken, 1692 tarihli bir hükümde "Kızık" adıyla anılmıştır. Anadolu'ya gelen Oğuzlar arasında bu boy da vardır. Daha XIII. yüzyılda Konya'ya yürüten Karamanoğlu Mehmed Bey'in yanında Çarıklı Türkmenleri bulunmaktadır.²³³ Bu boy, Reşididdin'in yazmalarında "Yaparlı" şeklinde harekelenmiştir.²³⁴

İncelediğimiz sancaklarda Çarık boyuna ait herhangi bir köy ya da mezra bulunmamaktadır. Ancak Kal'acık nefsinde Çarık mahallesi bulunmaktadır.

Salur: Karaman Oğulları, Salur boyunun Karaman şubesine mensuptur. Anadolu'nun birçok sahalarında bugün hâla Salur adlı bir çok köylere rastlanmaktadır.²³⁵ XIII. Yüzyılda İran'a akınlarda bulunan Türkmenler arasında bulduklarını bildiğimiz Salurların Anadolu'ya yerleşmeleri ilk Selçuklu akını ile ilgilidir. Sivas'ta beylik kuran Kadı Burhaneddin de bu boya mensup idi.²³⁶

İncelediğimiz sancaklarda Salur adı Çankırı Sancağı'nda 1 tanedir. Ankara ve Sultanönü sancaklarında bu ada rastlanmamaktadır.

²²⁸ Sümer, *a.g.e.*, s. 301

²²⁹ Gülensoy, "Alkaevli ve Beğdili Boy Adları ve Anadolu'daki İzleri", s. 179.

²³⁰ Örneğin; Milli Mücadele yıllarında Urfa'daki Kuva-yı Milliye hareketinde Badıllı Aşireti'ne mensup 250 kişilik kuvvet bulunmakta idi. İsmail Özçelik, *Milli Mücadelede Güney Urfa*, Anka 2003, s. 171.

²³¹ Atalay, *a.g.e.*, I, s. 28.

²³² Atalay, *a.g.e.*, I, s. 58.

²³³ Wittek, *a.g.e.*, s. 82.

²³⁴ Sümer, *a.g.e.*, s. 269

²³⁵ Köprülü "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar", s. 192-193

²³⁶ Wittek, *a.g.e.*, s. 89.

Kayı: XVI. yüzyılda yazılmış Osmanlı tahrir defterlerinde Osmanlı hanedanının kurucusu olan Kayılara ait pekçok yer adına ve teşekküllere rastlanır. Bu yüzyılda Kayı, 94 yer adı ile ilk sırada yer alır.²³⁷

İncelediğimiz sancaklarda da Oğuz boyları içinde en çok yer adı Kayı boyuna aittir. Ankara Sancağı'nda 4, Çankırı Sancağı'nda 8 ve Sultanönü Sancağı'nda 2 adet olup, toplam 14 tane Kayı adını taşıyan yerleşme bulunmaktadır. Bu durum Çankırı ve çevresinde yoğun bir Kayı yerleşmesi olduğunu göstermektedir.

Karkın: Oğuz akınına bu boyun da katıldığı Anadolu'da bulunan köy adlarıyla sabittir. 1335 tarihli bir vakfiyename de Akşehir dolaylarında Karkın köyü bulunduğu gibi, II. Murad zamanında da bu adı taşıyan bir köy Sultanöyüğü'ne bağlıydı. Bugün bu boyun adı Türkiye'de Karkın, Kargın şekillerinde görülmektedir. XVI. yüzyılda bu boya ait 62 yer adı tesbit edilmiştir. Garkın, Karkın, Kargun gibi imlâlarla da yazılmaktadır. XVI. yüzyıl'da Anadolu'da Karkın oymakları başlıca Haleb Türkmenleri, Boz Ulus, Dulkadirli ulusu ile Hamid Sancağı'nda yaşamaktadır.

Bu boya ait yer adları Ankara Sancağı'nda 3, Çankırı Sancağı'nda 1 ve Sultanönü Sancağı'nda 2 tane olmak üzere toplam 6 adettir.

Çepni: Çepnilerin Anadolu'ya gelmeleri ilk Selçuklu akını ile ilgilidir.²³⁸ Çepni boylarının bir bölümü yerleşmekle beraber, göçebeliği muhafaza edenleri de olmuştur.²³⁹ Anadolu'nun bir Türk yurdu olmasında en mühim rolü oynamış boylardan biri olan Çepniler, Yukarı Kelkit boylarından Bursa ve Kocaeli yörelerine uzanan sahada geniş bir yayılma hareketinde bulunmuşlardır.²⁴⁰

Bu boya ait yer adları incelediğimiz sancaklarda birer tane olup, toplam 3 tane Çepni adlı yerleşme bulunmaktadır.

Yazır: Yazırlar adeta müstakil bir kavim gibi XII. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar Horasan'da varlıklarını muhafaza ederek yaşamışlardır. Bununla beraber, onlar, Anadolu'nun fetih ve iskânında da oldukça mühim rol oynamışlardır. XVI. yüzyılda Anadolu'da 24 Yazır adlı köy olduğu gibi, onlara ait bazı oymaklar da

²³⁷ Sümer, *a.g.e.*, s. 237.

²³⁸ Köprülü, "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar", s. 207.

²³⁹ Wittek, *a.g.e.*, s. 88.

²⁴⁰ Sümer, *a.g.e.*, s. 322.

vardı. Bu oymakların Dulkadirli eli ile Hamid, Teke ve Ankara sancaklarında yaşamakta oldukları görülür.²⁴¹

Bu boya ait yer adları Ankara ve Çankırı sancaklarında birer tane olup, Sultanönü Sancağı'ndaki yerleşmelerde Yazır adına rastlanmamaktadır.

Bayındır: XVI. Yüzyıl Tahrir defterlerinde 52 köy ve ekinliğin Bayındır adını taşıdığı görülür. Bunlar da diğerleri gibi, Anadolu'nun orta ve batı bölgelerinde bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Anadolu'daki bu yer adlarından başka, Bayındır boyuna mensup bazı oymaklar da görülmektedir ki bunların en önemlileri, Haleb Türkmenleri arasında ve Tarsus bölgesinde yaşamaktadır.²⁴²

Bu boya ait yer adları Ankara Sancağı'nda 4, Çankırı Sancağı'nda 2 ve Sultanönü Sancağı'nda 3 olmak üzere toplam 9 adettir.

Kızık: Kızık'ın adı tarihi kaynaklarda geçmemekle birlikte, tahrir defterlerinde ve diğer arşiv vesikalarında bu boydan bahsedilmektedir. Tahrir defterlerinde Kızıklar'a ait 28 yer adı görülmektedir. XVI. yüzyılda Kızıklar'a ait ancak bir oymağa rastgelinmiştir. Bu da Haleb Türkmenleri arasında bulunmaktadır. Yine bu yüzyılda Kızıkların bir kolu da Dimaşk (Şam) bölgesinde yaşamakta idi.²⁴³

Kızık boyuna ait yer adları Ankara Sancağı'nda 2 ve Sultanönü Sancağı'nda 2 adettir. Defterde yer adları indeksine baktığımızda Çubuk kazasına tâbi Algrı şeklinde yazılmış olan karye, Kızık karyesidir. Aşağı kızlık şeklinde yazılmış olan karye de Aşağı Kızık'tır. Bunları da katarsak Kızık boyuna ait yer adları iki sancakta toplam 6 adettir. Çankırı Sancağı'ndaki yer adlarında ise bu boyun adına rastlanmamaktadır.

3. Konar-Göçer Cemâatler ve Yer Adlarına Yansımaları

İncelediğimiz sancaklarda konar-göçer aşiretlere ve cemâatlere ait pek çok yer adını görmek mümkündür: Cemâat adları ile anılan yerleşim yerlerinin sayısı Ankara Sancağı'nda 167, Çankırı Sancağı'nda 80 ve Sultanönü Sancağı'nda 72'dir.

²⁴¹ Sümer, *a.g.e.*, s. 257.

²⁴² Sümer, *a.g.e.*, s. 315-316.

²⁴³ Sümer, *a.g.e.*, s. 300-301.

İlgili sancaklarda 438 numaralı defterden tespit edilebildiği kadarıyla 1530'da sancaklarda yaşayan cemâatlerle aynı adı taşıyan köy ve mezralar şunlardır:

a. Ankara Sancağı

Ankara (Merkez) Kazası

Bozkırlı mezarası: Ankara kazasında Ömer Danişmend mezarına tâbi Bozkırlu cemâati yaşamaktadır.²⁴⁴ Ankara kazasına tâbi olan Bozkırlu mezarasının adını bu cematten aldığı düşünülebilir.

Konuş mezarası: Konuş, Bir yere “konmak işi veya biçimi” anlamındadır.²⁴⁵ Zaten mezarının adı bu anlamıyla da konar-göçer yaşayışla ilgilidir. Ankara kazasına tâbi 11 hane ve 9 mücerred nüfûstan oluşan Konuş cemâatinin adı verilerek kurulmuş bir köy olmalıdır.²⁴⁶ Çerkeş kazasında da aynı adı taşıyan bir mezra bulunmaktadır.

Karaağıl köyü: Bundan önceki kayıta Bursa livâsına tâbi olduğunu anladığımız Karaağıl adlı cemâat, bu tahrirde 32 hane ve 30 mücerred nüfûsla Bacı kazasına tâbi görünmektedir. Köyün adı bu cemâatle ilişkili olabilir.²⁴⁷ Ayrıca ağılın dağınık yerleşme biçimi olması bakımından konar-göçerlerin yerleşme sahası olması hasebiyle de bu köyün adının cemâat adı olduğu düşünülebilir.

Zeyrek köyü: Zeyrek, keten tohumu demektir. Defterde şarkdan gelen perakende bir cemâat Zeyrek köyünde yaşadığı gibi, Ankara kazasına tâbi “İne Zeyrak” cemâati bulunmaktadır.²⁴⁸ Bu köyün adı cemâat adından gelmiş olabileceği gibi, keten yetiştiriciliği ile de ilgili olabilir.

Delüler köyü: Defterde Delüler cemâati üç yerde geçmektedir. Birincisi; Ankara kazasına tâbi 21 hane ve 14 mücerred vergi nüfûsundan, ikincisi yine Ankara kazasına tâbi 4 hane ve 7 mücerred nüfûstan oluşan ve üçüncüsü de 31 hane ve 6

²⁴⁴ TD, 438, I, s. 353.

²⁴⁵ Eren, a.g.e., s. 895.

²⁴⁶ TD, 438, I, s. 345, 352.

²⁴⁷ TD, 438, I, s. 351, 404.

²⁴⁸ TD, 438, I, s. 344.

mücerred nüfûstan oluşmaktadır.²⁴⁹ Türkmen tâifesinden olan Delüler cemâati Boynuinceli aşiretindedir.²⁵⁰ İncelediğimiz sancaklarda Delüler adını taşıyan başka yerleşim yerleri de bulunmaktadır. Bunlar Murtazââbâd kazasına tâbi Delüler mezrası, Sultanönü Sancağı'na tâbi Günyüzü nahiyesinde Delüler köyü ve Çankırı Sancağı'na tâbi Kargu kazasında da Delüler köyüdür.

Ercelü mezrası: Ankara kazasına tâbi 15 hane ve 14 mücerred nüfûstan oluşan Ercelü cemâati yaşamaktadır. Burada bu cemâatten bir kısmının Ercelü mezrasına kendi adlarını verdikleri açıkça görülmektedir.

İncik²⁵¹ mezrası: Bu mezranın adı da Ankara kazasına tâbi, 81 hane ve 52 mücerredten oluşan İncik cemâatinin adına nispeten verilmiş olmalıdır.²⁵² İncik cemâati konar-göçer Yörükân taifesindedir.²⁵³ Bundan başka Karacaşehir Nahiyesinde de İncik köyü bulunmakta olup, köyün adı, İncik cemâatiyle ilgili olabilir. Bu cemâatin bir kısmı, buraya gelip yerleşmiş olmalıdır.

Sürüler mezrası: Bu mezranın adı da Ankara kazasına tâbi Sürüler cemâati ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca Ankara kazasında Sürüler zaviyesi de vardır.²⁵⁴ Sürü, “evcil hayvanlar topluluğu; bir insanın bakımı altındaki hayvanların tümü; birlikte yaşayan hayvan topluluğu;” anlamıyla konar-göçerlerin hayvan sürüleri ile beraber yayladıkları yaşam tarzını yansıtmaları bakımından da cemâat adı olması kuvvetle muhtemeldir.²⁵⁵

Çakırlar²⁵⁶ köyü: Ankara kazasında 23 hane ve 16 mücerred vergi nüfûsundan oluşan ve Konar-göçer Ekrad Yörükânı taifesinden²⁵⁷ olan Çakırlar cemâati bulunmaktadır.²⁵⁸ Ayrıca Bacı kazasında Çakırlar mezrası ve Ankara

²⁴⁹ TD, 438, I, s. 342, 345, 349, 351, 354, 364.

²⁵⁰ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemâatler*, İstanbul 1979, s. 317.

²⁵¹ İncik: “Bacağın, diz kapağından topuğa kadar olan bölümü”, “bazı bölgelerde diz, ayak bileği, baldır veya kaval kemikleri de bu adla anılır.” Eren, *a.g.e.*, s. 706.

²⁵² TD, 438, I, s. 343, 347, 356.

²⁵³ Türkay, *a.g.e.*, s. 435.

²⁵⁴ TD, 438, 347, 356, 364.

²⁵⁵ Eren, *a.g.e.*, s. 2359.

²⁵⁶ Çakır: 1. (Göz için) Mavi harelî, elâ. 2. Çakır doğan (yırtıcı kuşlardan bir doğan çeşidi), toğrul. Eren, *a.g.e.*, s. 270; Atalay, *a.g.e.*, IV, s. 131.

²⁵⁷ Türkay, *a.g.e.*, s. 287.

²⁵⁸ TD, 438, I, s. 348, 358, 368.

nefsinde Çakırlar mahallesi de bu cemâatin bir kısmının buralara gelip yerleşmesiyle ilgili olabilir.²⁵⁹

Boyalu mezrası: Bu mezra da yine aynı kazada bulunan 25 hane ve 13 mücerred vergi nüfuslu Boyalı Cemâatinin adını almış bir yer olmalıdır. Ayrıca Ayaş kazasında bulunan Boyalu-yı büzürg²⁶⁰ Boyalu-yı küçük ve Buyalu-yı ortalı köyleri ile Bacı kazasına tâbi Boyalu köyü ve Boyalu mezrası da bu cemâatin buralara yereştiğini göstermektedir. Aynı ismi taşıyan birer köy de Çankırı kazasında ve Bilecik kazasında bulunmaktadır.

Köpek köyü: Ankara kazasına tâbi 26 hane ve 15 mücerred vergi nüfusundan oluşan Köpeklü cemâati ile ilgili olabilir.²⁶¹ Ayrıca Sultanönü Sancağı'nın Eskişehir kazasında da Köpek köyü bulunmaktadır.

Surnak (?) (صورناق) mezrası: Ankara livâsına tâbi Surdak (?) (صورداق) cemâati ile Surnak mezrasının adlarındaki benzerlik göz önüne alındığında, yazım yanlışlığı yapılmış olabileceğini de düşünürsek, mezranın adının bu cemâatle ilgili olabileceği ihtimali üzerinde durulmalıdır.²⁶²

Tahir mezrası: Ankara kazasında biri Kasaba nahiyesinde olmak üzere iki tane Tahir mezrası bulunmaktadır. Bu isimler, Ankara kazasına tâbi 5 hane ve 2 mücerred nüfûstan oluşan Tahirlü cemaati ile ilgili olabilir.²⁶³

Toğanlu mezrası: 25 hane ve 14 mücerredten oluşan Toğanlı cemâati ile 11 hane ve 1 mücerredten oluşan Toğanlı-yı diğer cemâati kayıtlıdır. Bu cemâatin önceki tahrirde Toğanlı mezrasına kayıtlı olduğunu görüyoruz.²⁶⁴ Buradan Toğanlı cemâatinin bu yere adlarını verdiklerini söyleyebiliriz.

Tolundaş²⁶⁵ mezrası: Bu mezra da 24 hane ve 10 mücerred vergi nüfusundan oluşan Tolundaş cemâatinden bir kısmının buraya yerleştiklerini göstermektedir.

²⁵⁹ TD, 438, I, s. 337, 401.

²⁶⁰ Büzürg: (F.) Büyük.

²⁶¹ TD, 438, I, s. 344, 349, 366, 372.

²⁶² TD, 438, I, s. 355, 405,

²⁶³ TD, 438, I, s. 342, 367.

²⁶⁴ TD, 438, I, s. 352, 342; TD, 438, I, Kişi ve Cemâat Adları Dizini, s. 31.

²⁶⁵ Tolun: Ayın on dördü, dolun. Atalay, a.g.e, IV, s. 637; Arat, a.g.e., s. 459.

Önceki tahrirde Tolundaş mezrasına tâbi olan cemâatin burayı ekinlik olarak kullandıkları ve kendi adlarını buraya verdikleri anlaşılmaktadır.²⁶⁶

Ücretviranı mezrası: Ücret hizmet karşılığı verilen para veya mal²⁶⁷ demek olup, Ankara kazasında 11 hane ve 13 mücerred nüfûstan oluşan Ücret cemâati yaşamaktadır. Belli bir hizmet karşılığı kendilerine ücret verildiği için bu adı almış olması muhtemel olan cemâatten bir kısmının buraya gelip yerleştikleri, ancak mezranın sonundaki viran adına bakılacak olursa burayı terk ettikleri için Ücretviranı denildiği sonucuna varılabilir. Zira bu cemâat, önceki tahrirde Ücret mezrasına tâbi görülmektedir. Ücret mezrası 1530'da terkedilmiş olduğu için viran ekini almış olmalıdır. Ücretviranı olarak kayıtlı olan mezranın ismini bu cemâatten aldığı kuvvetle muhtemeldir.²⁶⁸

Gökishaklı mezrası: Kasaba nahiyesinde aynı adı taşıyan cemâatten bir kısmının buraya gelip yerleşmeleriyle oluşmuş bir mezra olduğu açıktır. Ankara kazasına tâbi olan Gök İshaklı cemâati 16 hane ve 6 mücerred nüfûstan oluşmaktadır.²⁶⁹

Denizler mezrası: Kasaba nahiyesindeki bu mezra Denizlü cemâatinin adlarını vererek kurdukları bir yerleşme olmalıdır.

Ayaş Kazası

Hacılar köyü: Ankara kazasına tâbi 82 hane ve 54 mücerred vergi nüfûsundan oluşan Hacılar cemâati ile Kasaba nahiyesinde 34 hane ve 18 mücerred nüfûslu yine Hacılar cemâati yaşamaktadır.²⁷⁰ Bacı kazasında Hacılar mezrası, Çubuk Kazasında Hacılar köyü ve Sultanönü Sancağı'nın Karacaşehir nahiyesine tâbi Hacılar köyü için de aynı şekilde düşünebiliriz. Çankırı Sancağı'na tâbi Çerkeş ve Kurşunlu kazalarında da da birer tane Hacılar köyü bulunmaktadır. Yerleşmelerin adı bu cemâatle ilgili olmalıdır. Hacılarlı, Hacılar cemâati, Rişvan Aşiretindedir.²⁷¹

²⁶⁶ TD, 438, I, s. 348, 357, 373; TD, 438, I, Kişi ve Cemâat Adları Dizini, s. 31.

²⁶⁷ Develioğlu, a.g.e., 1353.

²⁶⁸ TD, 438, I, s. 345, 357; TD, 438, I, Kişi ve Cemâat Adları Dizini, s. 31.

²⁶⁹ TD, 438, I, s. 341.

²⁷⁰ TD, 438, I, s. 342,

²⁷¹ Türkay, a.g.e., s. 395.

Bacı Kazası

Kavaklu mezrası: Ankara kazasına tâbi Karalar Taifesinden 32 hane ve 7 mücerred nüfûstan oluşan Kavaklu cemâati ile ilgili olabilir. Çubuk Kazasında da aynı isimde bir köy kayıtlıdır. Mezranın adı bu cemâatla ilgili olabileceği gibi, adın çevredeki kavak ağaçlarından da kaynaklanabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kargakavağı mezrası: Kargakavağı mezrasına tâbi 18 hane ve 16 mücerred vergi nüfûsundan oluşan Karga kavağı cemâatinin bu mezraya kendi cemâatlerinin adını verdikleri anlaşılmaktadır.²⁷²

Çubuk Kazası

Yağmurlu köyü: Ankara kazasına tâbi 8 hane ve 5 mücerred nüfûstan oluşan Yağmurlu cemâatinin kurduğu bir köy olması muhtemeldir.²⁷³ Ayrıca yağmuru bol olan bir yer olduğu için de köye bu adın verilmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Nureddin köyü: Ankara kazasına tâbi Nureddin cemâati ile ilgili olmalıdır.²⁷⁴

Urunkuş köyü: Ürüng: ak olan nesne; ak, beyaz; ürüng-kuş: akdoğan²⁷⁵ anlamındadır. Defterde Ankara kazasına tâbi Eski Urunkuş cemâati görünmektedir.²⁷⁶ Bu karye adını Urunkuş cemâatinden almış olmalıdır. Urunkuş aslında “Runkuş” adından bozulmuştur. Zira arşiv belgelerinde Runkuş, Runkuşlu ve Rumkuş şeklinde geçer.²⁷⁷ Ayrıca Çankırı Sancağı'nın Kargu kazasında da Runkuş adını taşıyan bir köy bulunmaktadır (Runkuş nd. Bağözü k.).

Karaviran köyü: Bacı kazasına tâbi 14 hane ve 8 mücerred vergi nüfûsundan oluşan Kara viran cemâati bulunmaktadır.²⁷⁸ Köy Çubuk kazasında cemâat ise Bacı kazasındadır yani farklı yerlerdedir. Ancak; yine de birbirine yakın coğrafyalarda olmalarından dolayı köy ile cemâat arasında ilişki kurulabileceği gibi köyün adındaki viran adı buranın önceden harabe bir yer olduğu fikrini de vermektedir. Ayaş

²⁷² TD, 438, I, s. 401, 345.

²⁷³ TD, 438, I, s. 341, 382.

²⁷⁴ TD, 438, I, s. 350, 381; Gümüşçü- H. Çınar, *a.g.e.*, s. 77.

²⁷⁵ Atalay, *a.g.e.*, IV, s.716; Genç, *a.g.e.*, s. 393.

²⁷⁶ TD, 438, I, s. 344, 382

²⁷⁷ Türkay, *a.g.e.*, s. 637; Gümüşçü- H. Çınar, *a.g.e.*, s. 77.

²⁷⁸ TD, 438, I, s. 386, 405.

kazasında da Karaviran köyü bulunmaktadır. Karaviran ya da Karacaviran adı yer adlarında hayli fazla olduğundan bu ad o yerin viran, yani terkedilmiş, hâli bir yer olduğu fikrini de verdiği için, Karaviran köyünün bu cemâatle bir ilişkisinin olmayabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak; Karaviran cemâatinden bir kısmının bu köylere yerleştiği kabul edilirse, bu durum viran adını taşıyan yerleşmelerin daha önceden harabe olduğu fikri ile çelişecektir. Bu noktadan hareketle şunu da belirtmek gerekir ki; her ne kadar bir yere o yerin özelliğinden dolayı bir takım adlar vermek genel bir eğilimse de, sadece yerleşme adının anlamına bakarak, adın o yerin bir takım özelliklerini yansıttığı sonucuna varmak yanlış olacaktır.

Karalar köyü: Bu köy, Ankara kazasına tâbi Karalar tâifesi ile ilgili olmalıdır.²⁷⁹ Türkmen Yörükâmı taifesinden olan Karalar cemâati, Danişmendlü Aşiretindedir.²⁸⁰ Murtazââbâd kazasında ve Sultanönü Sancağı'na tâbi Karacaşehir nefsinde de Karalar köyü bulunmaktadır.

Murtazââbâd Kazası

Güveğiler köyü: Bu köyün adının cemâat adı olduğu gayet açıktır. Zira Ankara Sancağı'nda kayıtlı üç tane Güveğiler cemâati bulunmaktadır. Biri Ankara kazasına tâbi Ali mezarında, diğeri Seydi Ahmed mezarında 7 hane olarak kayıtlıdır. Üçüncüsü, yine Ankara kazasına tâbi 5 hane ve 5 mücerred nüfus olarak kayıtlıdır. Güveğiler cemâatinden bir bölük Muratazaâbâd kazasının Güveğiler köyüne gelip yerleşmiş olmalıdır.²⁸¹

Yundband köyü: Ankara kazasına tâbi Yundband cemâatinin kurmuş olduğu bir köy olduğu ve bu köye kendi cemâatlarının adlarını verdikleri anlaşılmaktadır.²⁸² Yund, at, atlar, at sürüsü²⁸³ anlamında olup, konar-göçer yaşantıyla da ilgilidir.

²⁷⁹ TD, 438, I, s. 358, 375.

²⁸⁰ Türkay, a.g.e., s. 480.

²⁸¹ TD, 438, I, s. 375, 344, 352.

²⁸² TD, 438, I, s. 351, 376.

²⁸³ Atalay, a.g.e., IV, s. 815.

Yabanâbâd kazası

Köseler ve Köseler-i diğerk köyleri: Kasaba nahiyesine tâbi 17 hane ve 11 mücerredten oluşank ve Ankara livâsına kayıtlı 36 hane ve 35 mücerred nüfûstan oluşank Köseler cemâati bulunmaktadır. Köseler köyleri, Köseler cemâati ile ilgili olabilir.²⁸⁴ Bu cemâat Bozulus Türkmân Aşiretine tâbi dir.²⁸⁵ Ayrıca Çankırı Sancağı'na tabi Karıbazarı kazasında da Köseler köyü bulunmaktadır.

b. Çankırı Sancağı

Çankırı (Merkez) Kazası

Alıclı köyü: Çankırı vilâyetine tâbi 20 hane ve 11 mücerred nüfûstan oluşank Türkmen taifesinden²⁸⁶ Alıclı cemâati yaşamaktadır. Köyün adı bu cemâatin buraya yerleşmesiyle ilgili olabilir.²⁸⁷

Selmanpınarı köyü: Çankırı vilâyeti'ne tâbi 28 hane ve 10 mücerred vergi nüfûsundan oluşank Selman Pınarı Cemâatinin bir kısmının buraya gelip yerleşmeleri ile kendi adlarını verdikleri bir köy olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁸

Çerkeş Kazası

Sülûler köyü: Bu köyün adı yine aynı kazaya tâbi Sülûler cemâati ile ilgili olmalıdır.²⁸⁹

Kal'acık kazası

Alibeylü köyü: Köy, Arşiv belgelerinde "Ali Beğ", "Ali Beğler", "Ali Beğli" (Ali Beğlü) şeklinde geçen ve 438 No'lu defterde de Çankırı vilâyetinde Ali Bey Cemâati şeklinde kayıtlı olan cemâatin adını almış olmalıdır.²⁹⁰ Türkmân Yörükânı

²⁸⁴ TD, 438, I, s. 342, 404, 408.

²⁸⁵ Türkay, a.g.e., s. 545.

²⁸⁶ Türkay, a.g.e., s. 201

²⁸⁷ TD, 438, II, s. 707, 708.

²⁸⁸ TD, 438, II, s. 707, 708.

²⁸⁹ TD, 438, II, s. 727, 728; Türkay, a.g.e., s. 254.

²⁹⁰ TD, 438, II, s. 707, 723, 742.

Taifesinden olan bu cemâat Mamalu aşiretine tâbidir.²⁹¹ Kurşunlu kazasında da Alibeylü köyü bulunmaktadır.

Mikâil köyü: Köyün adı, Yörükân taifesinden olan ve arşiv belgelerinde “Mikâil” ve “Mikâilli” şeklinde, 438 numaralı defterde ise Çankırı Sancağı’na tâbi olup, Mikaïllü şeklinde geçen cemâati ile ilgili olmalıdır.²⁹²

Milan Kazası

Karacalar köyü: Kal’acık kazasında Mahmudlar Yörükleri cemâatina tâbi 26 hane ve 11 mücerred nüfûstan oluşan Karacalar bölüğü yaşamaktadır. Bu cemâatin bir kısmı buraya gelip yerleşmiş ve kendi cemâatlarının adını vermiş olmalıdır.²⁹³ Arşiv belgelerinde Karaca, Karacalar, Karacalı (Karacalu) şeklinde geçen bu cemâat, Mamalu Aşiretindedir.²⁹⁴ Ayrıca Ankara Sancağı’nın Çubuk Kazasına tâbi Karacalı Yörükleri cemâati yaşamaktadır.²⁹⁵ Ayrıca Sultanönü Sancağı’nda İnönü kazasında Karaca k., Ankara kazasında Karaca k. ve Çubuk kazasında Karaca k. bulunmaktadır.

c. Sultanönü Sancağı

Bilecik Kazası

Balçık köyü: Sultanönü Sancağı’na tâbi 25 haneden oluşan Balçık cemâati yaşamaktadır.²⁹⁶ Köy adını bu cemâate nazaran almış olabileceği gibi toprağın özelliğinden de almış olabilir. Bazen konar-göçerlerin verimsiz, çorak, bataklık vs. yerleri tarıma açmakla görevlendirildikleri de göz önünde bulundurulursa, bu cemâatin, adını bulunduğu yerden almış olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

²⁹¹ Türkay, *a.g.e.*, s. 197.

²⁹² Türkay, *a.g.e.*, s. 586; *TD*, 438, II, s. 707, 745.

²⁹³ *TD*, 438, II, s. 720, 721;

²⁹⁴ Türkay, *a.g.e.*, s. 464.

²⁹⁵ *TD*, 438, I, s. 382.

²⁹⁶ *TD*, 438, I, s. 221, 222, 237.

Cüllahlar köyü: Cüllah Arapça çul dokuyan, çulha anlamındadır.²⁹⁷ 25 haneden oluşan Cüllahlar cemâati'nin bir kısmının buraya yerleşmesiyle adlarını verdikleri bir köy olduğu açıktır.²⁹⁸

Diğer Cemâat Adları

438 nolu defterde ilgili sancaklarda kayıtlı olmayıp, Cevdet Türkay'ın Oymak, Aşiret ve Camaatlarla ilgili kitabından da yararlanarak tespit ettiğimiz kadarıyla, aşiret ya da cemâat adı olan adlar ile Yörük, çadır, oba, gibi göçebe yaşıntıyı yansıtan ve bir topluluğa işaret eden adların da cemâat adı olması kuvvetle muhtemeldir. Mensubiyet bildiren "-lı, -lu" eki ile "-lar" "-ler" ekini taşıyan bazı isimler de bir topluluğa, bir şahsa bağlılığa işaret etmektedir. Bundan dolayı bu tür yer isimleri muhtemelen bir aşiret, cemâat veya oymak ismi olmalıdır. Diğer taraftan hayvan adlarıyla ilgili yer adları ayrı bir bölümde ele alınmıştır. Ancak konar-göçerlerin hayatında önemli rolü olan hayvanların o cemâate ad olmalarından dolayı, hayvan adından oluşan bir takım aşiret ya da cemâatlerin isimleri, yerleşme adlarına da yansımıştır. Bundan dolayı aşiret ya da cemâat adı olan ve hayvan isimlerini taşıyan (keçi, koyun, deve, at) yer adları bu bölümde ele alınmıştır.

a. Ankara Sancağı

Merkez Kazası: Akcalı mz.²⁹⁹ (tb. Kasaba), Alacaatlı mz., Alpagud mz., Balıkuyumcu / Balıkoyuncu k.³⁰⁰, Çevikler mz., Danişmend mz., Galaba mz., Gerder mz.³⁰¹, Hacı k., Hasunlar k., Hasunlar mz., Hisarbeylü mz., İldeş mz.³⁰², İlgazi k.³⁰³, İncügez mz., Kalaba k.³⁰⁴, Karapürçek k.³⁰⁵, Karaca k., Kayaş k., Kayaş mz.³⁰⁶, Kulaksız k.³⁰⁷, Memâşâ (?) mz.³⁰⁸, Ömerdânişmend mz., Pusaklar mz.,

²⁹⁷ Develioğlu, *a.g.e.*, 179.

²⁹⁸ TD 438, I, s. 237, 405.

²⁹⁹ Mamalu Aşiretinden Akcalı cemâatinin yaşadıkları yerler arasında Ankara sancağı da bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 188.

³⁰⁰ Arşiv belgelerine göre Ankara'da Bali Koyuncu cemâati bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 224.

³⁰¹ Gerder Cemâati Ankara Sancağı'na tabidir. Türkay, *a.g.e.*, s. 372.

³⁰² İldeş kelimesi de aynı ilden aynı memleketten olan insanları ifade etmektedir.

³⁰³ Türkay, *a.g.e.*, s. 429.

³⁰⁴ Kalaba: (Ar.) "Galebe"den kalabalık anlamına gelir. Bu ad da bir topluluğa işaret etmektedir. Eren, *a.g.e.*, s. 763; *Tarama Sözlüğü*, II, s. 566

³⁰⁵ Aynı adı taşıyan birer köy de Çubuk kazasında ve Kargu kazasında (Çankırı) bulunmaktadır. Bu cemâat Kastomunu Sancağı'na tabidir. Türkay, *a.g.e.*, s. 484.

³⁰⁶ Çubuk kazasında da Kayaş köyü bulunmaktadır. Bu ad da bir cemâat adı olsa gerektir. Zira Kayaş, Eski Anadolu Türkçesinde "hısım, akraba" demektir. Ayrıca aynı sancakta üç yerde bu adın bulunması cemâat adı olduğu fikrini de desteklemektedir.

³⁰⁷ Kulaksız cemâatinin yaşadıkları yerlerden biri de Kal'acık mevki'idir. Türkay, *a.g.e.*, s. 549.

Sarucalark.³⁰⁹, Sarular mz.³¹⁰, Sürmeli mz.³¹¹, Uzaglu k.³¹², Yoğunlar mz., Yozgat k.³¹³ (tb. Kasaba)

Ayaş Kazası: Alpagud k.³¹⁴, Altuntaş mz.³¹⁵, Ayaş k.,³¹⁶ Başayaş k., Boyalu-yı büzürg k., Boyalu-yı küçük k., Buyalu-yı ortulu k., Çağa k.³¹⁷, Dastarlu k.³¹⁸, Dörturluk k.³¹⁹, Güdük mz.³²⁰, Güdül k.³²¹, İlhan k.³²², Kamanlu k.³²³, Keçilü k.³²⁴, Özler k., Salih k.³²⁵, Sapanlu k.

Bacı Kazası: Abdallu mz.³²⁶, Beyarslan mz.,³²⁷ Boyalu k., Boyalu mz., Çakırlar mz., Çalıklu mz.³²⁸, Elvanlu mz.³²⁹, Gömeç (?) mz.³³⁰, Hacılar mz., İncügez k., Karaahmed k.³³¹, Keçilü k., Koculu k.³³², Nohay k.³³³

³⁰⁸ Arşiv belgelerine göre Bozok ve Maraş Eyâletlerinde Memeşe adında bir cemâat kayıtlıdır. İsim bu cemâatle ilgili olabilir. Türkay, *a.g.e.*, s. 583

³⁰⁹ Reyhanlı aşiretinden olan bu camaat belgelerinde Saruca, Sarucalar, Sarucalı şeklinde geçmektedir. Çubuk kazasında da aynı adı taşıyan bir köy bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 648.

³¹⁰ Sarular adlı bir köy de Murtazâbâd kazasında bulunmaktadır. Sarular cemâati Mamalu aşiretindedir. Türkay, *a.g.e.*, s. 658.

³¹¹ Türkay, *a.g.e.*, s. 689

³¹² Topluluk adı olabileceği gibi diğer yerleşmelere uzak bir yerde olabileceği de ihtimal dahilindedir. Eren, *a.g.e.*, s. 1526.

³¹³ Arşiv belgelerine göre Göynük sancağına tâbi (Hüdavendigâr) Yozkat cemâati bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 777.

³¹⁴ Alpagut: Tek başına düşmana saldıran, hiçbir yandan yakalanmayan yiğit (Atalay, *a.g.e.*, IV, s. 21). Alpagud cemâatinin tâbi olduğu yerlerden biri de Karacaşehir kazası (Sultanönü Sancağı) dır. Atalay, Türkay, *a.g.e.*, s. 201.

³¹⁵ Türkay, *a.g.e.*, s. 201.

³¹⁶ Ayaş: Ay ışığı, aydınlık. Besim Atalay, *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*, İstanbul 1942, s.40; Türkay, *a.g.e.*, s. 213.

³¹⁷ Çağa/Çaka cemâati Ayaş kazasına tabidir. Türkay, *a.g.e.*, s. 284.

³¹⁸ Dastar, halk ağzında baş örtüsü anlamında kullanılmaktadır. Eren, *a.g.e.*, s.340.

³¹⁹ Turluk Mısır-Memluk kültür çerçevesinde, çadırların üzerine örtülen keçedir. Anadolu'da çadır geçesine "torluk" denir. Bu anlamıyla bu köyün adı da göçebe yaşayışı yansıtmaktadır. Eren, *a.g.e.*, s. 1494; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VII, Aralık 1985, s. 384. Günümüzde bu köyün adı Dörtoluk'tur.

³²⁰ Güdük: "Eksik yanı olan, tamamlanmamış, kısa" anlamındadır. Ayrıca "kuyruğu kesik veya kopmuş" anlamına da gelir. Eski Anadolu Türkçesinde ise "kuyruğu kesik hayvan" anlamındadır (Eren, *a.g.e.*, s.579; *Tarama Sözlüğü*, II, s. 472). Ankara Sancağında ve Beypazarı kazasında Yörükân taifesinden Güdük adında bir cemâat yaşamakta olup, köyün adı bu cemâatla ilgili olmalıdır. Türkay, *a.g.e.*, s. 383;

³²¹ Eski Anadolu Türkçesinde güdül, kısa bodur anlamındadır. Güdül, günümüzde İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasabadır (Atalay, *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*, s. 273; Eren, *a.g.e.*, s.579; *Tarama Sözlüğü*, II, s. 472). Güdül cemâati Yörükân taifesindedir. Türkay, *a.g.e.*, s. 383.

³²² İlhan cemâati Muslucalı aşiretindedir. Türkay, *a.g.e.*, s. 429.

³²³ Türkay, *a.g.e.*, s. 453.

³²⁴ Türkay, *a.g.e.*, s. 503.

³²⁵ Türkay, *a.g.e.*, s. 643.

³²⁶ Türkay, *a.g.e.*, s. 173.

³²⁷ Türkay, *a.g.e.*, s. 234.

³²⁸ Türkay, *a.g.e.*, s. 288. Türkiye Türkçesinde çalık, "çarpık; verev kesilmiş; tabii olmaktan uzaklaşmış; kendi renginden olmayan; yan yan giden" gibi çeşitli anlamları içermektedir. Eski Anadolu Türkçesinde ise çabuk ve delice (hareket eden) anlamındadır. Osmanlı deyimini olarak çalık, Yeniçeri ocağından tard edilen, kayıtları silinenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Pakalın, *a.g.e.*, I, s. 323; *Tarama Sözlüğü*, II, s. 205.

³²⁹ Türkay, *a.g.e.*, s. 349.

³³⁰ Gömeç: Bal peteğini oluşturan altı köşeli gözeneklerden her biri; kül boğaçası, kül ekmeği anlamlarındadır. Eren, *a.g.e.*, s 560-582; *Tarama Sözlüğü*, II, s. 447; Türkay, *a.g.e.*, s. 380.

³³¹ Arşiv belgelerinde Karaahmed, Karaahmedli, Karaahmedoğlu olarak geçen cemâat Reyhanlı aşiretindedir. Tarkay, *a.g.e.*, s. 481.

Çubuk Kazası: Ağzıkara mz.³³⁴, Ahmedler mz., Akbörklü k.³³⁵, Akçakoyunlu k.³³⁶, Akdoğan k., Aksak k.³³⁷, Alacaatlı mz., Atıyavuz³³⁸ mz., Aydoğan k.,³³⁹ Başsemer k., Busaklar³⁴⁰ k., Çanlı k.³⁴¹, Çeriklü k., Gıcık k.³⁴², Göçet k., Hacı k., Hacılar k., Hasunlar k., Hızırklar k., Karaca k., Karagöz k.³⁴³, Karakeçilü mz.³⁴⁴, Karamancık³⁴⁵ k., Karapürçek k., Kargısemer k., Keçilü k.³⁴⁶, Kiçibörklü k.³⁴⁷, Kürt Alp³⁴⁸, Mahmudoğlanu k.,³⁴⁹ Muradlı k.³⁵⁰, Oğlakçı k.³⁵¹, Pusaklar k., Salın

³³² (Koçulu) Türkay, *a.g.e.*, s. 532.

³³³ Tatar taifesinden Nogaylarla ilgili olabilir. Türkay, *a.g.e.*, s. 606.

³³⁴ Ağzı kara cemâatinin yaşadığı yerler arasında Ankara sancağı da bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 183.

³³⁵ Arşiv belgelerine göre Aksaray'a tâbi Börklü cemâati bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 257. Ulu, kiçi ve ak tabirleri de bir cemâatin farklı üyelerinin birden fazla köye yerleşmiş olduklarına ve bu köylerin birbirinden ayrıt edilmesi için bu şekilde adlandırıldıklarına işaret etmektedir. Çankırı merkez kazasında da Akbörklü köyü bulunmaktadır. Börk "genellikle hayvan postundan yapılan başlık". Eren, *a.g.e.*, s. 222.

³³⁶ Konar-göçer Türkân Yörükânıdır. Türkay, *a.g.e.*, s. 188; Gümüşçü- H. Çınar, *a.g.e.*, s. 77.

³³⁷ Ürgüb kazası (Niğde)'na tâbi Aksak cemâati bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 191.

³³⁸ Yavuz: Fena, kötü; sert, azgın, keskin, güçlü, çetin, yaman. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 1018

³³⁹ Aydoğan cemâatinin tâbi olduğu yerler arasında Ankara Sancağı bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 214.

³⁴⁰ Busaklık kelimesi Kutadgu Bilig'de "hiddet" anlamında geçmektedir. Bugünkü Pursaklar köyüdür. Arat, *a.g.e.*, s. 117; Gümüşçü-H. Çınar, *a.g.e.*, s. 243.

³⁴¹ Çanlı köyünün adı gayrimüslim izlerini taşımakla beraber Kastamonu Sancağı, İzmir, Aydın, Hamid, Teke gibi yerlerde yaşayan Çanlı cemâati bulunmaktadır (Türkay, *a.g.e.*, s. 291). Çanlı köyü günümüzde Yukarı Çanlı ve Aşağı Çanlı şeklinde iki kısma ayrılmış olup Kızılcahamam'a bağlı bir köydür. A. N. Turan, *a.g.e.*, s. 73.

³⁴² Köyün adı, Osmanlı Arşiv belgelerine göre Konar-göçer Ekrâd taifesinden Gıcık cemâati ile ilgili olabilir (Türkay, *a.g.e.*, s. 374). Günümüz Türkçesiyle "gıcık", boğazda duyulup aksırtan, öksürten yakıcı kaşıntı; argoda sözleriyle, davranışlarıyla karşısındakini kızdıran, sinirlendiren, sıkıcı anlamındadır. Eski Anadolu Türkçesinde de kaşıntı, uyuz anlamındadır (*Tarama Sözlüğü*, II, s. 435). Gıcık köyünün tarihi gelişimi ile ilgili olarak bkz: Osman Gümüşçü- Hüseyin Çınar, *Gıcık ve Peçenek'ten Altınova'ya Bir Beldenin Oluşum Öyküsü*, Ankara 2004.

³⁴³ Karagözlü cemâati Danişmendlü aşiretindedir. Türkay, *a.g.e.*, s. 471.

³⁴⁴ Türkmen Yörükânı olan Karakeçilü aşireti Oğuzların Osmanlı Devleti'ni kuran Kayı boyuna mensuptur. Moğolların baskı ve saldırıları nedeniyle Karakeçilüler, bağlı buldukları Kayı boyu ile birlikte, Türkistan-Horasan ve Anadolu çizgisinde göçe mecbur kalmışlardır. Bu göç esnasında reisleri Ertuğrul Bey idaresinde Anadolu'ya gelen Kayı boyu ve Karakeçilüler göçebe yaşayışını sürdürmüşlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rol oynayan Karakeçilüler XI. Yüzyıldan beri varlıklarını hissettirmişlerdir. Öncelikle, Keçilü cemâatleri, başta Karakeçilü olmak üzere, Sarıkeçilü, Teke Türkmenleri vs. gibi değişik adlarla Anadolu'nun bir çok bölgesine yayılmışlardır. İsmail Özçelik, "Karakeçilüler", *Türk Kültüründe Karakeçilüler Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (3 Haziran 1999-Şanlıurfa)*, Ankara 1999, s. 52; Türkay, *a.g.e.*, s. 477; Ayrıca Karakeçilülerle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: İsmail Özçelik (Editör), *Tarihten Günümüze Karakeçilüler*, Kırıkkale 2003.

³⁴⁵ Karaman Orta Anadolu'da yetiştirilen, kuyruğu iri ve yağlı bir tür koyundur. Eren, *a.g.e.*, s. 793.

³⁴⁶ Türkay, *a.g.e.*, s. 503.

³⁴⁷ Kiçi Eski Anadolu Türkçesinde küçük anlamına gelmektedir.

³⁴⁸ Türkay, *a.g.e.*, s. 564-565. Kürt adını taşıyan yerler, Türkmen Ekrâdından olan Kürtlerin yerleştikleri yerler olmalıdır. Bilindiği gibi Osmanlı'da Kürt kelimesi, etnik bir mânâ taşımakta olmayıp, "dağlık alanda yaşayan insan" anlamına gelmekte idi. Halaçoğlu, "Anadolu İskânında Urfa ve Çevresi", *Türk Kültüründe Karakeçililer, Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (3 Haziran 1999-Şanlıurfa)*, Ankara 1999, s. 25.

³⁴⁹ Arşiv belgelerinde Receblü aşiretinden Mahmudoğlu nd. Sofular cemâati kayıtlıdır. Türkay, *a.g.e.*, s. 573.

³⁵⁰ Türkay, *a.g.e.*, s. 593. Bu köy günümüzde mevcut değildir. Gümüşçü- H. Çınar, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, s. 59;

³⁵¹ Türkay, *a.g.e.*, s. 609.

k.³⁵², Sığırhacı k.,³⁵³ Sırmalar k., Turasanlu k.³⁵⁴, Uçarı k.³⁵⁵, Ulubörlü k., Uzunoba³⁵⁶, Üçbaşlı (-i diğer) k.³⁵⁷, Üçbaşlı k..

Murtâzâbâd Kazası: Alpagud k., Balluca k.³⁵⁸, Bulak k.³⁵⁹, Delüler mz., İncügez k.³⁶⁰, Kemer k.³⁶¹, Kılıçlar k., Küççükler mz.³⁶², Lezgi k.,³⁶³ Sancar k.³⁶⁴, Sarular k., Yağbasan k.³⁶⁵

Yabanâbâd Kazası: Alpagud nd. Hacı k., Armağan k.³⁶⁶, Çırpan k.³⁶⁷, Çonman k., Ekremlü k. bk. Na'ib k., Habibler k.³⁶⁸, Haliller k., Hasunlar k., Haydarlar k., Karaman³⁶⁹ mz., Kırılca k., Kulak k.,³⁷⁰ Kürd k., Kürtler k., Şahinoğlu mz.,³⁷¹ Timurlar k., Turudlar k.³⁷², Yahşihanlar k.

b. Çankırı Sancağı

Çankırı (Merkez) Kazası: Arab k.³⁷³, Boyalu k., Dümeli/Dumalu k.³⁷⁴ Gedene k.³⁷⁵, Hacıbeyler k., Kırık k., Kozan mz.³⁷⁶, Köpürlü k., Osmanlar k., Savcı k.³⁷⁷, Semer k.³⁷⁸, Yatlar k.

³⁵² Salınlı cemâati ile ilgili olabilir. *Türkay, a.g.e.*, s. 643.

³⁵³ *Türkay, a.g.e.*, s. 679.

³⁵⁴ *Türkay, a.g.e.*, s. 737.

³⁵⁵ Arşiv belgelerine göre Ucarı, Ucarlı cemâati bulunmaktadır (*Türkay, a.g.e.*, 744). Uçarı, “(kişinin niteliği olarak), ele avuca sığmaz”; “kendini çeşitli eğlencelere vermiş, sefih” anlamındadır. Eren, *a.g.e.*, s. 1508.

³⁵⁶ Aksaray Sancağına tâbi Uzunoba cemâati bulunmaktadır. *Türkay, a.g.e.*, s. 752.

³⁵⁷ Arşiv belgelerinde Üçbaş ve Üçbaşlı şeklinde kayıtlı olup, bu cemâatin yaşadıkları yerler arasında Sultanönü sancağının Günyüzü nahiyesi bulunmaktadır. *Türkay, a.g.e.*, s. 748.

³⁵⁸ Balluca cemâati Atma aşiretindedir. *Türkay, a.g.e.*, s. 225.

³⁵⁹ *Türkay, a.g.e.*, s. 259. Bulak: Kutadgu Bilig’de iki anlamda geçmektedir. Birincisi; “haşarı at”, ikincisi ise “pınar”dır. Arat, *a.g.e.*, s. 115.

³⁶⁰ *Türkay, a.g.e.*, s. 434.

³⁶¹ *Türkay, a.g.e.*, s. 506.

³⁶² Arşiv beldelerinde Küçük, Küccüklü, Küççükler şeklinde kayıtlı olan bu cemâatin yaşadıkları yerler arasında Çankırı ve Keskin de bulunmaktadır. *Türkay, a.g.e.*, s. 560.

³⁶³ *Türkay, a.g.e.*, s. 114.

³⁶⁴ Aynı adı taşıyan bir köy de Seyyidgazi (Sultanönü) ve Karıbazarı (Çankırı)’nda bulunmaktadır. *Türkay, a.g.e.*, s. 646.

³⁶⁵ Yağbasan cemâatinin yaşadığı yerler arasında Keskin (Kalecik-Çankırı) bulunmaktadır.

³⁶⁶ Arşiv belgelerinde Armağanlar, Armağanlı olarak geçen cemâatle ilgili olabilir. *Türkay, a.g.e.*, s. 206.

³⁶⁷ *Türkay, a.g.e.*, s. 302; A.N. Turan, *a.g.e.*, s. 49.

³⁶⁸ *Türkay, a.g.e.*, s. 388.

³⁶⁹ *Türkay, a.g.e.*, s. 480.

³⁷⁰ Boynuyğunlu aşiretinden olan ve arşiv belgelerinde Kulak, Kulaklar, Kulaklı şeklinde kayıtlı olan cemâatin yaşadığı yerler arasında Çankırı bulunmaktadır. *Türkay, a.g.e.*, s. 548-549.

³⁷¹ Şahinoğlu cemâati Bozok eyâletine tâbi olup, Mamalu aşiretindedir. *Türkay, a.g.e.*, 691.

³⁷² *Türkay, a.g.e.*, s. 741.

³⁷³ *Türkay, a.g.e.*, s. 203.

³⁷⁴ *Türkay, a.g.e.*, s. 338.

Çerkeş Kazası: Akbaş k.³⁷⁹, Akbaşlar k.³⁸⁰, Bozoğlu k.,³⁸¹ Hacılar k. Hasbeyli k., Kızıllar k.³⁸², Konuş mz. (Çıkrıkçılar dahi derler), Köpürlü k., Sarıkürt k., Tirbaşı k.³⁸³, Yakublar k.,³⁸⁴ Yortan³⁸⁵ k., Yumrular k., Yunuslar k.³⁸⁶

Kal'acık Kazası: Alemlü mz (tb. Keskün), Balluca k., Anter mz.³⁸⁷, Arablu k.³⁸⁸, Akbörklü³⁸⁹ k., Çandır k.³⁹⁰, Çorlu k.³⁹¹, Gündoğmuş k.³⁹², Hacı k.³⁹³, Karamihmad k.³⁹⁴ (nd. Kâbil), Kürt k., Muradlu k., Sorkun mz.³⁹⁵, Yağ basan k.

³⁷⁵ Arşiv belgelerinde Geden, Gedenli, Gedene gibi değişik şekillerde geçen cemâat Türkmân Ekrâdındandır. Türkay, *a.g.e.*, s. 369.

³⁷⁶ Türkay, *a.g.e.*, s. 538.

³⁷⁷ Türkay, *a.g.e.*, s. 663.

³⁷⁸ Yörtükân taifesinden Semer cemâatinin yaşadıkları yerler arasında Karıpazarı (Çankırı) bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 669.

³⁷⁹ Lekvanik aşiretinden olan Akbaş cemâatinin yaşadıkları yerler arasında Ankara kazası bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 186.

³⁸⁰ Türkay, *a.g.e.*, s. 187.

³⁸¹ Balıkesir ve Bergama kazalarında (Karasi Sancağı) yaşayan Bozoğlu cemâatinden başka, Çerkeş kazasında Bozoğlan aşireti bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 255.

³⁸² Arşiv belgelerinde Kızıllar ve Kızıllı şeklinde kayıtlı olan cemâatin yaşadıkları yerler arasında Çerkeş kazası bulunmaktadır. Bu cemâatin bir kısmı muhtemelen buraya yerleşmiştir. Türkay, *a.g.e.*, s. 528.

³⁸³ Tir Osmanlı'da ok anlamında kullanılan bir tabirdir. Göçebelerde genel olarak aile ve cemâat arasındaki grupların taşıdığı adlardan biri olan tir Farsça bir kelime olup, İran'daki bazı göçebe grupları arasında sosyal bir kurum olarak kullanılmaktaydı. Tir'in tam karşılığı olan ok, Eski Türklerde, devlete bağlı olan ve onun idaresinde bulunan kimseleri; yay ise hakimiyeti ve hükümdarı temsil eden bir semboldü. Bunun yanında ok, çoğu defa insanların zümrelere ve idârî-askerî bakımdan kabilelerin gruplara ayrılmasını ifade ederdi. Nitekim Oğuzları teşkil eden iki büyük grup Boz-ok ve Üç-ok adıyla bilinmektedir. Bu dönemde tîrlerin başında olan idarecilere tir başı denirdi. Tirbaşlar, bir tir ahalisinin içinden seçkinleşmiş olan bir kimse idi. Tîrler çoğunlukla tirbaşlarının adıyla bilinirdi. Bu bilgilere dayanarak Çerkeş kazasına tâbi olan bu köyün adının konar-göçer topluluklarla ilgili olduğu söylenebilir. Pakalın, *a.g.e.*, III, s. 507; Şahin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu Göçebelerinin İdari ve Sosyal Yapısı", s. 259-260.

³⁸⁴ Mamalu aşiretinden olan ve arşiv belgelerinde Yakub, Yakubi, Yakublar cemâatinin yaşadıkları yerler arasında Çerkeş kazası da bulunmaktadır. Bu cemâatin Çerkeş kazasına tâbi olması köye Yakublar cemâatinin yerleştiği fikrini desteklemektedir. Türkay, *a.g.e.*, s. 762.

³⁸⁵ Arşiv belgelerine göre Yortan (Bortan) cemâati bulunmaktadır. Yortmak: Gitmek, koşmak. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 1067.

³⁸⁶ Türkay, *a.g.e.*, s. 782.

³⁸⁷ Türkay, *a.g.e.*, s. 50.

³⁸⁸ Türkay, *a.g.e.*, s. 50.

³⁸⁹ Bu köyün günümüzdeki adı Akbükr'tür. Rivayetlere göre de başlarında beyaz sarıklar olan bir grup yörtük buraya gelip yerleşmişlerdir. Aslangil-H.H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 94.

³⁹⁰ Türkay, *a.g.e.*, s. 290. Faruk Sümer bu adın Çavundur adının değişik bir söylenişi olduğunu söylemektedir. Faruk Sümer, "Anadolu'da Üçöklü Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI, Ekim 1949-Temmuz 1950, İstanbul 1952.

³⁹¹ Çorlu nd. Çorak Kethüda cemâati Çankırı sancağına tabidir. Türkay, *a.g.e.*, s. 304.

³⁹² Gündoğmuş cemâatinin yaşadıkları yerler arasında Ankara Sancağı bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 385.

³⁹³ Günümüzde bu köy ahalisinin anlattıklarına göre köyün en eski topluluğu Hacıgiller kabilesidir. Köyün adı da bu topluluğa dayanmaktadır. Aslangil-H. H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 155.

³⁹⁴ Türkay, *a.g.e.*, s. 482. Yılmaz Kurt bu kelimeyi şöyle açıklamaktadır: "Mihmad diye okunan isim gerek şahıs adı gerekse yer adı olarak kullanılmakta olup, görünüşe göre, Arapça isim alet kalıbı olan mi'fal vezninde okunmaktadır. Farsçada misafir anlamında "mihman" kelimesi varsa da Arapça'da "mihmad" diye bir kelimenin varlığını bilmiyoruz. Kelime Farsça birleşik bir isim olarak düşünülürse meh+mâd şeklinde okuyabiliriz. Bu durumda birleşik isim Ay Ana gibi bir anlama gelir. Ay Ana, Şah Ana veya Ana Ay, Ana şah kelimelerindeki "ana" ismi, ana yol, ana cadde kelimelerindeki gibi büyük anlamında kullanılmış olur." Kurt, "Sivas Sancağında Kişi Adları" *OTAM*, 4, Ankara 1993, s. 233-234.

³⁹⁵ Türkay, *a.g.e.*, s. 681 Sorkun: Sepetçi söğütü; Sultani söğüt. Eren, *a.g.e.*, s. 1328; T.S., IV, s. 701.

Kargu Kazası: Delüler k., İnal k.³⁹⁶, Karapürçek k., Mesudlu k.³⁹⁷, Runkuş nd. Bağözü k.

Karibazarı Kazası: Akdoğan k.³⁹⁸, Basdak k.³⁹⁹, Çakmak k.⁴⁰⁰, Gündük k.⁴⁰¹, Köselers k., Sancar k., Şirinler k., Yörük k., Toylar k.

Koçhisar Kazası: Danişmen k., Danişmend k.

Kurşunlu Kazası: Gaziler k.⁴⁰², Hacılar k., Hoşnânlar k., Kozan k., Kozancık k., Kürd k., Kürt k., Yozgat k., Yörükömer k., Sağırlar k.,

Milan Kazası: Erdeş k.⁴⁰³, İl aldı k., Kırgıllu k., Köpürlü k., Yalınuzca k.⁴⁰⁴

Tosya Kazası: Sevinç k., Sevinç viranı k.⁴⁰⁵

c. Sultanönü Sancağı

Eskişehir (Merkez) Kazası: Danişmendlü k., İshaklar k.⁴⁰⁶, Gündüzler k.⁴⁰⁷, Karasakal k.⁴⁰⁸, Kırçalı k.⁴⁰⁹, Köpek k.⁴¹⁰, Kulaksuz k.⁴¹¹, Rumbeyler k.⁴¹²

Bilecik Kazası: Bahadır k.⁴¹³, Boyaluca k., Çadırlu⁴¹⁴ k., Göçeri⁴¹⁵, Kebürler (?) k. (tb. Lefke), Kırgıllu k., Kırgıllu k.,⁴¹⁶ Kutlubey k.⁴¹⁷, Küplü k.,⁴¹⁸ Küplü nd. Beytimur k., Sorkun k., Sorkuncuk mz., Şehr-i Çadırlu

³⁹⁶ Bozulus nd. Tabanlı Türkmânı aşiretinden olan İnal cemâatinin yaşadıkları yerler arasında Ankara ve Çankırı bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 433.

³⁹⁷ Arşiv belgelerinde Mesudlu, Mesudî, Mesudlar şeklinde kayıtlı olan cemâatin yaşadıkları yerlerden biri de Kargu kazasıdır. Türkay, *a.g.e.*, s. 584.

³⁹⁸ Arab Taifesinden olan Akdoğan cemâatinin yaşadıkları yerlerden birisi de Karibazarı kazasıdır. Türkay, *a.g.e.*, s. 189.

³⁹⁹ Karibazarı kazasına tâbi Basdaklar cemâati bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 227.

⁴⁰⁰ Türkay, *a.g.e.*, s. 287.

⁴⁰¹ Türkay, *a.g.e.*, s. 386.

⁴⁰² Gaziler aşireti Aladağ kazasına tabidir (Konya Sancağı). Türkay, *a.g.e.*, s. 80.

⁴⁰³ Erdeş: Arkadaş. Arat, *a.g.e.*, s. 155.

⁴⁰⁴ Türkay, *a.g.e.*, s. 763.

⁴⁰⁵ Sevinç cemâatinin yaşadıkları yerlerden biri de Tosya kazasıdır (Türkay, *a.g.e.*, s. 672). Sevinç viranı önceden bu cemâatin yaşadığı yer olup terk etikleri için viran adıyla anılmış olabilir.

⁴⁰⁶ İshaklar cemâatinin yaşadıkları yerler arasında Ankara Sancağı bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 440.

⁴⁰⁷ Türkay, *a.g.e.*, s. 386.

⁴⁰⁸ Türkay, *a.g.e.*, s. 485.

⁴⁰⁹ Kırçalı cemâati Bozulus aşiretindedir. Türkay, *a.g.e.*, s. 519.

⁴¹⁰ Bu köy 1940 yılına kadar aynı isimle devam etmiş, 50'li yıllarda ise ancak sahiplerinin yaşadığı bir çiftlik olmuş, son yıllarda ise tamamen terk edilmiştir. Doğru, *a.g.e.*, s. 97.

⁴¹¹ Ankara kazasında da aynı adı taşıyan bir köy bulunmaktadır.

⁴¹² Rumbeyli cemâati ile ilgili olabilir. Türkay, *a.g.e.*, s. 636.

⁴¹³ Türkay, *a.g.e.*, s. 220.

⁴¹⁴ Türkay, *a.g.e.*, s. 283.

Günyüzü Nahiyesi: Çadır k., Delüler k., Hacı mz., Halilce nd. Süle k.⁴¹⁹, Kılcan mz.⁴²⁰, Lülü mz.⁴²¹, Ortaç k.,⁴²² Otak k., Üçbaşlı k., Yahşiler mz.,⁴²³ Yalınlu⁴²⁴ k., Salınlu k.⁴²⁵

Karacaşehir Nahiyesi: Bayramlı k.⁴²⁶, Bozanlı k.⁴²⁷, Bozanlı mz.⁴²⁸, Danişmend k., Danişmendlü k., Düarab mz., Evlücek k.⁴²⁹, Göçözü k., Hacılar k., Hacılıyörüşü mz., İlaldı mz.⁴³⁰, İncik k., Kayağlı k.⁴³¹, Kırka k.⁴³², Kozan k., Küpecikler k., Memelü k., Oklu k.,⁴³³ Sancarviranı k., Saruömer k.⁴³⁴, Sevinç k., Şamlu mz.⁴³⁵, Şumlu⁴³⁶ k., Tacüddinler k.⁴³⁷, Takmak k.⁴³⁸, Türkmenbudak k., Türkmenöyüşü k.

İnönü Nahiyesi: Beylü mz.⁴³⁹, Dumanlı k.,⁴⁴⁰ Göçözü k., Hasunlar k., Karaca k., Kozan mz.⁴⁴¹, Oklubalı k.⁴⁴², Ortaca k.⁴⁴³

Seyyidgazi Kazası: Sancar k.

⁴¹⁵ Arşiv defterlerinde Yörtükân taifesinden Göçeri, Göçeriler cemâati bulunmaktadır (Türkay, *a.g.e.*, s. 375). Göçeri, “sürekli yer değiştiren, göç etmekten hoşlanan” anlamındadır. Bu anlamda Eski Anadolu Türkçesinde “göçer” şeklindedir. Eren, *a.g.e.*, s. 556; Dilçin, *a.g.e.*, s. 95.

⁴¹⁶ Aynı ismi taşıyan bir köy de Çankırı Sancağının Milan kazasında bulunmaktadır. Kırgıllı cemâati Beğdili aşiretindedir. Türkay, *a.g.e.*, s. 519.

⁴¹⁷ Türkay, *a.g.e.*, s. 556.

⁴¹⁸ Küplü cemâatinin yaşadığı yerlerden biri de Bilecik kazasıdır. Türkay, *a.g.e.*, s. 564.

⁴¹⁹ Süle aşireti ve cemâati Hüdâvendigar Sancağında kayıtlıdır (Türkay, *a.g.e.*, s. 149Ş). Sülemek: Düşmana asker göndermek, savaş yapmak. Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, s. 549.

⁴²⁰ Ekrad taifesinden Kılcan aşireti Uşak kazasına tabidir. Türkay, *a.g.e.*, s. 106.

⁴²¹ Türkay, *a.g.e.*, s. 570.

⁴²² Eski Anadolu Türkçesinde ortaç, “mirasçı, veliht” anlamında idi. Dede Korkut hikâyelerinde ortaç, “ortada olan” anlamındadır (Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara 1983, s. 163; Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 199; O. Şaik Gökay, *Dedem Korkut'un Kitabı*, İstanbul 2000, s. CCXXXVII). Osmanlı arşiv belgelerine göre Çorum Sancağı ve Devrekânî Kazası (Kastamonu Sancağı)nda Ortaç aşireti yaşamaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 132.

⁴²³ Türkay, *a.g.e.*, s. 760.

⁴²⁴ Yalın: Alev; çıplak, uryan anlamları vardır. T. S., II, s. 983.

⁴²⁵ Türkay, *a.g.e.*, s. 763.

⁴²⁶ Türkay, *a.g.e.*, s. 232.

⁴²⁷ Türkay, *a.g.e.*, s. 252

⁴²⁸ Bugün köy durumundadır. Doğru, *a.g.e.*, s. 147.

⁴²⁹ Ev, bildiğimiz anlamının dışında Göktürk Yazıtlarında “çadır; karargah, ordugah” anlamlarındadır. Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara 1988, s. 132.

⁴³⁰ Aynı isimde Milan kazasında (Çankırı) da bir köy bulunmaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 418.

⁴³¹ Eskişehir nahiyesinde Kayağlı diye bir yer kayıtlıdır.

⁴³² Bozok Sancağı ve Ankara Sancağına tâbi Kırka cemâati belgelerde Kırka, Kırkalı şeklinde kayıtlıdır. Türkay, *a.g.e.*, s. 520.

⁴³³ Türkay, *a.g.e.*, s. 611.

⁴³⁴ Türkay, *a.g.e.*, s. 660.

⁴³⁵ Sık sık bu yöreye gelen aşiretlerden olan Şamlu cemâatinin yerleşmesiyle oluşmuş bir mezradır. Doğru, *a.g.e.*, s. 132.

⁴³⁶ Şüm: (F.) “şom, uğursuz” anlamındadır. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 1200.

⁴³⁷ Türkay, *a.g.e.*, s. 706.

⁴³⁸ Türkay, *a.g.e.*, s. 709.

⁴³⁹ Türkay, *a.g.e.*, s. 236.

⁴⁴⁰ Türkay, *a.g.e.*, s. 338.

⁴⁴¹ Türkay, *a.g.e.*, s. 538.

⁴⁴² Ok kelimesi Türklerde boylardan kurulan birliklerin sembolü olmuştur. Altay Türklerinde “kabile, menşe’, soy” anlamındadır. Gökay, *a.g.e.*, s. CCXXXVII.

⁴⁴³ Türkay, *a.g.e.*, s. 614.

İKİNCİ BÖLÜM: ANADOLU'DA SOSYAL KURUMLAR, İSKÂN BİRİMLERİ VE DİĞER YER ADLARI

A. KURUMLAR - İSKÂN VE YER ADLARI

Şüphesiz devletler, kurumlar üzerine kaim olduğu gibi kurumlar olmadan iskân ve yerleşme de olmaz. İnsanlar medeniyetin ve gelişmişliğin yanı sıra mevcut hayat tarzından daha ileri ve daha müreffeh bir yaşantının belirtisi olan çeşitli kurumlar etrafında hayatlarını sürdürürler. Bu kurumlar sayesinde hayat tarzları kolaylaşır, tabiat şartları daha uysal hale gelir. Kurumların varlığının bizzat insan hayatına getirdiği kolaylık ve kattığı değer yanında sözkonusu kurumların ayakta kalması, sonraki nesillere ulaşması ve hayatlarını sürdürmesi de insana ve insanın bu kurumlara verdiği özen ve ihtimama paralel bir tarzda değişir. Dolayısıyla, insan-kurum ilişkisi ikili bir yarar üzerine kurulmuş ve gelişmiştir. İnsan olmadan kurumlar ayakta kalamayacağı gibi, insanlar da onlarsız hayatlarını sürdüremez, ya da büyük zorluklarla karşılaşır.

İskân hadisesinin bir başka yönü de budur. Tarih boyunca pekçok iskân hadisesinde bu mantık hâkim olmuştur. Bu kurum ve müesseseleri kale, derbent, çeşme, câmi, mektep, dârü's-şifa, köprü, menzil ve panayır gibi medeniyet araçları olarak saymak mümkündür.⁴⁴⁴ Bu konuda Ömer Lütfi Barkan şunları kaydetmektedir:

“Umumiyetle bir câmi etrafında toplanmış olan medrese, yemek pişirilen ve dağıtılan yer, misafir yurdu (tâbhane), hastahane (tumarhane, darüşşifa), hamam ve kârvânsaray gibi din, kültür veya içtimaî yardım müesseseleri ile bu müesseselerin kalabalık memur ve hizmetlileri için yapılacak ikâmetgâhlarla su yolu, kanalizasyon gibi medenî (beledî) tesisler ve nihayet bu sûretle meydana gelen tesislere devamlı bir gelir sağlamak maksadıyla (her biri bir sınıf san'at ve ticaret erbabına tahsis edilmek üzere) inşa edilmiş olan han ve çarşılar, fırın, değirmen, mum imalathânesi, boyahane, salhane, başhane, bayram ve pazar yerleri, çendere gibi bir inhisar ve imtiyaz mevzuu olan tesis ve mahalleler, çok defa yeni kurulacak olan

⁴⁴⁴ Hüseyin Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân Göç ve Sürgün*, Ankara 2001, s. 284-285.

şehrin veya eski bir şehrin imâr ve iskânı arzu edilen yeni bir semtin çekirdeğini teşkil etmekte idi.”⁴⁴⁵

Stratejik yollar boyunca büyük kervan sitelerinin kurulması, dil ve din birliğinin ve siyâsî bütünlüğün sağlanması için câmi, mektep, zâviye ve tekke gibi faal kültür ve propaganda merkezlerinin veya imâret ve hastane gibi sosyal yardım kuruluşlarının teşkilatlandırılması işleri⁴⁴⁶ ilk Selçuklular zamanında olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Bütün bu kurumların insan faktörüyle donanımlı hale gelmesi ve böylece bunların etrafında yerleşim merkezlerinin gelişmesi iskânın bir boyutunu teşkil etmektedir. Bu bölümde kurumlar, iskân ve yer adı üçlemesi üzerinde durulacak ve örneklemeler yapılacaktır.

1. Kaleler

Kaleler tarih boyunca insanoğlunun düşmanlarına karşı korunma düşüncesiyle ardına sığındığı, buradan düşmana çeşitli savaş araçları ile cevap verdiği korunaklar olmuştur. Bu kalelerin dışarıyı ve uzakları gözetlemeye yarayan burçları olmuştur. İnsanın devamlı kalabileceği, tehlikelere karşı bir koruma imkanı veren ve tahkimat veya tabii barınaklar olan kaleler, insanlığın başka sahalarında olduğu gibi, Türklerin yaşadığı yerlerde de sözkonusu olmuştur.⁴⁴⁷ Türkler, Anadolu’ya geldiklerinde güçlü olmayan yıpranmış bu yapıları tamir ve muhafaza ederek kendi yapılarını da ilave ettikleri yerleşme yerlerini kısa zamanda “Türk şehirleri” haline getirmişlerdir.⁴⁴⁸

Türklerin Anadolu’ya hareketlerinde, belirli noktalarda kalelerde devamlı olarak kalıp, orasının sahibi olduklarını göstermeleri önemli bir hadisedir.⁴⁴⁹ Devamlı iskân veya devamlı orada bulunmak gerekliliği, sur içinde askerlerin kalması için zorunlu tesisleri beraberinde getirmiştir. Bunlar iki kümede toplanabilir: a. Kışla esaslı, yani daha çok askerin kalacağı yapılar; b. Ev esaslı, yani aileleriyle kalacak görevliler için tesisler. Dolayısıyla, Türk aile hayatı kale içerisinde de tabii seyrinde

⁴⁴⁵ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi-Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerine Tetkikler Makaleler*, Yayına Haz.: Hüseyin Özdeğer, İstanbul 2000, II, s.996.

⁴⁴⁶ Barkan, *a.g.m.*, s. 998.

⁴⁴⁷ Tuncer Baykara, “Anadolu’nun İlk Türk iskânında Kaleler”, *XII. Türk Tarih Kongresi 12-16 Eylül 1994*, Kongreye Sunulan Bildiriler, III, Ankara 1999, s. 665.

⁴⁴⁸ Mehmet Karagöz, *a.g.m.*, s.106.

⁴⁴⁹ Baykara, *a.g.m.*, s. 665.

devam etmiştir.⁴⁵⁰ Kalelerde yaşamak, can ve mal güvenliğinin güvence altında olmasının yanı sıra köy ve kırsal alanlardaki hayat tarzlarından daha fazla kolaylıklar ve imkanlar sağlaması bakımından her zaman için insanların ilgisini çekmiştir.⁴⁵¹

“Genellikle kaleler, yol kavşağı, ana yol, geçit yeri, dağlar arasında boğaz, denize uzanan burun, kıyıda az uzaktaki adacıklar, köprü başları gibi stratejik yerlerde inşa edilmiş ve bu sırada arazinin tabii özelliklerinden de yararlanılmıştır.”⁴⁵² Osmanlı Devleti de pekçok kaleyi mamur ve âbâdan hale getirmek amacıyla yerleşmek isteyenlere kolaylıklar ve imkanlar sağlamıştır.⁴⁵³

Burada yer adlarında da gördüğümüz ahmedeklerden de bahsedilmelidir. Kale düşman eline geçtiğinde son savunmayı yapabilmek için yüksek ve kapalı bir kısma sığınılırdı. Önceleri muhtemelen Ahmed Fakih'in adına bağlanabilecek olan⁴⁵⁴ “ahmedek”e, sonraları “iç kale” denmiştir.⁴⁵⁵ Bazı araştırmacılar, ahmedeği iç kale ile aynı form içinde değerlendirmişlerdir. Hatta Bizans akropollerinin isim değiştirerek Ahmedek şekline dönüştüğünü belirtmişlerdir. Ahmedekler, tamamen askerî işlevler taşımakta olup, ordunun şehirdeki kışlası görevini üstlenmiştir. Bu sebeple Ahmedekler şehrin savunmasını üstlenen garnizon görevini yapan ve bazı durumlarda zindan olarak da kullanılan bir yapıdır. Ahmedeklerin kesin yapılış tarihi belli olmasa da, surların inşasından hareketle hepsinin Selçuklu Dönemine tarihlendiği söylenebilir.⁴⁵⁶ Sultanönü Sancağı'na tâbi Ahmedek köyünün adı da ancak bununla izâh olunabilir.

Kale ve hisar civarına iskânın izleri yer adlarında da görülür. Bu tür yer adları aynı zamanda bu yerlerin önemli güzergâhlarda bulunduğunu göstermektedir.⁴⁵⁷ Ancak incelediğimiz sancaklardaki yer adlarında kaleden ziyade hisar adı göze çarpmaktadır. Yalnız Kal'acık kazasının adında bu durumu görmekteyiz. Kale adı üç sancaktaki köy ve mezralarda bulunmamakta olup, bu üç sancakta “hisar” adı geçmektedir. Bunun nedeni; kalelerin daha çok şehirlerin korunmasında etkin

⁴⁵⁰ Baykara, “Anadolu'nun İlk Türk İskânında Kaleler”, s. 664.

⁴⁵¹ Arslan, *a.g.e.*, s. 287.

⁴⁵² Semavi Eyice, “Kale”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 234.

⁴⁵³ Arslan, *Aynı yer*.

⁴⁵⁴ Baykara, *a.g.e.*, s. 105.

⁴⁵⁵ Eyice, *a.g.m.*, s. 235.

⁴⁵⁶ Osman Eravşar, “Ortaçağ Anadolu Kentleri”, *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 336-337.

⁴⁵⁷ Alpay Bizbirlük, “Tahrir Defterlerinden Yararlanma Açısından Yeni Bir Metot ve Örnek Bir Uygulama”, *Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat-Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, Manisa 1997, s. 30.

olmalarına karşın, hisarların ise daha küçük yerleşim birimlerinde düşmana karşı korunma noktaları olmasıdır. Hisar adlı yerleşmeler, birinci bölümde verilmişti.

2. Hamam ve Kuyular

Anadolu'da tabii sıcak su kaynaklarının çokluğu bilinmektedir. Antik devirlerden itibaren bu tür yerler etrafında yerleşmeler oluşmuş ve bu da hamam inşasını kolaylaştırmıştır. Bu tabii sıcak su kaynaklarının üzerine kaplıcalar inşa edilerek, bazı hastaların tedavisi de gerçekleşmiştir. XI. yüzyılın sonlarından itibaren Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başlamasıyla birlikte Eskişehir, Kütahya, Ankara, Konya, Kayseri gibi şehirlerdeki tabii sıcak sulu Antik Devir hamamları İslâmî kurallara göre düzenlenerek kullanılmaya devam edilmiştir. Kaynaklarda Selçuklular devrinde 300 kadar kaplıca olduğu geçmektedir. Dolayısıyla; insanların temizlik ihtiyaçlarını gidermede önemli bir unsur olan hamamlar, ya da kaplıcalar, insanların yerleşmek için seçtikleri yerlerden biri olmuş ve bu tür yerlerde yerleşim yerleri kurulmuştur. Örneğin; Konya-Akşehir arasındaki Ilgın kasabasının bir sıcak su kaynağının keşfi ve üzerine kaplıca inşa edilmesi ile kurulduğu bilinmektedir.⁴⁵⁸ Anadolu'daki hamam adlı yerleşme adları eski hamamların bulunduğu yerlerde kurulan birimlere, ılıca, ılı gibi yer adları da buralardaki kaplıca yani yeraltı sularının yakınlarında kurulan yerlere işaret etmektedir. Bu yer adları, yeraltı suları bakımından zengin olan Ankara, Eskişehir ve Çankırı çevresinde de görülür.

Hamam, kuyu ve ılıca adıyla anılan yerleşmelerin sayısı Ankara Sancağı'nda 6, Çankırı Sancağı'nda 10 ve Sultanönü Sancağı'nda 13'tür. Ilıca k., Ilıpınar k., Kocakuyusu mz., Kuluncakkuyusu⁴⁵⁹ mz., Kurna k., Kuyupınar k., Yunak k., gibi...

3. Kervansaray, Han, Pazar Yeri ve Köprü Civarı

Halkın ve ticaret ile meşgul olanların iş, ticaret gibi çeşitli maksatlarla han, kervansaray ve yollardan yararlanmaları hususunda en canlı deliller, varlıklarını bugüne kadar sürdürmüş olan ve yollar boyunca belli mesafelerde inşâ edilmiş olan hanlar ve kervansaraylardır.⁴⁶⁰ Kervansaraylar; konak yerlerinde, ticaretgâh

⁴⁵⁸ Hülya Yiğit, "Sosyal Hizmetler Açısından Selçuklu Kervansarayları", *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 305; Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara 1995, s. 10.

⁴⁵⁹ Eski Anadolu Türkçesinde kulan "tay, at yavrusu" anlamındadır. Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, s. 376; Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 194.

⁴⁶⁰ Arslan, *a.g.e.*, s. 299-300.

şehirlerde yolcuları barındırmak, kervanları dinlendirmek, malları sahiplerine ve tüccara teslim edinceye kadar muhafaza etmek için yapılan binalar olarak⁴⁶¹, etrafında yerleşmelerin her zaman yoğun olduğu bir kurum olmuştur.⁴⁶² Yerleşim yerleri arasında konaklama ve dinlenme yerleri olarak tesis edilmiş olan bu müesseselerin gelen geçen yolculara ihtiyaç duyulan bütün hizmetleri vermelerinin yanı sıra güvenlik ve âsâyişin sağlanması amacıyla bu tür bina ve tesislerin etrafına nüfûs taşınması şöyle gerçekleşmiştir.⁴⁶³ Kervanların geçtiği kasabalar gibi konakladığı kervansarayların civarı da zamanla küçük birer ticaret merkezi haline geliyordu.⁴⁶⁴ Gelip geçen yolculara beslenme ve barınma imkanlarının sunulması, can ve mal emniyetinin sağlanması ve diğer hizmetlerin verilebilmesi düşüncesi, bu yerlerin yanı başına birkaç hâne iskân edilmesini veya köyler teşkil olunmasını gerekli kılmıştır.⁴⁶⁵ Bu köyler bazen oradaki kervansarayın adını alabilmekte idi.

İncelediğimiz sancaklarda kervansaray adını taşıyan yerleşmeler 2'si Ankara'da diğeri ise Sultanönü Sancağı'nda olmak üzere toplam 3 tanedir. Bunlar: Kârbansaray k., Lala kârbansaray mz. ve Akça kârbansaray köyüdür. İpek Yolu'nun geçtiği Çankırı Sancağı'nda Kervansaray adını taşıyan yerleşmenin olmayışı da ilginçtir. Tosya ve çevresinde kervansaray bulunduğu şüphesizdir. Ancak bu adla anılan bir yerleşmenin olmayışı, tersinden düşünürsek, kervansaray civarındaki yerleşmelerin her zaman o kervansarayın adını almayacağını göstermektedir.

Diğer taraftan şehir, kasaba gibi yerleşim merkezleriyle köy, ziraî bölgeler, kırsal kesim arasındaki ekonomik mübadele yerleri olarak pazar yerleri ve uzun süreli panayırlar da, bir bölgenin ticarî ihtiyaçlarını giderecek mübadelenin en iyi yapılabileceği yolların çevrelediği yerlerde kurulmaları hasebiyle, kır ile şehir arasında irtibat noktası teşkil ederler.⁴⁶⁶ Devlet, bu tür organizasyonlardan aldığı çeşitli vergi ve rüsûm karşılığında ticaretin emniyet içinde yapılmasını sağlayacak önlemleri almıştır. Bu resmî işlemler, pazar ve panayır mekanı ile yapılan işler, ticaret ve insanlar arasında ilişki ve bağımlılık kurulmasına neden olmuştur. Bundan dolayı pazar ve panayırların kurulduğu yerler zamanla gelişip, köy, kasaba ve oradan

⁴⁶¹ Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 245.

⁴⁶² Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 50.

⁴⁶³ Arslan, *a.g.e.*, s. 291.

⁴⁶⁴ Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 108.

⁴⁶⁵ Arslan, *a.g.e.*, s. 300.

⁴⁶⁶ Genellikle pazarlar, ovaların kenarında, etrafı bağ, bahçe ve bostanlarla çevrili kasabalar ile üretim çeşitleri farklı olan dağ ve ova köyleri arasında bir değişim (mübadele) yeridir.

daha büyük yerleşim merkezlerine de dönüşebilmektedir.⁴⁶⁷ Nitekim kasabalar, pazar yerlerindeki küçük iskân ünitelerinin gelişmesiyle meydana gelmiştir. Bu bakımdan kasabanın merkezini pazar yeri veya onun yanında kurulmuş olan “ulucâmi” oluşturur.⁴⁶⁸

Hanlar ise, şehirlerdeki kapalı pazarlardır.⁴⁶⁹ Şehirlerde bir de gelip geçen yolcuların misafir olmaları için yapılmış hanlar bulunuyordu ki; bilhassa şehir surunun kapıları dışında olanları meşhurdu. Kale kapılarının kapanma zamanından sonraya kalan yolcular bu dış hanlarda gecelerlerdi ki bunlar kervansaray olarak anılmalıdır.⁴⁷⁰ Han adını taşıyan yerleşmelerin varlığı buraların etrafında da zamanla nüfus birikmesinin olduğunu ve bu yerlerin iskân birimlerine dönüştüğünü göstermektedir.

Bir de “kapan” vardır ki Eski Anadolu Türkçesinde “büyük terazi” anlamına gelmektedir.⁴⁷¹ Osmanlı’da “kapan”, yiyecek ve giyecek şeylerin toptan satıldığı yerler hakkında kullanılan bir tabirdir. “Balkapanı”, “unkapanı”, “yağkapanı” gibi satılan şeylerin isimleriyle birlikte de kullanılırdı. Kapan, bugün anlayacağımız manada “hâl” den başka bir şey değildir.⁴⁷² Sultanönü Sancağı’na tâbi Kapanardıç mezrası da pazar anlamında ele alınmalıdır. Burada kapanın ardıç adıyla birlikte yer alması ardıç meyvasının satılmasıyla ilgili olmalıdır. Çardaklar da kapanlarla benzer işlevler görmektedir. Çardak adında Ankara Sancağı’nda 1 ve Çankırı Sancağı’nda 2 köy bulunmaktadır.

Diğer taraftan, kervansarayların ticarî yollar üzerinde kurulduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, bu kervansarayların harabeleri yoluyla bu devrin tarihî yolları ve ehemmiyetleri tespit edilebileceği gibi⁴⁷³, han, kervansaray adlı yer adlarına bakılarak o dönemin yol güzergâhı da tespit edilebilir. Kervansaray, pazar, han, çardak, yol ve köprü vb. adını taşıyan yerleşmeler buraların önemli yollar üzerinde olduğunu göstermektedir.

⁴⁶⁷ Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniye*, İstanbul 2003, s. 372.

⁴⁶⁸ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 381.

⁴⁶⁹ Akdağ, *a.g.e.*, s. 27.

⁴⁷⁰ Akdağ, *a.g.e.*, s. 27-28.

⁴⁷¹ Dilçin, *a.g.e.*, s. 125.

⁴⁷² Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 164-165.

⁴⁷³ O. Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 93.

Bunların sayısı Ankara Sancağı'nda 9, Çankırı Sancağı'nda 7 ve Sultanönü Sancağı'nda 5'tir. Örneğin; Çubukbazarı k., Günbazarlı k., Kârbansaray k., Karayolu k., Karıbazarı k., Taşköprü k., Yollu k., vb...

4. Derbendler

Osmanlı vesikalarında XV. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığını gördüğümüz derbend tabiri, Farsça der (geçit) ve bend (tutma) kelimelerinden meydana gelmiş olup, engel, geçit, boğaz, set, sınır bölgeleri, dağlar arasında güçlükle geçilen yerlerle istihkâm mevkileri için kullanılmıştır. Mustahkem derbend tesisleri, dört tarafı duvarla çevrili küçük bir kale şeklinde olup, yanında han, câmi, mektep ile dükkanlar bulunmakta ve adeta bir kasaba hüviyetini taşımaktadır. Özellikle iletişim, ticaret, ulaşım ve ulaştırma güvenliğinin sağlanması amacı ile geçişin güç ve tehlikeli olduğu dar geçitlere, yolların kavşak noktalarına, dağ başlarına, köprü ve vadi başlarına kurulan derbentler sayesinde aynı zamanda iç güvenlik, âsâyiş ve huzurun temini de mümkün olmuştur. Bir yerin derbend olabilmesi için korkulu, tehlikeli ve sık sık eşkıya baskınlarına maruz kalan bir bölge olması gerekiyordu. Yolların emniyetinin sağlanması yanında derbendlerin önemli bir rolü de ıssız yerlerin şenlendirilmesi, yani iskâna açılmasında vasıta olmasıdır.⁴⁷⁴ Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nde derbendler, devletin kullandığı iskân ve yerleştirme usûllerinden birini teşkil etmiştir. Böylece başıboş, yurtsuz kimseler toprak sahibi yapıp, boş arazi zirâata açılırken, yol boyunca süren bir emniyet zinciri de sağlanmış oluyordu.⁴⁷⁵

Bu arada zaviye kuran dervişler, derbendlerde önemli rol oynuyor, geçit yerlerini bekleyerek âsâyişin temin edilmesine de gayret ediyorlardı. Bu bakımdan zaviye ve tekkelerini kurdukları zaviyelerde ve dolayısıyla derbendlerde zamanla bir iskân topluluğu meydana gelerek ıssız yerlerin şenlendirilmesi sağlanıyordu. Zaviyeler hükümet tarafından, âsâyişin tehlikeli olduğu yerlerde kurulmak üzere teşvik ediliyordu.⁴⁷⁶ Buralara gelenler, avâırız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutuluyor, böylece o yerin şenlenmesi teşvik ediliyordu.

⁴⁷⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Derbend", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 162.

⁴⁷⁵ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1990, s. 101.

⁴⁷⁶ Orhonlu, *a.g.e.*, s. 102.

İncelediğimiz sancaklarda yalnızca bir tane derbend adını taşıyan köy Çankırı Sancağı'nın merkez kazasına tâbi Yakantaşderbendi köyüdür. Derbendci olarak kayıtlı olan diğer yerleşmelerin isimleri ise şöyledir: Ankara Sancağı'nda Akçakavak köyü, Çankırı Sancağı'nda Yerkuyu köyü ile Afşar köyü ve Sultanönü Sancağı'nda Kalburcu köyü ile Elekhacı köyü derbendci kayıtlı olan köylerdir.⁴⁷⁷ Bu köylerin adlarına baktığımızda isimlerin derbencilikle ilgili olmadığını görmekteyiz. Ancak tersinden düşünersek derbendci olan bu köylerin dar geçitler, dağ başları, köprü ve vadi başları gibi yerlerde olduklarını ya da buraların tehlikeli yerler civarında olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, en azından, her ne kadar Akçakavak ve Yerkuyu köyleri çevrenin bir takım özelliklerine göre adlandırılmışsa da, burada derbendci kayıtlı köylerin adlarının derbencilik açısından, çevrenin özelliklerine göre (belen, köprü, kısık vb.) verilmediği vurgulanmalıdır.

5. Zaviyeler

Zaviyeler, şehir, kasaba ve köylerdeki küçük tekkelerle, geçit, derbend ve yol üzerinde bulunan misafirhaneler için kullanılmıştır. Osmanlı'da zaviyelerin bir kısmı, özellikle köylerde ve yol üstünde bulunanlar, birer çiftlik özelliği göstermekteydi.⁴⁷⁸

Anadolu topraklarında zaviyeler konusu Anadolu'nun iskânı, Türkleşmesi ve Müslümanlaşması konusu ile paraleldir. Selçuklu ülkesinde zaviyeler, ilk devrelerde bir iskân unsuru olmuş ve İslâmiyetin yayılmasında en önemli rolü oynamıştır.⁴⁷⁹

Ömer Lütfi Barkan, zengin vesikalara dayanarak, İslâm dünyasında çeşitli köy ve şehirlerin kurulması veya yeniden teşkilatlanmasında büyük rol oynayan zaviyelerin birçok köyün çekirdeğini teşkil ettiğini göstermiştir. Osmanlı devletinin kuruluş devrinde, şehirlerin fethinden sonra, devlet adamları ve diğer zenginlerin buralarda vakıf olarak sayısız yeni müesseseler câmi, mektep, medrese, zaviye, çeşme, sebil, imâret, hastane vs. kurdukları gibi; nüfûsunu artırma gayesiyle, bu şehirlere Türkmenlerin yerleştirildiği de bilinmektedir. Vakıf müessesesine dayanan

⁴⁷⁷ Elekhacı köyü Karahisar sancağında derbendcilerdir. *TD*, 438, I, s. 228, 237, 411; *TD*, 438, II, s. 716, 747.

⁴⁷⁸ Civar arazide bizzat dervişler tarafından tahıl, sebze ve meyve yetiştirilir davar ve sığır da beslenirdi. Birçoklarının kendilerine mahsus değirmeni bile vardı. Zaviyeler, şu kısımları içine alıyordu: Mescid, tevhidhane, türbe ve mezarlık, derviş ve misafir odaları, kütüphane, mutfak ve erzak anbarları, hamam ve ahır. A. Yaşar Ocak-S. Faruki, "Zaviye", *İA*, XIII, İstanbul 1997, s. 468-476.

⁴⁷⁹ A. Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, 12, Ankara 1978, s. 254.

ve bir taraftan bu yerlerin fizikî çehrelerini değiştiren, diğer taraftan da oralara yeni bir kültür taşıyan bu faaliyetler, daha sonraki asırlarda da devam etmiştir.⁴⁸⁰ rneğin; Molla Mehmed Kurdî, Akkoyunlular zamanında İnan'dan Anadolu'ya gelerek halî bir yer olan ve adını Kurdî koyduğu yeri bu şekilde ihya etmiştir. Bir başka örnekte ise Horasan'dan gelmiş olan şeyh Hacı İsmail, Larende (Karaman) kazasında aynı şekilde kendi ismini verdiği bir köyü kurmuştur.⁴⁸¹

şeyhler tarafından açılan bu zaviyelerin şu iki tarzda kurulduğu görülmektedir.

a. Önceleri gayri müslim ahali ile meskun olduğu halde boşalan köy ve kasabalarda kurulan zaviyeler. Bunlar orada eskiden mevcur, terkedilmiş kilise ve manastırları zaviyeye eviriyorlardı. Böylece terk edilmiş bu yerler de yeniden imâr ve iskân ediliyordu.

b. İssız fakat yol yakınında ve yerleşmeye uygun yerlerde kurulan zaviyeler. Bunlar, buralara ilk yerleşme tohumlarını atmış oluyorlardı. Zamanla bu zaviyelerin etrafında yeni yerleşme merkezleri oluşuyordu ki; bugün bile yüzyıllar önce ilk kurucusu olan şeyhin adını taşıyan birçok kasaba ve köy vardır.⁴⁸²

XVI. yüzyılda incelediğimiz sancaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla zaviyelerin adları ile anılan yerleşim yerleri şunlardır: Ahiomak k., erik k. nd. Babayakub (?)⁴⁸³, Dibdede mz.⁴⁸⁴, Fatımabacı k.⁴⁸⁵, Ferrâřdoęan⁴⁸⁶ k., Glhuriyyun (?) mz.⁴⁸⁷, Hacıtuğrul k., Helvâizâde mz.⁴⁸⁸, İdris k., İsabey mz., Kamerüddin mz.⁴⁸⁹,

⁴⁸⁰ Bahaeddin Yediylırdız, "Vakıf", *İA*, XIII, İstanbul 1997, s. 170. Oruç Bey, Açık Paşazade ve Neşri gibi ilk dönemlerden bahseden Osmanlı vekayinameleri Osman, Orhan ve I. Murad'ın açtıkları zaviyelerle buralara tahsis edilen vakıf arazilerine dair bilgilerle doludur. Ocak-S. Faruki, *a.g.m.*, s. 471.

⁴⁸¹ Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", s. 295-296.

⁴⁸² Ocak, *a.g.m.*, s. 262.

⁴⁸³ Ankara kazasındaki bu köyün gelirleri Baba Yakub zaviyesine vakfedilmiştir. "Nâm-ı diğer" tabirinden anlaşıldığına göre köyün adı daha sonra erik olmuştur. *TD*, 438, I, s. 364.

⁴⁸⁴ Dib Dede mezrasının gelirleri Karacadağ'da bulunan Dib Dede zaviyesine vakfedilmiştir. *TD*, 438-I, s. 367.

⁴⁸⁵ Fatıma Bacı adlı kadının zaviye kurarak adını bu zaviyeye (Bacı zaviyesi) ve etrafında gelişen köye verdiğini anlıyoruz. Bu Fatıma Bacı Aşıkpaşazadenin bildirdiği Bacıyân-ı Rum tabirini de doğrular niteliktedir. Bu köyün gelirleri Bacı zaviyesine vakfedilmiştir. Bacı kazası da adını bu Fatıma Bacı'dan almıştır. *TD*, 438, I, s. 402.

⁴⁸⁶ Ferrâş: (Ar.) Ferş'den, "döşeyen, dşemeci"; "hizmeti"; "kabeyi süpüren" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devletinde ferrâş, câmi, mescit, imâret gibi müesseselerin temizliğini temin ve halı, kilim ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleriyle vazifeli olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Yeniçeri teşkilatında bu işi görenlerle Kabe'yi sprenler hakkında ıstılah olarak kullanılır. Pakalın, *a.g.e.*, I, s.

⁴⁸⁷ Mezranın gelirleri Ankara nefsindeki Gl ahuryun "كول حوريون" imlâsıyla kayıtlı zaviyeye vakfedilmiştir. İsimlerindeki benzerlikten ve mezranın zaviyenin vakfı olmasından hareketle, katip hatasını da göz önünde bulundurarak mezranın adını, Gl ahuryun zaviyesinden aldığını söyleyebiliriz.

⁴⁸⁸ Helvâizâde mezrasının gelirleri Helvâ-i zâde zaviyesine vakfedilmiştir. *TD*, 438, I, s. 366.

Karafatıma mz., Karageyikli k., Mahmudşeyh mz., Şeyhelvan mz.⁴⁹⁰, Şeyhmahmud mz., Yağanşeyh k.⁴⁹¹, Yağmurbaba k., Yanucak mz.

Defterde zaviye kaydı olmayan fakat köyün adında zaviye kelimesi geçen, ya da bir zaviye adına dayanan yerleşmeler de bulunmaktadır: Dedezaviyesi k., Zaviye k., Zaviye-i bereket k., Zaviyeoğlu k.

Zaviye etrafında kurulan yerleşmelerin sayısı Ankara Sancağı'nda 19, Çankırı Sancağı'nda 2 ve Sultanönü Sancağı'nda 2 tanedir.

Diğer taraftan Anadolu'da XIII. Yüzyılda Türkler tarafından kurulan ve Anadolu Türklerinin sosyo-ekonomik yaşantısında önemli rol oynayan ahilik kurumunun bir parçası olan⁴⁹² ahi zaviyeleri Anadolu'daki yaygın teşkilatlanmalarıyla Anadolu'ya yeni göç edenlerin beslenme ve barınma ihtiyacının giderilmesi, Müslüman esnaf ve zanâat erbabının yerli esnafa karşı korunması ve rekabet gücünün artırılması, siyasî istikrarsızlık halinde âsâyiş ve güvenin sağlanması, dini irşad ve tebliğ faaliyetlerinin sürdürülmesi gibi saiyasî, sosyal, ekonomik ve dinî vazifeleri yerine getirmişlerdir.⁴⁹³ Bu özelliğiyle ahi zaviyeleri de zamanla etrafında iskân noktalarının oluştuğu kurumlar olmuştur. Böylece ahi reisleri Anadolu'da pekçok köyün kurucusu olmuştur.

Ahiler kentlerin düzeni ile de yakından ilişkilidirler.⁴⁹⁴ Özellikle Ahilerin Ankara'da önemli bir yeri vardır. Ancak bu adlarla anılan yerleşmelerin sayısı çok fazla olmayıp, Ankara Sancağı'nda 3, Çankırı Sancağı'nda 1 ve Sultanönü Sancağı'nda 2'dir. Bunlar, Ahibereket mz. Ahikişlası k., Ahiotak k., Ahiviran mz., Ahiviranı k., ve Eğinahi (?) k.'dür.

Burada şunu da belirtmekte yarar vardır ki; şeyhlerin ve dervişlerin kurdukları zaviyelerin etrafında gelişen yerleşmeler, genellikle o zaviyenin adını alıyorsa da, bu durum her zaman için geçerli değildir. Aynı şekilde bir zaviyenin

⁴⁸⁹ Bu mezra Ankara kazasında Kamerüddin hankâhının vakfidir. *TD*, 438, I, s. 371.

⁴⁹⁰ Çubuk kazasına tâbi olan bu mezranın gelirleri Elvan Şeyh zaviyesine vakfedilmiştir. *TD*, 438, I, s. 389.

⁴⁹¹ Yağan Şeyh adlı kişinin kurduğu zaviye etrafında kurulmuş bir köydür. Defterde "vakf-ı zaviye-i Şeyh Yağan mezra-yı der Yağanşeyh" şeklinde geçer. Yağanşeyh köyündeki mezra'nın gelirleri bu zaviyeye vakfedilmiştir. *TD*, 438, I, s. 402.

⁴⁹² Neşet Çağtay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, s. XI.

⁴⁹³ Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç ve Motifleri*, Ankara 2002 s.157.

⁴⁹⁴ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev: Yıldız Moran, İstanbul 1968, s. 196.

vakfi olan köyün, o zaviye ile aynı adı aldığı durumlar olmakla birlikte her zaman böyle değildir. İncelediğimiz sancaklar arasında Çankırı'da bu durumun örnekleri daha çoktur. Birkaç örnek vermek gerekecek olursa, Ankara kazasında Hızır İlyaslık zaviyesi ve Ankara nefsinde Ahi Evran, Ahi Şerefüddin, Ebu İshak, İsfehani, Mehmed veled-i Doğan ve Yakub Ahi zaviyeleri ile aynı adı taşıyan bir köy, mezra ya da mahalle bulunmamaktadır.⁴⁹⁵ Sultanönü Sancağı'nın Eskişehir kazasına tâbi Çanakçı köyü Eskişehir nefsindeki Ahi İdris zaviyesinin vakfidir.⁴⁹⁶ Keskün köyü de Eskişehir nefsinde bulunan Beştaş zaviyesinin vakfidir.⁴⁹⁷ Ancak köyler zaviyelerin adıyla anılmamaktadır. Tosya kazasına tâbi Kayı köyünde Derviş Yakub zaviyesi bulunmaktadır. Ancak köy adını Oğuzların Kayı boyundan almıştır.⁴⁹⁸ Çankırı Sancağı'nda ise Tosya şehrinde olduğu belirtilen Hacım zaviyesi ile aynı adı taşıyan bir yerleşim yeri bulunmamaktadır.⁴⁹⁹ Tosya kazasının Çifter köyünde bulunan Kumarı zaviyesine Kayı köyünün gelirleri vakfedilmiştir. Ancak ne zaviyeye vakfedilen köyün adı ne de zaviyenin bulunduğu köy bu adı taşımaktadır.⁵⁰⁰ Kurşunlu kazasında Durmuş, Pir Mehmed, Ramazan Dede, Şeyh Elvan, Şeyh Muhyiddin ve Şeyh Salih zaviyelerinin bulunduğu köyler bu isimlerle anılmamaktadır. Bu hususta örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu durum zaviyenin adının her zaman o yerleşmeye ad olmadığını göstermektedir.

6. Câmiler ve Mescitler

İşkâna öncülük eden tarihi kurumlardan bir diğeri de câmilerdir. Câmi ya tek başına bir yapı ya da külliye içinde tamamlayıcı ve vazgeçilmez bir unsur olarak yer almaktadır. İslâm, Türk-İslâm ve Osmanlı tarihinde bütün yerleşmelerde ve yapılanmalarda câmi, merkezî bir noktada, diğer kurumlar ve yerleşim birimleri ise bu merkezî noktanın etrafında yer almaktadır. Bu bakımdan bir bölgedeki yerleşmenin mihrak noktasını ve cazibe merkezini teşkil eden câmiler, çoğu zaman bulunduğu mahalleye ismini veren unsur olmuştur.⁵⁰¹

⁴⁹⁵ TD, 438, I, s. 364, 365, 366.

⁴⁹⁶ TD, 438, I, s.144.

⁴⁹⁷ TD, 438, I, s.144

⁴⁹⁸ TD, 438, II, s. 735.

⁴⁹⁹ TD, 438, II, s. 734.

⁵⁰⁰ TD, 438, II, s. 735.

⁵⁰¹ Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul 1970, s. XXVII.

Mescidler ve cāmilerle ilgili yer adları daha çok şehirlerdeki mahallelerin kurulup gelişmesinde önemli olduğundan cāmi ve mescit adını taşıyan mahalleler, iskân birimlerinden “Mahalle” bölümünde ele alınmıştır. Köy ve köy-altı iskân birimlerinde, buralara cāmi ve mescid adını verme çok yaygın değildir. Örneğin; Yabanâbâd kazasına tâbi Kozviran köyünde Şeyh Ali cāmisi bulunmakta⁵⁰², Murtazâbâd kazasına tâbi Miranos köyünde ise Hacı Nasuh cāmisi bulunmaktadır.⁵⁰³ Her iki köy de de muhtemelen adı geçen cāmilerin adı, onu yaptıran kişinin adını almış olup, bu şahıslar buldukları yerlerde nüfuz sahibi kişilerdir. Ancak 1530’da bu köylerin adları, cāminin ya da cāmiyi yaptıran kişinin adını almamıştır. Bununla birlikte “mescid” adı üç tane yerleşim yerinde görülmektedir. Bunlardan Karamescid k. ve Mescidcik mz. Ankara Sancağı’nda iken; Mescidözü k. Çankırı Sancağı’nda bulunmaktadır.

7. Saraylar

“Osmanlı Devleti’nde en sade köyden en büyük şehre kadar, hemen bütün iskân yerlerinde, idare edenin yani yöneticinin yeri ayrıca belirlenmiştir. Bu yapı, ayrı ve müstakil bir yapı olmayıp, yöneticinin kendi oturduğu binadır. “Saray” olarak adlandırılan bu yapı, köyden kasabaya ve şehre kadar her yerde saray olarak anılmaktadır. Bu açıdan Türkçe’de saray denince, sadece Topkapı Sarayı gibi görkemli yapılar değil, daha mutevazı, fakat diğer evlerden farklı köy yöneticisinin (kethüda) evi de anlaşılmalıdır.”⁵⁰⁴ Anadolu’daki “Saray” adlı köyler de bununla izâh olunabilir. Ayrıca Saray adlı yerleşmelerin eski devirlerdeki saray kalıntılarının bulunmasından dolayı bu adla anılması da ihtimal dahilindedir. Örneğin; Ayaş kazasının Saray köyünün üzerinde Dikenliyayla’da Frigyalılara olduğu tahmin edilen saray kalıntıları bulunmaktadır. Saray köyünün adı da bu saray kalıntılarında geliyor olabilir.⁵⁰⁵ Saray adını taşıyan yerleşmelerin sayısı Ankara Sancağı’nda 9, Çankırı Sancağı’nda 7 ve Sultanönü Sancağı’nda ise 4 tanedir. Örneğin; Günaysaray k., Kızılsaray mz., Saray k., Saray nd. Aslpaşa k., Saraycıköyüğü mz.⁵⁰⁶, Yalmansaray⁵⁰⁷k.

⁵⁰² TD, 438, I, s. 411.

⁵⁰³ TD, 438, I, s. 379.

⁵⁰⁴ Baykara, a.g.e., s. 111.

⁵⁰⁵ Özbay, a.g.e., s. 23.

⁵⁰⁶ Saray adının “öyük”le birlikte anılması eski bir yerleşme yerindeki saray kalıntılarını hatırlatmaktadır.

⁵⁰⁷ Yalman, halk ağzında “eğik, eğinik, mail” anlamındadır. “Sarp, dik” anlamı da vardır. Eren, a.g.e., s. 1586.

B. İSKÂN BİRİMLERİ VE YER ADLARINA YANSIMALARI

Kazanın alt birimi olan karye ya da köy, zirâatle uğraşan ve üzerinde yaşadıkları toprak parçasıyla organik bir bütünlük oluşturan insanların sakin olduğu bir iskân merkezidir.⁵⁰⁸ Karye içerisinde önemli bir birim olan hane, köylü ailesi olup, ailenin emek üreticisidir ve vergilemeye esas alınmıştır.⁵⁰⁹ Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde nüfusun çoğunluğu, geçimin hemen tamamen, tarım ve hayvancılıkla sağlandığı kırlarda yaşamaktaydı. Bu sebeple “Köy ya da küçük kasaba” olarak tanımlanan “*karye*”⁵¹⁰ geleneksel üretim tarzını da karakterize etmek üzere, Osmanlı Devleti'nin en mühim gelir kaynağı mahreçleriydi.⁵¹¹

Köy küçük iskân çekirdeklerinin bir gelişmiş hali olmakla birlikte, sonraki daha büyük yerleşmelerin de ilk kademesidir. Birçok köyün hukukî bir birim teşkil etmesinden divanlar⁵¹² oluşabileceği gibi; köy ile şehir arasında bir birim olan “*kasaba*” da bir iskân yerinin kalabalıklaşması ile oluşan iskân birimidir.⁵¹³ Bu kısımda köy-altı iskân birimlerinin demografik faktörlerin etkisiyle, zaman içinde köylere -hatta daha büyük merkezlere- dönüşmeleri ve bu yerleşme çeşitlerinin yer adlarındaki tezahürü üzerinde durularak üç sancaktan örnekler verilecek ve bunların değerlendirmesi yapılacaktır.

1. Yaylak ve Kışlaklar

Konar-göçer cemâat adlarıyla anılan yerleşmeler bölümünde bu teşekküllerin yaylak-kışlak hayatından kısaca bahsedilmişti. Burada yaylak ve kışlakların yerleşik hayata geçişteki rolü biraz daha ayrıntılı olarak anlatılacak ve yerleşme adlarından örnekler verilecektir.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen ve “Bozkır Kültürü”, “Atlı Göçebe Kültürü”ne mensup olan Türkler, kışlak ve yaylak arasında sürdürdükleri bu

⁵⁰⁸ Ahmet Güneş, “Bilecik ve Çevresinde 16. Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *OTAM*, 10, Ankara 1999, s. 95.

⁵⁰⁹ Halil İnalçık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s. 7.

⁵¹⁰ T.W. Haig, “Karye”, *İA*, VI, İstanbul 1993, s. 372.

⁵¹¹ Güneş, *a.g.m.*, s. 7.

⁵¹² Baykara, *a.g.e.*, s. 88.

⁵¹³ Baykara, *a.g.e.*, s. 89.

yaşantılarını Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de sürdürmüşlerdir. Konar-göçer tabir edilen ve yarı göçebe hayat yaşayan topluluklar, kışın konar hale geçecekleri zamanlarda genellikle çadırlarını şehir ve kasabalar yakınındaki eski iskân merkezlerinin yakınlarında kurarlar, yazın ise daha serin alanlara göç ederlerdi.⁵¹⁴ Sürüleriyle birlikte kışları geçirmek için konakladıkları, az kar düşen ve bol ot bulunan, bol güneş gören, don tehlikesi olmayan dağ yamaçları ve vadiler “kışlak” olarak seçilir; ilkbahar gelince hayvanları otlatmak için yayla (yaylak) adıyla anılan yüksek yerlere göç edilir ve iklim şartlarının uygun olduğu bölgelerde sonbahara kadar yaylada kalınırdı. Göçebe boylara ayrılmak üzere sınırları önceden belirlenmiş olan bu kışlak ve yaylaklar için devlet tarafından kira alınırdı. Sürekli bir yaylak kışlak hareketi içinde olmalarına rağmen tam anlamıyla göçebe sayılmayan konar-göçerler, yaylakta hayvancılıkla uğraşırken, kışlakta da tarımı tamamlayan bir düzeni sağlamaktaydılar.⁵¹⁵ Türkçede yaylak veya yayla denince ilk olarak; hayvanların otladığı yüksek yerler ve dağlar hatıra gelir. Aslında ise, yaylak sözü, kışlak deyiminin bir karşılığıdır. Yani “yazın oturulan yer” anlamına gelir.⁵¹⁶

Kışın kışlak denilen öz yani vadi, ırmak kıyısı gibi alçak yerlerde yaşamak; yazın da yaylak denilen dağ etekleri ve dağ yamaçları gibi yüksek yerlerde oturmak, göçebe yaşamışının en belirgin özelliklerindedir.⁵¹⁷ Bu noktadan hareketle yer adlarında gördüğümüz öz, dere, gibi adların buraların Türklerin daha önce kışladıkları yerler olduğunu; sırt, bel, eğin gibi yüksek yerlerin ise yazladıkları yerler olduğunu düşünebiliriz.

Kışlak veya kışla tabii şartlarda oluşan iskânın en sık rastlanan şeklidir. Ilıman iklimlerde yaylada daha çok bulunan ağullar, sert ve soğuk iklimlerde kışlaklarda yer almaktadır. Bu bakımdan mevsimlik hayatta en çok kalınan yer olan kışlaklar, devamlı iskânın da önemli bir çekirdeğidir. XIII. yüzyıl kaynakları gibi XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir defterleri de pekçok kışlak veya kışla isimli köyceğiz ve köy adı içerir. Özbekçe’de kışlak (kıstak) Türkiye Türkçesi’nde köy demektir.⁵¹⁸

⁵¹⁴ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 14.

⁵¹⁵ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 361.

⁵¹⁶ Ögel, *a.g.e.*, I, s. 25-27.

⁵¹⁷ Sümer, “Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?”, s. 570.

⁵¹⁸ Baykara, *a.g.e.*, s. 86.

Daha önce de belirtildiği gibi Bizans Anadolu'sunda yerleşik halkın şehir ve köylerde hayatlarını zanâat ve zirâatla kazandıklarından dolayı mera ve yaylalar, bu topraklarda Bizanslı halk tarafından fazla rağbet görmeyen, fakat hayvancılıkla uğraşan göçebe Türkler için ise çok müsâit birer yerleşme ve faaliyet sahası teşkil etmiştir. Selçuklu Devleti'nin bir devamı olan Osmanlı Devleti'nde yerleşme mahallerinden çoğunun yaylak-kışlak yerleri olduğu dikkati çekmektedir. Bu yerler genellikle harab ve terk edilmiş yerlerin yanında idi.⁵¹⁹ Konar-göçerler, iskân coğrafyasının kır iskânına giren kom, mezra, ağıl, mandıra, yaylak ve divan gibi dağınık yerleşme şekilleri meydana getirmişlerdir ki bunlar dağınık yerleşme ile toplu yerleşme arasındaki geçiş şekillerini oluşturmaktadır.⁵²⁰

Yaylakta hayvancılık, kışlakta ise basit çiftçilik yapan ve artık yarı yerleşik bir hayat yaşayan oymakların zamanla parçalara ayrıldığı görülmektedir.⁵²¹ Bir boyun hem yaylak ve hem de kışlak yerlerinde olmak üzere iki kısma bölünüp bu iki ayrı yerde, hatta üç, dört yerde yerleştikleri çok görülmüştür. Anadolu'daki boy ve oymaklara ait isimleri taşıyan köy ve meskûn yer isimleri bunun bir delilidir.⁵²² İncelediğimiz sancaklarda Büyük-küçük, ulu-kiçi gibi adlar da bunu göstermektedir. Örneğin; Yağır k., Uluyağır k., Kiçiyağır k., Yağır mz.; Büyük yüreğir k. ve Küçükyüreğir k. gibi. Ayrıca mezra kısmında belirtilen bir aşağısı, bir de yukarısı olan köyler de aynı şekilde düşünülebilir. Aşağıçavundur ve Yukarıçavundur k., Yukarıobruk k. ve Aşağıobruk k. gibi.

Bu şekilde belirli bir müddet için yerleştikleri yerlerde çiftçilik yapmakta, fakat kışlak-yaylak hareketlerine bağlı olan hayatları yüzünden altı ay kışlakta, altı ay da yaylakta kalmak üzere yerlerini terk etmekteydiler.⁵²³ Konar-göçerler tam bir yerleşik hayata geçtikleri zaman bile bu yaylak-kışlak hareketlerine, biraz da iklimin tesiri ile, devam etmişlerdir.

Konar-göçerler, aslında yerleşik toplumun ayrılmaz bir parçasını oluşturuyor ve toplumun varlığı için vazgeçilmez önemdeki bazı işlevleri yerine getiriyordu. Bundan dolayı, her klana yaylak ve kışlak veriliyor, bunun sınırları belirlenip

⁵¹⁹ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü*, s. 33.

⁵²⁰ Aynı yer.

⁵²¹ Aynı yer ; Vahid Çabuk, "Yörükler", *LA*, XIII, İstanbul 1993, s. 433.

⁵²² Orhonlu, *a.g.e.*, s. 34.

⁵²³ Orhonlu, *a.g.e.*, s. 33-34.

imparatorluğun tahrir defterlerine kaydediliyordu. Konar-göçerler, ormanlık ya da bataklık araziye tarıma açıp, gerek kendi ihtiyaçlarını karşılamak gerekse pazarlamak üzere buğday, pamuk ve pirinç ekiyorlardı.⁵²⁴ Böylece bataklık ve çorak arazi tarıma açılarak şenlendirilmiş oluyordu. Eskişehir ve Ankara sancaklarındaki bataklık veya çorak anlamındaki yer adları bu durumla ilgili olsa gerektir. Sazak⁵²⁵ k., Ağcabeyssazağı k., Balçıkhisar k., Kepür⁵²⁶ k., Çorak mz. ve Balçıcak⁵²⁷ k. bu duruma güzel birer örnektir.

Konar-göçer Türkler, “Çadır-köy” veya “çadır-şehir” halinde, otları bol ve karı az olan, güneş gören bir yeri seçerek oraya konuyorlardı ki, “dağların güney yamacı”, yani güneş gören yamaçları da bunlardandı. Çünkü; kışlağın güney tarafında, otlar uzun olurdu.⁵²⁸ Eski Anadolu’da güney, “güneşi hiç eksik olmayan yer, güneşe karşı olan yer”⁵²⁹ olarak kullanılmakta idi. Yer adlarında güney ve güneşle ilgili kelimeler, Türklerin bu tercihlerini ve yaşam tarzlarını yansıtmaktadır. Örneğin; Güneyfındık mz., Güneyviranı k., Güney k., Çoğuşdan⁵³⁰ k., Güneysaray k., Güreş k.⁵³¹ vb...

Yerleşik hayatın başlangıcı, kışlak hayatı idi. XV. Yüzyılda Anadolu’da kışlak yerine kış evi veya kışlak evi gibi deyimler de kullanılırdı.⁵³² Sürekli kışlaklar ise, köy ve şehir hayatının, ilk temelleri olmuştur.⁵³³

İncelediğimiz sancaklarda Türklerin bu şekildeki yaşantılarını yansıtan pekçok yer adı bulunmakta ve bu isimler iskânın ne şekilde geliştiği hakkında bilgi vermektedir. Yer adlarında “Yayla” adının az geçmesine karşın, aynı anlamda kullanılan bazı adları da görmekteyiz. Çevrelerine göre çukurda kalmış, çoğunlukla alüvyonla örtülü eğimi az, akarsuların derine gömülmemiş olduğu, genellikle geniş veya dar düzlük, yazı⁵³⁴ anlamında olan ovalar da geniş düzlükler olduğu için, konar-göçerler yüksek dağ yamaçlarından başka bazen ovalarda da yazlamaktaydılar.

⁵²⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, s. 75.

⁵²⁵ Sazak Eski Anadolu Türkçesinde “sazlık, bataklık” anlamına gelmektedir. *Tarama Sözlüğü*, III, s. 608.

⁵²⁶ Kepür, “çorak, verimsiz toprak; çamurlu çorak toprak” anlamındadır. Eren, *a.g.e.*, s. 838.

⁵²⁷ Balçıkcağ>Balçıcak balçık: balçık, sıvık çamur (Oğuzca). Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, s. 64.

⁵²⁸ Ögel, *a.g.e.*, I, s. 9-11.

⁵²⁹ *Tarama Sözlüğü*, II, s. 477.

⁵³⁰ Çoğuş Eski Anadolu Türkçesinde güneş anlamındadır. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 238.

⁵³¹ Güreş eski Anadolu Türkçesinde güneş anlamında idi. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 448.

⁵³² Ögel, *a.g.e.*, I, s. 11

⁵³³ Ögel, *a.g.e.*, I, s. 141.

⁵³⁴ Eren, *a.g.e.*, s. 1123.

Ayrıca yer adlarında görülen “düz, açık ve geniş yer” anlamında “alan”, “yazı”⁵³⁵; hayvanların dağlarda otladıkları yer anlamında “örü”⁵³⁶ ile yine aynı anlamda “otar”⁵³⁷ kelimelerine de rastlamaktayız ve bunlar da bu grupta ele alınmalıdır.

Bu adlarla anılan yerleşmelerin sayısı, Ankara Sancağı’nda 16, Çankırı Sancağı’nda 15 ve Sultanönü Sancağı’nda 3’tür. Örneğin; Akyazı k., Alan mz., Çayırkışla k., Kışlacık k., Kızılca kışla mz., Otarcık⁵³⁸ k., Ovacık k., Örücek mz., Örücek k., Yalım k.⁵³⁹, Yaylacık mz., Yazıçayırı mz., gibi...

Oğuz boy adlı yerleşmelerde olduğu gibi, yaylak-kışlak, yazı, ağıl vb. adların Sultanönü Sancağı’nda diğer sancaklara göre daha az bulunması, burada konar-göçer teşekküllerin diğer sancaklara nazaran daha az olduğunu bir kez daha göstermektedir.

2. Ağıl

Ağıl, hayvanların kapatılıp korunduğu yer olup, iskânın bir parçasını oluşturur. Ağıl muhtemelen “avlu” ile aynı kökten türemiştir. Köy adlarından anlaşıldığına göre, bazı ağıllar etrafında giderek devamlılaştıran yerleşme, zamanla köyceğizden köye ve daha büyük iskâna gitmiştir. XII. yüzyıl belgelerinde “ağıl” son ekli bir çok karye adı geçmektedir. Ağılların, Türkiye şartlarında hangi mevsimlik mekanda, yani yaylakta mı kışlakta mı daha çok yapıldığı sorusunun cevabı, yaylaktan ziyade kışlakta ağılların daha çok olması gerektiği yönündedir. Bundan da kışlak yerleşmesinin ağıl yerleşmesi ile beraber zikredilebileceği anlaşılır. Günümüzde birçok Türk topluluğunda, Kazaklarda, Tatarlarda ve Başkurlarda Türkiye Türkçesi’ndeki köyün karşılığı olarak, bu esastan gelen “avul” kullanılmaktadır.⁵⁴⁰

⁵³⁵ Eren, *a.g.e.*, s. 45; Atalay, *a.g.e.*, IV, s. 765.

⁵³⁶ Yalman (Yalgın), *a.g.e.*, I, s. 147; Dilçin, *a.g.e.*, s. 169.

⁵³⁷ Eren, *a.g.e.*, s. 1120; *Tarama Sözlüğü*, II, s. 738.

⁵³⁸ Örü ve otar kelimeleri hayvan otlatılan yaylalara işaret ettiğinden, buraların konar-göçerlerin yayla olarak kullandıkları yerler olduğunu ve zamanla gelişerek mezra ve köye dönüştüklerini söyleyebiliriz. Örücek ve Otarcık kelimelerinin sonlarındaki küçültme eklerine bakıldığında bunların küçük otlakları ifade ettiği anlaşılmaktadır.

⁵³⁹ İdris dağının eteklerinde tipik bir dağ köyü olan Yalım köyü, köy sakinlerinin ifadesine göre kuruluşundan bu yana yayla olarak kullanılmaktadır. Yalım, “yaylım” kelimesinin zamanla değişime uğramış şeklidir. Günümüzde de köy halkı kışın köyde, yazın ise İdris dağının yüksek kesimlerindeki yaylalarda hayvan otlatmaktadır. Aslangil-H. H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 255.

⁵⁴⁰ Ağıl, Bütün Altay dillerinde müşterek bir kelime olup, çok eski devirlerde kabilenin küçük bir bölümünü ifade için kullanılan bu kelimenin bugünkü Türk ve Moğol dillerindeki “köy, kasaba, oba” anlamı göçebelerin yerleşmelerinden sonra meydana gelmiş olsa gerektir. Baykara, *a.g.e.*, s. 85; Gökyay, *a.g.e.*, s. CCXX.

Ahur (ahır) da hayvanların saklandığı yer anlamına gelmekte olup Ahur adına yer adlarına rastlanmaktadır. Bu isimler o yerin daha önce hayvanların saklandığı yerler olduğunu göstermektedir. “Ahûr” ekli yer adları da bununla açıklanabilir. Ağıl ve ahûr adını taşıyan yerleşmelerin sayısı Ankara Sancağı’nda 8, Çankırı Sancağı’nda 3 ve Sultanönü Sancağı’nda 3’tür. Örneğin; Ağılözü k., Ahurözü k., Ahurcuk mz., Akçaahur k., Beşağıl k., Çukurağıl k., Kayacıkçağılı k., gibi.

3.Çiftlik

Selçuklu devrinin en küçük iskân birimi olan çiftlikler⁵⁴¹, Osmanlılarda bir çift öküzle sürülebilecek büyüklükteki toprak parçalarını ifade eder. “Her köy, köylü aileleri mevcuduna, ya da eldeki iş gücüne göre kendi içinde çiftlik birimlerine veya bunların alt parçacıklarına ayrılıyordu.”⁵⁴² Çiftlik, önceleri tımar sistemi çerçevesinde bir çiftçi aileye yetebilecek büyüklükte toprak birimi iken daha sonraları büyük ziraat işletmeleri ve malikaneleri ifade eden bir anlam kazanmıştır. Ayrıca Osmanlılardan önceki devirlerde de çiftçinin temel toprak ölçü birimini oluşturmuştur.⁵⁴³ Çiftlikler de iskânın bir evresini oluştururlar. Bunların zamanla büyüyerek köylere dönüştüğünü yer adlarında da görmekteyiz. Ankara Sancağı’nda 1, Çankırı Sancağı’nda 6 ve Sultanönü Sancağı’nda ise 2’dir. Adalarçiftliği mz., Aliçiftlik k., Çiftlicik k., Çiftlik k., Kadıçiftlik k., gibi...

4. Mezra

Halil İnalçık, tahrir defterlerinde “mezra” ya da ekinlik sözcüğünün, dönemsel bir yerleşme ya da terk edilmiş bir köy anlamına geldiğini söylemektedir. Mezralar hakkında genellikle “evvelden köy olup, şimdi nüfusu dağılmış ve tarlaları boz bırakılmıştır” türü kayıtlar düşülmekteydi. Köy veya karyelerden farklı olarak mezranın topluluğu temsil eden bir kethüda veya imamı olmazdı.⁵⁴⁴

XVI. yüzyılda mezralar defterde yakın bir köyün ekinliği, yani ziraat edip işlediği yer olarak tayin edilebildiği gibi, haymana, yörük veya genel bir deyimle

⁵⁴¹ Baykara, *a.g.e.*, s. 84.

⁵⁴² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 225.

⁵⁴³ Halil İnalçık, “Çiftlik”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 313.

⁵⁴⁴ İnalçık, *a.g.e.*, s. 209.

hâric raiyyet yani o tımar sahibi üzerine yazılmamış çiftçilerin gelip işledikleri topraklar olarak da yazılabilmekte idi.⁵⁴⁵

Mezralar iskânın değişik evrelerini geçirirler ve bunun izleri yer adlarında görülür. Bazen bir köy, nüfûs çoğalması dolayısıyla; yakınındaki ormanı veya boz araziye tarıma açar ve yeni bir tahrirle bunu mukataalı arazi biçiminde devletten kiralar. Böylece ortaya çıkan bu gibi topraklar da defterlerde “mezra” adıyla kaydolunur. Bu mezralar üzerinde geçici yerleşmeler de, birkaç haneden ibaret devamlı yerleşmeler haline gelebilir.⁵⁴⁶ Beşerî coğrafyacılara için mezra, dönemesel yerleşmelerin, ya da köy olma yolundaki kırsal yerleşmelerin bir türüdür.⁵⁴⁷

Osmanlı Anadolu'sunda konar-göçerler ve gezici köylüler mezralarda yerleşmeye teşvik ediliyordu.⁵⁴⁸ Bundan dolayı, bir çok mezra konar-göçerlerin yerleştikleri birimler olmaktadır. Bunun yanı sıra, yaylak ve kışlakların da, mezralara oradan da köylere dönüşmesi mümkündür. Sebzeçilik, meyvacılık, zeytincilik ve hayvancılığın tepe yamaçlarında olmasına karşılık, mezralar, düzlüklerde tahıl ekilen arazi durumundadır. Bu ikisinin bir arada olduğu köy/mezra örüntüsü, alçak arazideki mezranın da iskânı tamamlandığında bir yukarı ve bir aşağı köye dönüşür. Osmanlı Devleti'nde bunu Asya tarafında aşağı-yukarı, zîr-bâlâ ve Balkanlar'da ise dolni/dolne-dolnje ve görni-gorne-gornje ile başlayan köy isimlerinde görmek mümkündür. Bu tür isimler taşıyan köyler, bu süreci yansıtmaktadırlar.⁵⁴⁹ Örneğin; Aşağıçavundur ve Yukarıçavundur k., Yukarıobruk k. ve Aşağıobruk k.⁵⁵⁰, Aşağıderelü k. ve Saray k. nd. Yukaruderelü (Sonradan bu köyün adı Saray adını almıştır.), Yukarıkayı k. ve Aşağıkayı k., Aşağıkadıözü k. ve Yukarıkadıözü k. gibi...

⁵⁴⁵ İncalcık, *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, s. XXIX; Kankal, *a.g.t.*, s. 59.

⁵⁴⁶ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 376.

⁵⁴⁷ Bugün Doğu Anadolu'daki bazı köylerin veya mahallelerin orijini çok defa mezralardan meydana gelmiştir. İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 210.-211; Tunçdilek, *a.g.e.*, s. 129.

⁵⁴⁸ İncalcık, *a.g.e.*, s. 217.

⁵⁴⁹ İncalcık, *a.g.e.*, s.210-211.

⁵⁵⁰ Obruk, içinde su biriken çukur yer, doğal kuyu anlamının yanı sıra obruklar, dağların üzerinde düşey ve tabii mağaralar olup Yörükler buralarda peynir ve yağ saklamakta idiler. Bu bilgi bizi obruk adını taşıyan köylerin konar-göçerlerin yerleşmeleriyle oluşan yerleşim yerleri olabileceği fikrine götürmektedir. Zira yukarı-aşağı şeklinde ikiye bölünmüş olması da köylerin konar-göçer yerleşim yerleri olduğu fikrini desteklemektedir. Nitekim, Kurşunlu'ya tâbi Kızılcaobruk köyü, cemâatlerin kışlağı durumunda idi. Eren, *a.g.e.*, s. 1097; Yalman (Yalgın), *a.g.e.*, I, Hazırlayan: Sabahat Emir, Ankara 1993, s. 145; Kankal, *a.g.t.*, s. 94.

5. Divan ve Kasaba

Köy, küçük iskân çekirdeklerinin bir gelişmiş hali olmakla birlikte, sonraki daha büyük yerleşmelerin de ilk kademesidir. Birçok köyün hukukî bir birim teşkil etmesinden divanlar⁵⁵¹ oluşabileceği gibi; köy ile şehir arasında bir birim olan “kasaba” da bir iskân yerinin kalabalıklaşması ile oluşan iskân birimidir. “Kasap bulunan yer” demektir.⁵⁵² Ankara kazasına tâbi Kasaba nahiyesi buna örnek verilebilir.

“Divan”, Türkiye Selçuklularında görülen fakat tafsilatını erken Osmanlı döneminden öğrendiğimiz bir terim olup, muhtemelen coğrafi imkanların uygun bulunduğu küçük iskân yerlerinden teşekkül eden bir vergi bütünlüğünü ifade eder. Bir yörede coğrafya, küçük yerleşmelere imkan vermişse, orada iskân yerlerinden birisi, o birliğin yani “divân”ın merkezi sayılmıştır. Böylece divanda birçok küçük iskân da sözkonusudur. Bundan dolayıdır ki Osmanlılar dönemindeki divanlar genellikle bir sayı ile birlikte anılıyordu: Dört divan, yedi divan, oniki divan gibi.⁵⁵³ Ancak incelediğimiz sancaklarda bu şekilde sayı adıyla birlikte anılan divan bulunmamaktadır. Kır iskânına giren kom, mezra, ağıl, mandra, yaylak ve divan bigi dağınık yerleşme tiplerini genel olarak konar-göçerlerin oluşturdukları⁵⁵⁴ yargısını göz önünde bulundurursak divanların bulunduğu yerlerin konar-göçerlerin yaşadıkları yerler olduğu sonucuna varırız.

Ankara Sancağı’ndaki divanların sayısı 4’tür. Divan tipi yerleşmeler en çok Çankırı Sancağı’nda bulunmakta olup sayısı 10’dur. Çankırı çevresinde bu tip yerleşmelerin yoğun olduğunu görüyoruz. Bu durum bize Çankırı ve çevresinde geçici yerleşimlerin olduğunu ve divanların bulunduğu yerlerde yerleşmenin henüz tamamlanmadığını göstermektedir. Sultanönü Sancağı’nda dîvana rastlanmamaktadır. Ankara ve Çankırı sancaklarında bulunan Cimeterdivanı köyü, Bazardıvanı köyü ve Derelüdivanı köylerinin adlarına bakılacak olursa divan tipi yerleşmelerden köye dönüşmüş olup, bu isimler iskânın bir evresini göstermektedir. Ayrıca Yalınuzdam mezrası ve Bucak köyünün adlarına bakılacak olursa bunlar da küçük iskân noktalarının gelişimini göstermektedir.

⁵⁵¹ Baykara, *a.g.e.*, s. 88.

⁵⁵² Baykara, *a.g.e.*, s. 89.

⁵⁵³ Baykara, *a.g.e.*, s. 34.

⁵⁵⁴ Çabuk, *a.g.m.*, s. 433.

C. YERLEŞMEYE ETKİ EDEN DOĞAL ORTAMLAR VE YER ADLARINDAKİ İZLERİ

1. Akarsu, Dere, Çay vs. Civarları

Su, canlıların yerleşmelerine, toplumların yerleşim birimleri meydana getirmelerine tesir eden coğrafi faktörlerden biridir. İnsanlar her zaman sudan en iyi şekilde yararlanma yollarını aramışlardır. Tarihte ilk yerleşik tarım uygarlıkları su boyu ovalarında görülür. Başta Mezopotamya olmak üzere Mısır, Hindistan ve Çin uygarlıkları buna örnektir. Nil, Dicle ve Fırat nehirleri gibi su havzalarında bazı yerleşme noktaları zamanla şehirlere dönüşmüştür.⁵⁵⁵ Türkler de yerleşme yerleri olarak dere, çay ve akarsu kenarlarını tercih etmişlerdir. Bunu yer adlarında da fazlasıyla görürüz. “Öz” kelimesi de dere, çay, sulak, verimli yer anlamına gelmekte olup bu ad da yer adlarında sıklıkla geçmektedir. Bu tür adların sayısı Ankara Sancağı’nda 60, Çankırı Sancağı’nda 41 ve Sultanönü Sancağı’nda ise 32’dir. Akpınar mz., Arklar⁵⁵⁶ k., Çat⁵⁵⁷ k., Çaysulu mz., Değirmenözü k., Derecik k., Gökçeöz k., Gökdere mz., Göl k., Göllü mz., Karadere mz., Karadere mz., Kızılöz mz., Kovacıközü⁵⁵⁸ mz., Kozludere mz., Kuruçay k.⁵⁵⁹, Olukviran⁵⁶⁰ k., Ortapınar k., Taşpınar k., vb...

2. Dağ, Tepe, Kaya ve Taş ile İlgili Yer Adları

XVI. yüzyıldaki tahrirlerden elde ettiğimiz bilgilerden anlaşılmaktadır ki emniyetsizlik şartları, hayvancılık ekonomisi, sıtma salgınları gibi çeşitli sebeplerle, insanların ova tabanlarından ve aşağı yamaç boylarından ziyade, ücra yerlere, yani derin vadilere, sarp dağlara ve yaylalar arasındaki müsâit düzlüklere sığındıkları ve

⁵⁵⁵ Abdullah Martal, “XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-yolculuk”, LII/205, Aralık 1988, s. 1586.

⁵⁵⁶ Ark; içinden su akıtmak için toprağı kazarak yapılan açık oluk anlamındadır.

⁵⁵⁷ Günümüz Türkçesinde halk ağzında çat, “iki yolun veya iki derenin birleştiği yer, kavşak” Oğuzcada ise çat kuyu demektir. Eren, *a.g.e.*, s. 281; Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, s. 137.

⁵⁵⁸ Kova, genellikle su veya sulu şeyleri içine koyup taşımaya kuyudan su çekmeye yarayan, üstünden kulplu kap anlamındadır. Ayrıca kova kelimesi, bataklıklarda yetişen bir çeşit saz, hasır otu için kullanılır. Eski Türkçede Türklerin kullandığı gemlerde atların burnuna doğru dikilen kayış anlamındadır. Eren, *a.g.e.*, s. 904; Atalay, *a.g.e.*, IV, s. 349.

⁵⁵⁹ 1330/13 (Mayıs 1912) tarihli vakfiyesinden anlaşıldığına göre, Hacı Ahmed Efendi’nin, bu köyde kendi arsası üzerinde yaptırdığı Kuruçay medresesi, şöyle tasvir edilir: Medresenin sağ tarafı mektep, sol tarafı ve arkası çay, cephesi câminin avlusu ile çevrilidir (Gümüşçü-H. Çınar, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, s. 246). Buna göre Kuru-çay köyünden bir çay geçtiğini dolayısıyla Kuru-çay köyünün bu çay etrafında kurulup geliştiğini, adını da bu çaydan aldığını söyleyebiliriz. Muhtemelen bu köy kurulduğunda bahsedilen çayın suyu çok azdı.

⁵⁶⁰ Oluk, bir şeyin akmasına yarayan üst yanı açık boru; yağmur sularını damların kenarlarına toplayıpakıtan yatay konumlu genellikle çinko vb. boru; bir şeyin üzerinde oyulmuş yol; yalak gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Eren, *a.g.e.*, s. 1107; Atalay, *a.g.e.*, IV, s. 438.

bu yerlerde iskân ettikleri görülmektedir. Bunun arkasında gizlenme ve korunma duygusu yatmaktadır. Bununla birlikte az da olsa, tamamen ova içinde kurulmuş köyler de vardır. Ancak XVI. yüzyılda varlıkları tespit edilen iskân birimlerinden pek çoğunun, daha sonraki asırlarda yer değiştirmiş ve izlerinin silinmiş olması; kır iskânı üzerinde çeşitli baskıların devam ettiğini ve buna dayanamayan iskân birimlerinin yeni şartlara uymak zorunda kaldıklarını gösterir. Nitekim kuytu sahalarda kurulmuş iskân birimlerinden pek çoğu günümüze kadar ulaşabilmişken, açık sahalardaki iskân birimlerinin çoğu dağılmış veya yer değiştirmiştir.⁵⁶¹ İnsanların daha çok vadi ağzlarında sırtını dağa yaslamış, kış rüzgarlarına kapalı, su bulunabilen, çevreyi gözetlemeye müsâit, önemli yolların üzerinde ya da yakınında, otlığı, ekilebilir arazisi bulunan yerleri tercih etmeleri⁵⁶², incelediğimiz sancaklardaki yer adlarına da yansımıştır. Dağ-tepe, çukur ekli bazı yer adlarının yanı sıra, birçok yerin in, eğin, sırt, bel, yaka gibi adlar taşıdıklarını görmekteyiz. Bu tür adlar taşıyan yerleşmeler incelediğimiz sancaklarda hayli fazladır.

Ankara, Çankırı ve Sultanönü Sancaklarında gördüğümüz, sırt, arka, dağın sırtı anlamında “Eğin”⁵⁶³; dağ beli, yamaç dağ sırtlarında geçit veren çukur yer anlamında “Bil”⁵⁶⁴ (bel); kısılmış olan, bir kıvrımı keserek iki yandaki çukurlukları birleştiren, dar ve boğaz biçimindeki koyak, dar boğaz anlamında “Kısık”⁵⁶⁵; küçük yokuş anlamında “Bayır”; kıyı, kenar, taraf anlamında “Yaka”; iki dağ arasındaki sırt, dağ çıkıntısı, dağ burnu anlamında “Senir”⁵⁶⁶; yüksek tepe, dağ; dağların oyuk, kuytu yerleri anlamında “Kepez”⁵⁶⁷; “iki dağ yamacının kesişmesi ile oluşmuş dere yatağı anlamında “Çatak”⁵⁶⁸; sapa gidilen, yol üzerinde olmayan, sapılarak varılan anlamında “Sapa”⁵⁶⁹ gibi kelimeler, insanların bu tercihlerini yansıtmaktadır. Mağara ya da in bir yamaca veya kaya içine doğru uzanan, barınak olarak kullanılabilen yer kovuğu olmasından dolayı yer adlarında gördüğümüz “in” kelimesi de buraların bir dağ yamacında olduğu ve korunmak için bu tür yerlerin seçildiği

⁵⁶¹ Tunçdilek, *a.g.e.*, s. 20.

⁵⁶² Alpay Bizbirlik, *a.g.e.*, s. 28.

⁵⁶³ *Tarama Sözlüğü*, II, s. 360.

⁵⁶⁴ Eren, *a.g.e.*, s. 164. *Tarama Sözlüğü*, IV, s. 102.

⁵⁶⁵ Eren, *a.g.e.*, 859 *Tarama Sözlüğü*, II, s. 633.

⁵⁶⁶ Eren, *a.g.e.*, s. 1281; Atalay, *Divanü Lügat-it-Türk*, IV, s. 505.

⁵⁶⁷ Eren, *a.g.e.*, s. 838.

⁵⁶⁸ Eren, *a.g.e.*, s. 281.

⁵⁶⁹ Eren, *a.g.e.*, s. 1257.

izlenimini vermektedir. Bu durum insanların dağ yamacı gibi korunmaya elverişli yerleri tercih etmelerini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Bu tür adlar taşıyan yerleşmelerin sayısı Ankara Sancağı'nda 43, Çankırı Sancağı'nda 41 ve Sultanönü Sancağı'nda 23'tür. Akcain k., Baş k., Bayır k., Bilviran k., Bozdepe mz., Çakılcık k., Çal⁵⁷⁰ k., Çatak k., Çevlük⁵⁷¹ k., Çukurca mz., Depecik k., Diklü mz., Dikmen⁵⁷², Dirkeşkaya⁵⁷³ mz., Eğrieğin k., Hacıin mz., İnlüce mz., Karakısık mz., Kayabaşı k., Kayaçivril k., Kayayışık⁵⁷⁴ k., Kepez k., Kısaç k., Kısık k., Kösebeli k., Kültepe k., Kuzyaka k., Sapaca k., Sarıkaya k., Seki k., Sekülü mz., Senirce k., Yakacık k., vb...

Bu örneklerin dışında yer adlarındaki taş, kaya, in vb. genelde ak, kara, boz, gibi renk bildiren sıfatlar taşımaktadır. Örneğin; Karacakaya adını taşıyan yerleşmelerin sayısı her üç sancakta toplam 9'dur.

3. Yetiştirilen Ürünler ve Çevredeki Bitki Adlarını Yansıtan Yer Adları

Köylerin kuruluşunda bulunduğu yerin sulu ve korunmalı oluşunun yanı sıra dikkat edilen hususlardan birisi de toprağın verim durumudur.⁵⁷⁵ Türklerin oturdukları yerlerdeki doğal bitki örtüsünü, yetiştirdikleri ürünleri bu yerlere ad olarak verme geleneğine de sık rastlanır. Bu tür yer adları Türklerin yerleştikleri yerlerin tabii bitki örtüsünü, yetiştirilen sebzeleri, meyveleri yansıttığı gibi, etraftaki ağaçların cinslerini de yansıtır. Bu türden pekçok yer adı vardır. Bunların sayısı Ankara Sancağı'nda 73, Çankırı Sancağı'nda 57 ve Sultanönü Sancağı'nda ise 41'dir. Örneğin; Sarubüken⁵⁷⁶ mz., Acayibağaç k., Ahlatcık⁵⁷⁷ k., Akçakavak k., Alagöklük k., Aluç⁵⁷⁸ k., Bağcugaz⁵⁷⁹ k., Bağluca mz., Binkoz⁵⁸⁰ k., Bozçalı k.,

⁵⁷⁰ Halk ağzında "taşlık yer, çıplak tepe" anlamındadır. Divanü Lugati't- Türk'te ve Dedekorkut'ta "boz, kır, alaca, kül rengi" anlamındadır. Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, s. 132; Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 177.

⁵⁷¹ Çevlük: Etrafı dağlarla çevrili yer. Yalman, *a.g.e.*, I, s. 145.

⁵⁷² Dikmen, "koni biçiminde tepe" anlamındadır. Eren, *a.g.e.*, s. 363

⁵⁷³ Eski Anadolu Türkçesinde Dergeşmek (dirkeşmek) toplanmak, bir araya gelmek anlamındadır. Dirkeşkaya mezarı kaya topluluğu olan bir yerde olmalı. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 284.

⁵⁷⁴ Işık adı tasavvufî bir ad olup, eskiden Anadolu'da Kalenderî tarikatının genç ve güzel müridlerine ışık denmekte idi. Agâh Kalcioğlu, "Işık Kelimesi Etrafında Ufak Bir Araştırma", *Uludağ*, 3, Temmuz 1935, s. 44.

⁵⁷⁵ Kankal, *a.g.t.*, s. 55.

⁵⁷⁶ Büken: Karpuz; hint kavunu. Atalay, *a.g.e.*, IV, s. 123.

⁵⁷⁷ Ahlat: Yabanî armut ağacı. Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, Hazırlayan: Recep Toparlı, Ankara 2002, s. 10.

⁵⁷⁸ Aluç: Şeftali. Atalay, *a.g.e.*, IV, s. 22. Bu kelime bugünkü alıç anlamında da düşünülebilir. Çünkü bugün bile Çankırı ve Kastamonu taraflarında "aluç" şeklinde söylenilmektedir.

⁵⁷⁹ "-cugaz" eki Eski Anadolu'da tek heceli kelimelere eklenen küçültme ekidir. Evcügez, gözçügez, kurtcugaz, kızcugaz gibi. Güler Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara 1997, s. 116.

Buğdaylı k., Büktepe⁵⁸¹ mz., Çalıcı k., Çaltı⁵⁸² k., Çeltik k., Çınar k., Dikenlü k., Dutluca mz., Elmalu mz., Erikçukuru k., Gökce k., Gökcek k., Ilgunözü⁵⁸³ mz., İğde k., İğdecik-i bâlâ mz., İncepelid⁵⁸⁴ k., Kakük⁵⁸⁵ k., Kalınharman k., Karaçam k., Kelek k., Kırkemrud⁵⁸⁶ mz., Kozayağı k.⁵⁸⁷, Kozköy k., Kuşburnualanı mz., Orman k., Oyumağaç⁵⁸⁸ k., Oyumiğde k.⁵⁸⁹, Sarmaşık k., Söğüdözüayağı mz., Yoğunpelid k., Zeytun k.,

4. Hayvanlarla İlgili Yer Adları

Tarih boyunca Türklerin hayatında hayvanın ve hayvancılığın önemli bir yeri olmuştur. Konar-göçer yaşantının bir neticesi olarak, özellikle at, koç, koyun ve keçinin ayrı bir önemi vardır. Günlük hayatın hemen her safhasında kullanılan bu hayvanlar yer adlarında da kendini göstermektedir. Yerleşme adları içinde en çok rastlanan hayvan adları da at, koç, koyun ve keçidir. Yer adlarında gördüğümüz bu adlar, Karakeçili, Akkuzulu gibi çoğunlukla mensup olunan cemâat-aşiretin adı olabileceği gibi, yöredeki hayvancılıkla da ilgili olabilmektedir. Bu şekilde cemâat adı olduğu belirlenen ve hayvan adı taşıyan yerleşmeler, cemâat adları konusunda ele alınmış olup, bu kısma dahil edilmemiştir.

Atın Türkler için ayrı bir yeri ve önemi vardır. At, bu dünyada yalnız onun silah arkadaşı olduğu için değil, öldükten sonra da öteki dünyada her bakımdan kendisinden yararlanılacağına inandığı için ayrı ve eşsiz bir değer taşımaktadır. Bu nedenle at türlü ilgilerle inançlarda, efsanelerde, destanlarda, halk edebiyatında, deyimlerde ve atasözlerinde kısacası hayatın her dönemecinde karşımıza

⁵⁸⁰ Koz: Ceviz. Dilçin, *a.g.e.*, s. 146.

⁵⁸¹ Bük: Sık çalılık, fundalık; akarsu kıyısında bulunan ağaçlık. Dilçin, *a.g.e.*, s. 42.

⁵⁸² Çaltı, halk ağzında diken, çalı anlamındadır. Eren, *a.g.e.*, s. 274.

⁵⁸³ Ilgın: Ilgıngillerden Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağaçcik cinsi. Eren, *a.g.e.*, s. 662.

⁵⁸⁴ Pelit: (Ar.) Meşe palamudu. Yer adlarında hayli fazla geçmektedir. (Yenice İncepelid, Yoğun pelid, Çukur pelid, Pelidcik, Pelidözü köyleri vb.). Osmanlı Devletinde “İnce pelid” adı ile anılan konar-göçer cemâat de bulunmaktadır. Arşiv belgelerine göre İncepelid cemâati Söğüd kazasında (Paşa Sancağı) yaşamaktadır. Türkay, *a.g.e.*, s. 434; Develioğlu, *a.g.e.*, s. 103.

⁵⁸⁵ Kakuk: Yarma, kurutulmuş et veya meyva. Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, s. 253.

⁵⁸⁶ Emrüd: (F.) Armut. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 261.

⁵⁸⁷ Kalecik’in Tarihi adlı kitapta bu köyün adının nereden geldiği konusunda şöyle denilmektedir: “Köyün adı ‘Kozayağı’ olmakla birlikte pamuk ve koza ile ilgisi yoktur. Bu adın köyün kurulduğu yerin kapalı olmasından kuz’dan gelmektedir. Zamanla Kuzayağı, Kozayağı olarak değişmiştir.” (Aslangil-H. H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 204). Bu yoruma bakacak olursak köyün adı hiç “Kozayağı” olarak düşünülmemiş, cevizin yetiştirildiği bir yer olabileceği üzerinde durulmamıştır. Ancak köyde günümüzde yetiştirilen ürünler arasında cevizin (koz) de bulunması bizi bu ihtimal üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Diğer taraftan “koz” adı Anadolu’nun Antalya, Korkuteli ve Bilecik gibi bir çok yerinde Yörükler tarafından köy adı olarak kullanılmıştır. Hüseyin Arslan, *a.g.e.*, s. 264; T. S. II, s. 656.

⁵⁸⁸ Oyum: Ağaç ya da fidan ocağı, bu ocağa dikilen bitki. Dilçin, *a.g.e.*, s. 165.

⁵⁸⁹ Günümüzde köyün adı söyleniş değişikliğine uğrayarak “Oymide” olmuştur. Gümüşçü-H. Çınar, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, s. 80.

çıkılmaktadır.⁵⁹⁰ Zira, eski Türkler at üstünde yemek yer, kımız içer, toplantı ve istişarelerde bulunur ve savaş yaparlardı.⁵⁹¹ Türk kültüründe bu kadar önemli bir role sahip olan atı yer adlarında da görülmesi kaçınılmazdır.

Türk tarihinde kuşun ve dolayısıyla avcılığın önemli bir yeri vardır. Avcılıkla ilgili kelimeler ve kuş adıyla anılan yerleşmeler, buralarda avcılık yapıldığı fikrini vermektedir.

Yine konar-göçer Türkler için özellikle yük taşımacılığında kullanılan deve, yer adlarında da kendisini göstermektedir. Etinin yendiğini, büyük toy tasvirlerinden bildiğimiz develerin sütünden ve tüyünden de yararlanılmaktadır. Fakat deve Oğuzların hayatında daha çok yüklet olarak iş görmektedir.⁵⁹² Konar-göçer aşiretlerin kullanması hasebiyle deveyle ilgili adlar taşıyan yerleşmeler, bu tür topluluklara da işaret edebilmektedir. Diğer taraftan Orta Anadolu, deve yetiştiriciliğine iklim bakımından müsâit olmamakla beraber, yer yer deve yetiştiriciliği yapılıyordu. Örneğin; Sultanönü Sancağı'nda Alaçam'da bulunan Devletşah çiftliği Deveci kaydedilmişti.

Bunlardan başka yer adlarında kedi, köpek, yılan, domuz, tilki gibi hayvan isimleri de geçmektedir.

Hayvan adları taşıyan yerleşmelerin sayısı Ankara Sancağı'nda 30, Çankırı Sancağı'nda 22 ve Sultanönü Sancağı'nda 18'dir. Bunlardan bazıları şöyledir: Alakoç k., Arslanluca mz., Atalanı k., Balıklağı⁵⁹³ mz., Balıklar k., Boğacık k., Bozkuş k., Buğracık⁵⁹⁴ k., Bulak k., Cücükler⁵⁹⁵ k., Çavluca⁵⁹⁶ k., Demirlisıçan k.,

⁵⁹⁰ Gökyay, *a.g.e.*, s. CDXXVI.

⁵⁹¹ Osman Turan, "Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi", *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 853-854.

⁵⁹² Gökyay, *a.g.e.*, s. CDXXIV.

⁵⁹³ Aslı Balıklak, balıklağı'dır. Balıklak: Balıklı sahillerde ve göllerde balık yatağı olan yer, cabya. Nehir, göl veya deniz kıyılarındaki iyi balık yatakları biliniyor ve bunlar, balıklağı olarak anılıyordu. Bu mezra da balık yatağı civarında olmalıdır. Lehçe-i Osmanî'de "Balıklava" şeklindedir. Ahmet Vefik Paşa, *a.g.e.*, s. 39; Baykara, *a.g.e.*, s. 118.

⁵⁹⁴ Buğra: Erkek deve.

⁵⁹⁵ Cücük: Günümüz Türkçesinde "filiz, tomurcuk"; halk ağzında "kütmes hayvanlarının yavrusu, civciv"; "kuş yavrusu" anlamındadır. Eski Anadolu Türkçesinde de "civciv, kuş yavrusu" olarak geçer. *Tarama Sözlüğü*, III, s. 133.

⁵⁹⁶ Günümüzde, çavlı "henüz ava alıştırılmamış doğan yavrusu" anlamındadır. Kaşgarlı Mahmud "çavlı" kelimesinin Kençekçe olduğunu ve "ateş yakılan meyva kabukları" anlamına geldiğini söylemektedir. Ayrıca, Eski Anadolu Türkçesinde Çav: şöret, ün; çavlı "meşhur, ünlü" anlamı da vardır. Bu bakımdan kelimenin kuş adıyla ilgili olmayacağı da göz önünde bulundurulmalıdır. Eren, *a.g.e.*, s. 284; Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, s. 138; Dilçin, *a.g.e.*, s. 52.

Devecik k., Dilküşehri k., Doğan k., Donuzalanı⁵⁹⁷ k., Eşekli k., Gügercinlik⁵⁹⁸ k., Karıncalı k., Kedüçük k., Kelbburnu k., Kıvırcık k., Kurbağa k., Kuzuviranı k., Laçın⁵⁹⁹ k., Öküz k., Sarısunur⁶⁰⁰ mz., Serçeler k., Sülökkırı k., Tokluca⁶⁰¹ mz., Turnalu k., Yavsulu⁶⁰² mz., Yılanlu k.⁶⁰³, vb...

Etrafta hayvancılık yapıldığını gösteren yerleşmelerden bazıları ise şunlardır: Yalakca⁶⁰⁴ mz., Etlik k.,⁶⁰⁵ Avdan k.⁶⁰⁶, Çamavlağu mz., Yağır⁶⁰⁷ mz., Çal⁶⁰⁸ k., Uca k.⁶⁰⁹, Kuduz k., Avkaz k.⁶¹⁰, Gümele⁶¹¹ k.

5. Yeraltı Kaynaklarının Adı İle Anılan Yerleşmeler

Türklerin yerleşme noktalarını seçerken dikkat ettikleri hususlardan birisi de yeraltı zenginliklerinin bulunup bulunmamasıdır. Bazen Türkler, yeraltı kaynakları

⁵⁹⁷ Domuz Eski Anadolu Türkçesinde donuz şeklinde söylenmekteydi. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 316.

⁵⁹⁸ Güvercin, Eski Anadolu Türkçesinde "gügercin" şeklinde idi. Ergin, *Dedekorkut Kitabı*, s. 184.

⁵⁹⁹ Laçın: Bir tür şahin, doğan. Eren, *a.g.e.*, s. 953.

⁶⁰⁰ Sungur: Ak doğan.

⁶⁰¹ Toklu: Bir yaşında erkek koyun. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 897.

⁶⁰² Yavsi, halk ağzında bir tür kene anlamındadır. Eren, *a.g.e.*, s. 1068.

⁶⁰³ Rivayete göre, bu köyü kuranlar, Karaöyük köyünün doğusundaki yamaçta İmircik (Eymircik k.?) denilen yerde yaşarlarmış. O sıralarda orman bol olmasına rağmen, köyün çevresi taş, kaya ve çalılarla çevriliymiş. Dağda su olmadığından tüm canlılar su ihtiyaçlarını aşağılara inerek karşılarlarmış. Yılanlar da suya inmek için köyün içinden geçerek köylüleri rahatsız ederlermiş. Yılan korkusundan, kuzey rüzgarlarının etkisinden kurtulmak için Yılanlı kayanın güneylerine yerleşmişler. Köyün adı yilandan kaçanlar olarak anılmaya başlamış ve Yılanlu denegelmiştir. Bu ada rağmen, köyde çok fazla ya da çok büyük yılan yoktur. Aslangil- H.H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 265.

⁶⁰⁴ Yalak: Hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan oyma kap; çeşme, musluk vb. nin altına akan suyun çevreye sıçramasını veya akıp gitmesini önlemek için konulan delikli taş anlamlarındadır. Yalak adlı yerleşmeler dört yerleşme isminde geçmektedir. Eren, *a.g.e.*, s. 1583; Ergin, *a.g.e.*, s. 213.

⁶⁰⁵ Etlik: Et asılacak çengel. Eski Türklerde kesilmek için hazırlanmış hayvana da etlik derlerdi. Etlik sakinleri pastırma, sucuk, kavurma, koyun ya da danayı haşlayıp, tuzlayarak kuruttukları için buraya Etlik denilmiştir. Etlik bugün Ankara'nın bir semtidir. Genç, *a.g.e.*, s. 231; Ögel, *a.g.e.*, IV, s. 337; Şeref Erdoğan, *Ankara'nın Tarihi Semt İsimleri ve Öyküleri*, Ankara 2002, s. 36.

⁶⁰⁶ Bu isme yer adlarında sıklıkla rastlanmakta olup, üç sancakta toplam 5 tane Avdan isimli yerleşme bulunmaktadır. Avdan, avlak gibi adlar taşıyan yer adları çevrede av hayvanlarının bulunduğunu ve avcılık yapıldığını göstermektedir. Bu köy de av yapılan ormanlık bir alan içinde teşekkül etmiştir. A. N. Turan, *a.g.e.*, s. 76.

⁶⁰⁷ Yağır: Sırt, arka, iki kürek arası; atın omuzları arasındaki yer; çoğunlukla bu yerde eyer ve semerin açtığı yara. Eren, *a.g.e.*, s. 1577. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 975.

⁶⁰⁸ Çal, halk ağzında, at kuyruğu kılından yapılmış kuş tuzağı anlamındadır. "Alaca, kır" anlamı da vardır. Eren, s. 849; Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, s. 127

⁶⁰⁹ Hayvanların sırt kemiği için Türkler tarafından söylenen en yaygın deyim, "uca" dır. Uca kemiğinden kebab yapılırdı. Oğuz Kağan destanındaki et payında uca kemiği, Oğuzların en mühim ve başta gelen boyu olan Kayı boyuna verilmişti. Bu bakımdan Türklerde uca kemiği önemli idi. Ögel, *a.g.e.*, IV, s. 345-346.

⁶¹⁰ Kal'acık kazasına tâbi Avkaz köyü için de, burada yabancı kaz çok olduğundan av yapıldığı için Avkaz denildiği söylenmektedir. Hatta Atatürk Kastamonu'ya giderken köyün ismini sormuş, Avkaz olduğu ve burada eskiden çok av yapıldığı söylenmiştir. Günümüzde bu köyün adı Dağdemir'dir. Aslangil- H. H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 121.

⁶¹¹ Yer adlarında gördüğümüz "Gümele/Gömele" avcılarının çalı, çırpı veya taştan yaptıkları siper veya kulübe, evsin anlamında olup Eski Anadolu'da alaçuk adı çadır, "gömele, gömelte, gömelti" sözleriyle karşılanmıştır. Bağ gömelesi, avcı gömelesi, ağaçla çatılan, otlarla örtülen basit çardaklardır. Bu adın bulunduğu yer adları da avcılıkla, ya da bağcılıkla ilgili olabileceği gibi, alaçuk çadırı için de bu sözün kullanılması konar-göçer yaşantıyla da ilgili olabilir. Gümele adına üç yerleşme isminde rastlanmaktadır. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 447; Ögel, *a.g.e.*, VII, s. 302.

bakımından zengin olan yerleri seçerken, bu özelliklerini o yere ad olarak veriyorlardı.

Bu tür adlar çok fazla olmayıp, Ankara Sancağı'nda 6, Çankırı Sancağı'nda 3 ve Sultanönü Sancağı'nda 5 tanedir. Örneğin; Boraözü k., Büyükküre k., Küçükküre k., Kireç k., Küre k., Temürlü k., vb...

Bilecik'e tâbî Büyükküre köyü ile ilgili olarak "Hassa-yı Hüdavendigâr kadimden Küreciler imiş. Na'l verirlermiş..." kaydı bulunmaktadır. Bu ifadelerden karyede küre madeninin çıkarıldığını ve bu madenden nal imal ettiklerini; küre madeni çıkarılması ve ekonomisinin küre madenine dayanmasından dolayı köye "Büyükküre" denildiğini anlıyoruz.⁶¹² Küçükküre köyünde de "Kadimden bunlar dahî küreciler imiş" kaydı bulunmaktadır. Bu karye halkının da kürecilikle uğraşmalarından dolayı bu köye "Küçükküre" adı verilmiş olduğunu anlıyoruz. Bu iki köyün adı da Küre olduğundan birinin diğerinden ayrılması için büyüklüklerine göre adlandırıldıklarını görüyoruz. Nitekim Büyükküre köyü yılda 1500 akçe kesim verirken, Küçükküre köyünün yılda 1000 akçe kesim vermekte olduğu kayıtlıdır.⁶¹³

Ankara kazasına tâbî Boraözü mezrası da aynı şekildedir. Defterde "boracıyan eker" yani boracılar zirâat yaparlar kaydı bulunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde bora; maden eğintisi, maden cürufu anlamına gelmektedir. Yukarıdaki kayıt burada madencilikle uğraşan bir cemâatten bahsetmektedir. Dolayısıyla, mezra adını orada bulunan madenden almaktadır.⁶¹⁴

6. Tasvirî Yer Adları⁶¹⁵

Bu kısımda yerin çevresine ait özelliklerden dağ, taş, ova, su dere vb. unsurlar dışında kalan özelliklerin adını alması ele alınmıştır. Örneğin; Kızılca adı toprağın rengini tasvir ederken, Ortaluca adı yerleşmenin konumunu, Yalunuzca adı sakin bir yeri yansıtmaktadır. Bu sınıflandırmaya giren adlara baktığımızda bunların büyük bir çoğunluğunun "tasvirî yer adları" olup, o yerleşmeyi belirgin özelliğiyle nitelendirdiği görülür: Acıca k., Ada k., Alacuk k., Akca k., Akdoğankurucası k., Aydıncık mz., Bağısızlar (?) k., Buçuk mz., Bulamaç k., Buzluca k., Buzluk k.,

⁶¹² TD, 438, I, s. 219.

⁶¹³ TD, 438, I, s. 219.

⁶¹⁴ TD, 438, I, s. 352; *Tarama Sözlüğü*, IV, s. 120.

⁶¹⁵ Yediyıldız, "Türkiye'de Yer-adı Verme Usûlleri", s. 27.

Çiğbaş mz., Çürük k., Delüce mz., Dolay mz, Duman k., Düğüm k., Eğriğöz k., Engin k., Bayağı k., Dumlu k., Fani k., Gözler mz., Guristan k., İldelik k., İncücek k., Kabaca k., Kanluca k., Kapağılı k., Kapakluca mz., Kara k., Karaberk k., Karaboya k., Karakıyık k., Karaköşk k., Karayabani k., Kesikmen mz., Keskün k., Kızılsin k., Kızılyer mz., Kuruca k., Kurucak k., Küçük mz., Meydan k., Orta k., Ortaluca k., Osmansini k., Perilü k., Saruayaklu k., Sovucak⁶¹⁶ k., Susuz k., Taraksuz k., Tüylece k., Yağıluca k., Yalınca k., Yalunuzca k., Yarenlüce mz., Yoğunca k

⁶¹⁶ Sovu-k-cak>Sovucak: Serin, serince, serin hava. Dilçin, *a.g.e.*, s. 191.

D. DİĞER YER ADLARI

1. Meslek Adıyla Adlandırılan Yerleşmeler

Osmanlı Devleti'nde çekirdek bölgelerdeki köylerden birçoğu, devletin onlara yüklediği bazı hizmetleri sürdürme yükümlülüğüyle diğerlerinden ayrılıyordu. Kimisi dağ geçitlerini (derbendci) ya da köprüleri bekliyor (köprücü), kimisi devlete ait madenlerde çalışıyor (küreci) veya pirinç üretiyor (çeltikçi), kimisi ok ve yay (okçular) veya tereyağı temin ediyordu (yağcı).⁶¹⁷ Bu şekilde bazı köylerde halkın yaptığı işler öne plana çıkmakta ve adlandırmada bu unsurlar kullanılmaktadır. Örneğin; Gümülcine nahiyesindeki Gemici köyü sakinleri köy civarındaki nehir üzerinde kayık işleterek reayayı karşıdan karşıya geçirmekle görevli idi⁶¹⁸ ve bundan dolayı köy bu adı almıştı.

Meslek adlarıyla anılan yerleşmelerin sayısı az olmayıp, Ankara Sancağı'nda 24, Çankırı Sancağı'nda 20 ve Sultanönü Sancağı'nda ise 15'tir. Örneğin; Avcılar k., Ayrancı mz., Ayvacı mz., Bağbanlar⁶¹⁹ k., Çanakçı k., Çengidere⁶²⁰ mz., Çerçimahmûd⁶²¹ k., Çobanlar mz., Çölmekci k., Davulcuöyüğü k., Demürcüler k., Doğancılar⁶²² k., Ebekız k., Elpirek⁶²³ k., Eyerciler k., Gemci⁶²⁴ k., Gözcü k., Kadırgacı⁶²⁵ k., Kalburcu k., Karakoçaş⁶²⁶ k., Kazancılar k., Mamıca⁶²⁷ k., Okcular k., Otacı⁶²⁸ k., Sazcı k., Serrâc⁶²⁹ k., Sofcu k., Tavşancı k., Temürciler k., Ulaguz k., Yamacı k., Yarıcılar k., Yarıkcı k., Yaycılar k., vb...

⁶¹⁷ İncalık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 224.

⁶¹⁸ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, s. 41.

⁶¹⁹ Bağban: (F.) Bahçıvan, bağcı. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 79.

⁶²⁰ Çengi: (F.) Çalgı eşliğinde oynamayı meslek edinmiş kadın anlamındadır. Eren, *a.g.e.*, s.293.

⁶²¹ Osmanlı'da her nevi ufak tefek eşya satan ve ekseriya para ile satmayıp başka mallarla değiştiren gezginci esnaf hakkında kullanılır bir tabirdir. Bu türden eşyayı yere yayarak satanlara çerçici denildiği gibi yaymacı da denirdi. Pakalın, *a.g.e.*, I, s. 252.

⁶²² Osmanlı'da doğancılar, padişahların şikar halkı denilen avcılarından bir sınıfın adıdır. Başlarında doğancıbaşı bulunurdu. Pakalın *a.g.e.*, I, s. 470.

⁶²³ Elberek: Alışverişte veya bir işte araya giren kimse, mutavassıt. Atalay, *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*, s. 54.

⁶²⁴ Gemci: Atı yönetmek için ağzına takılan demiri yapıp satan kimse. Eren, *a.g.e.*, s. 537.

⁶²⁵ Yunancadan dilimize geçen kadırga, buharlı gemilerin icadından önce kullanılan savaş gemilerinden biridir. Kadırgacı bunları yapan kişi. Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 129.

⁶²⁶ Koçaş, oda biçiminde dışı sade, süsüz dört tekerlekten oluşan "koçu" (aslı köşi) adındaki arabayı kullanan kişi, arabacı yerinde kullanılır bir tabirdir. Sırpça olan bu tabir vesikalarda "koçaç" süretinde de geçer. Koçu, üzeri eğri tabir olunan çemberlerle muhafazalı, pencereleri kafesli bir araç idi. Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 285-286.

⁶²⁷ Mamı: Ebe. *Tarama Sözlüğü*, III, s. 500.

⁶²⁸ Üç sancakta bu ismi taşıyan yerleşme sayısı 5'tir. Otacı hekim anlamına gelmektedir. Türkmenler, yani müslüman Oğuzlar mummyacılığı bilmekte ve birçok otlardan ilaçlar yapmakta idiler. Bunlar otacı ve emciler yani Türk tabipleri idiler. Eren, *a.g.e.*, s. 1120; Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?", s. 574.

2. Bir Olaya İşaret Eden Yer Adları

Bazen bir yerleşme yerinin kuruluşunda etken olan bir olay o yere ad olabilmektedir. Bu şekilde verilen adların sayısı Ankara Sancağı'nda 15, Çankırı Sancağı'nda 6 ve Sultanönü Sancağı'nda 13'tür. Örneğin; Akçaşenlik k., Bağışlanmış mz., Buyuran k., Bulduk k., Çergelmiş k., Doymuş k., Eslemez⁶³⁰ k., Gelbulasın k.⁶³¹, Geldibuldu k., Güleşir mz., İlaldı k., İkiyağma k., İldüzen k., İndibindi k., Kaçan k., Karyağdı k., Kutludüğün k., Ödemiş k., Tanrıvermiş k., Taşkesen mz., Teşerek k., Ürküt k., Üzmüş k., Yanduk k., Yaranyay mz., Yeregiren k., Yerkızdı k., vb...

3. Yerleşmenin Eski mi Yoksa Yeni mi Olduğunu Belirten Yer Adları

Türklerin oturdukları yerleri adlandırmada kullandıkları yollardan biri de o bölgenin eski ya da yeni oluşunun yerleşme yerine ad olarak verilmesidir. Bazı durumlarda bir yerleşim yeri eski bir yerleşme sahasına kurulmayıp da yepyeni bir yere kuruluyorsa "yeni" sıfatıyla isimlendirilirken; eskiden beri var olan bir yerleşme olduğunda ise; bu kez "eski" sıfatıyla adlandırılıyordu. Bu noktadan hareketle, "yeni" adıyla anılan iskân noktaları Türklerin sonradan kurdukları yerlere işaret ederken, "eski" adıyla anılanlar ise; o bölgede daha önceden yerleşme olduğuna işaret etmektedir.

Bu şekilde adlandırılan yerleşmelerin sayısı Ankara Sancağı'nda 4, Çankırı Sancağı'nda 7 ve Sultanönü Sancağı'nda ise 3'tür. Bunlardan bazıları şunlardır: Eski k., Eskicük k., Körpe k., Yeni k., Yenice k., Yeniceincepelid k., Yeniköy k., vb...

4. Şahıs Adları İle Kurulan Yer Adları

Türkler bir yeri kendilerine vatan edinirken ona verdiği adlardan biri de önde gelen bir şahıs oluyordu. Bu kişi bazen orada zaviye kurmuş bir derviş ya da etkili bir din büyüğü olurken, bazen bir kumandan, bazen de devlet ileri gelenlerinden bir bey olabiliyordu. Yerleşme yerine bu şahısların adlarının verilmesi o bölgede ne

⁶²⁹ Serrâc: (Ar.) Saraç. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 1131.

⁶³⁰ Eslemek: Anlamak, kabul etmek, baş eğmek. Eslememek: Anlamamak, aldırış etmemek, kulak asmamak.

Dilçin, *a.g.e.*, s. 85.

⁶³¹ Günümüzdeki adı Değirmenkaya olan Gelbulasın köyü, şimdiki köyün arkasında tepelerin arasına kurulmuştur (Aslangil-H.H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 127). Belki de bulunması zor bir yer olduğu için böyle bir isim verilmiş olabilir.

kadar etkili olduklarını göstermektedir. Örneğin; Neşrî Tarihi'nde Lefke yakınlarındaki Çavuşlar köyünün Osman Gazi zamanında, Yenişehir suyunun kenarında bir hisarcığın Samsa Çavuş'a verilmesiyle buranın adının "Çavuşlar" olduğu söylenmektedir.⁶³² Hoca Sadettin Efendi ise; buranın adının "Çavuş" köyü olduğunu söylemektedir.⁶³³ Burası aşağıda belirtilen, Bilecik kazasındaki Çavuş mezarı olmalıdır. Bu şekilde devlet ya da askeriyeden bir kişiye verilen yerin o kişinin ünvanıyla ya da göreviyle alakalı yer adları Ankara, Çankırı ve Eskişehir'de görülmektedir. Türklerde oturlan yere bu şekilde önde gelen bir şahsın adını verme oldukça yaygın bir usûldür. Ankara Sancağı'nda 66, Çankırı Sancağı'nda 54 ve Sultanönü Sancağı'nda ise 49'dir. Örneğin; Alemdâr k.⁶³⁴, Ali mz., Alparsı k., Cemşid k., Çağabey k., Çavuş k., Emirşehri k., Ese⁶³⁵ k., Gündükbey k., Hâcib k., Hasanoğlanı k., Hasayas k.⁶³⁶, Haydarcık k.⁶³⁷, İbrahimhacı k., İğdiş mz.⁶³⁸, İnebeyi mz., Karafatıma mz., Kızılusret k., Körbey mz., Kulsaru k., Lalaisa k., Malkoç mz.⁶³⁹, Mehmedfakih mz., Melikşah k., Muarriif⁶⁴⁰, Muhyi k., Musabazdâr⁶⁴¹ mz.,

⁶³² Mehmed Neşrî, *a.g.e.*, s. 62-63.

⁶³³ Hoca Sadettin Efendi, *Tâcû 't-Tevârih-I*, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, s. 44.

⁶³⁴ Alemdâr: Bayrağı veya sancağı taşıyan, bayraktar, sancaktar anlamındadır. Alemdarlık yeniçeri ocağında bir vazifeydi. Eren, *a.g.e.*, s. 49; Pakalın, *a.g.e.*, I, s. 49.

⁶³⁵ İsa adının günümüzde dahi halk ağzında söylenişi "Ese" şeklindedir.

⁶³⁶ Günümüzde Kalecik ilçesine bağlı nahiyedir. Kalecik câmisi vakfının arazisi üzerine kurulmuş olup, vakıf bu araziye Hasbeyoğullarına satmış, Hasbeyoğulları da araziye işleyerek bölgeye yerleşmişlerdir. Köyün adındaki "Has" bu Hasbeyoğullarından geliyor olmalıdır. Aslangil-H. H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 153.

⁶³⁷ Bugünkü Haydar köyüdür. Köyün kuzey yamacında Gücükdere mevkiinde Haydar Dede türbesi ve yatır bulunduğ, köyün adını da oradan aldığı söylenmektedir. Aslangil- H. H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 164.

⁶³⁸ İğdiş: (F.) Melez; burulmuş, enenmiş (at) (Develioğlu, *a.g.e.*, s. 494). Bu anlamının yanı sıra "iğdişlik" dikkati çeken bir kavram ve kurum olarak, Türklerin Anadolu'ya ilk geldiklerinde özellikle saray, ordu ve şehir halkının yiyecek, giyecek ve öteki ihtiyaçlarını karşılayan bir teşkilattir. İğdişler şehir hayatında büyük önem taşımaktaydı. İğdişlerin reisi, o devirdeki adları ile İğdişbaşı, şehir halkının başı, yani bir Belediye başkanı olarak da kabul edilebilir. 1211'de Alaeddin Keykubat, saltanat mücadelesinde yenik düştüğü zaman, kendisi saraydan çıkarak, Ankara iğdişlerinden birinin evinde misafir edilmişti. İğdişlik bu tarihlerden sonra ortadan kaybolmuş, yerini Ahilik almıştır. Buradan Ankara'da iğdişlerin bulunduğunu öğreniyoruz. Şayet iğdiş kelimesini bu anlamda kabul edersek, İğdiş mezarının kökenini Selçuklular dönemine kadar götürebiliriz. Baykara, *a.g.e.*, s. 142-143.

⁶³⁹ "Osmanlı Devleti'nde Akıncılar ocağı başbuğlarından meşhur aile hakkında kullanılır bir tabirdir. Lehçe-i Osmanî'de bu kelimenin malına cömert anlamına geldiği ve "Malına Koç"tan terhim olunmuş olduğu yazar. Koç; halk arasında cesur manasına olarak kabadayılar hakkında kullanıldığına nazaran Malkoç'un yiğit manasına gelmesi daha uygun görünür. Malkoç eskiden ad olarak da kullanılmıştır." Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 403.

⁶⁴⁰ Muarriif: (Ar.) "tarif eden, bir şeyi etrafıyla anlatan" demektir. Hukuk Sözlüğü'nde muarriif maddesinde şöyle denilir: "tarif eden; mahkeme, noter vb. kişiler önünde, bir kimsenin kimliğini beyan eden ve onaylayan; bir kişinin kimliğini saptamak için dinlenen kişi". Osmanlılarda Câmilerle tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını hayır ile anan müezzîn ve derviş hakkında kullanılır bir tabirdir. Câmi ve tekkelerde bu işi gören vazife sahipleri yani aylıklı adamlar vardı. Mahkemelerde birinin şahsının veya hüviyetinin tasdiki yerinde de kullanılır. Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 608; Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 552.

⁶⁴¹ Bâzdâr: (F.) Doğancı, avcı, kuşçu, kuşçubaşı. Osmanlılarda avcılıkta, kuşlara bakanlar hakkında kullanılırdı. Kuşların terbiyesine, yiyip içmesine bakanlara, baktıkları kuşların adlarına göre, çakırcı, doğancı, şahinci de denilirdi. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 92; Pakalın, *a.g.e.*, I, s. 182.

Müsellemiyâs mz.⁶⁴², Nâ'ib⁶⁴³ k., Paşa k., Sâlâr k.⁶⁴⁴, Saraydarilyâsveled-i Melik mz., Sayyadbehşâyîş⁶⁴⁵ mz., Ulubey k., Yüzbey⁶⁴⁶ k., vb...

5. Nesne Adı Taşıyan Yer Adları

Bir kısım yerleşmeler de nesne ismi taşımaktadır: Alaperde k., Barçun⁶⁴⁷ mz., Çakmacuk k., Çit k.⁶⁴⁸, Dokuztobra k., Dolab k., Duba k., Elecik k., Kalkan k., Kalkan mz., Kanca (?) k., Karapusat k., Kazan k., Kazancık k., Kendirek⁶⁴⁹k., Kızılsakal k., Külâh k., Manducuk k., Oltan⁶⁵⁰ mz., Sarnıç⁶⁵¹ mz., Sarpun⁶⁵² k., Süzek k., Torbacık k.,

6. Diğerleri

Bali (?) k., Balgat k., Busal k., Edike k., Haçıl k., Çarek mz., Kutugin k., Nenek k., Odavaşı k., Gönül mz., İstemür mz., Karakabal⁶⁵³ (?) mz., Saffa k., Vukûf k., Yavlun k., Kayırcık⁶⁵⁴ mz., Kayrı mz., Kebirlik mz., Talmar (?) k., Oyduc mz., Öntü mz., Ebrem k. (tb.Kasaba), (tb.Kasaba), Bağarsak mz. (tb.Kasaba), Öğren mz. (tb.Kasaba), Zırva k. (tb.Kasaba), Girendos k., Sordalık mz., Kalta k., Kızlık k., Teske k., Uruş k., Cimder k., Kabal k., Hatni k., Mustak k., Alpi k., Aydos k., Biligüçayı (?) mz., Korkacı mz., Ciğir k., Çeğir k., Çorlayık k., Ödüle (?) mz., Kayrı k., Korkac k., Kösrelik k., Olumbiş k., Sille k., Yaturcuh (?) k., Karı k., Dönege (?)

⁶⁴² Müsellem, Osmanlıların teşekkülü sırasında ve Orhan Gazi zamanında vergiden muafiyet sûretiyle askerlik hizmetinde bulunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunlar da sipahiler gibi sefere giderler ve savaş devam ettiği müddetçe ulufe alırlardı. Pakalın, *a.g.e.*, s. 627-628.

⁶⁴³ Nâ'ib: Vekil, birinin yerine geçen; kadı vekili; Nöbet bekleyen nöbetle gelen Develioğlu, *a.g.e.*, 957.

⁶⁴⁴ Sâlâr: (F.) Baş, kumandan, başbuğ, en büyük amir. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 1099.

⁶⁴⁵ Sayyâd: (Ar.) Avcı. Ayrıca Sayyadiyye tarikatı vardır ki; Rifaiyye tarikatı kollarından birinin adıdır. Ahmed İzzeddü's-Sayyad (1114-1223) tarafından kurulmuş ve bu sebeple adına nispet edilmiştir. Sayyad adı bu tarikatle de ilgili olabilir. Bahşâyîş ise kişi adı olup, Farsça bağışlayış, veriş, ihsan ediş; afiv; merhamet, şefkat anlamlarındadır. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 83-1107.

⁶⁴⁶ 438 numaralı defteri yayımlayanlar bu köyün adını Yozbeyi olarak okumuşlardır. Ancak köyün adı günümüzde Yüzbey'dir. 1530'daki adı da muhtemelen Yüzbey idi. Köyün yaşlılarının anlatığına göre 700 yıllık bir mazisi olan köy, yüz tane beyin buraya gelip yerleşmesiyle kurulmuş ve Yüzbeyler diye anılmış, ancak zaman içinde Yüzbey olarak söylenmiştir. Aslangil-H. H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 288.

⁶⁴⁷ Barçın, Kutadgu Bilig'de "bir tür ipeklî kumaş" olarak geçer. Arat, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁴⁸ Çit iki anlama gelmektedir. Birincisi; bağ, bahçe, bostan gibi yerlerin çevresine çalı, kamyş, ağaç dalı gibi şeylerden çekilen duvar; ikinci anlam olarak da Eski Anadolu Türkçesinde çit bezi, bir nevi yerli kumaş, yazma yemeni, basma; üzeri alaca nakışlı Çin ipeklisi. Eren, *a.g.e.*, s. 313; Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, s. 154; *Tarama Sözlüğü*, II, s. 237.

⁶⁴⁹ Kendirik, Kendürük: Meşinden, deriden sofa ve ekmek yaygısı. *Tarama Sözlüğü*, II, s. 615.

⁶⁵⁰ Oltan: Eskiyeen ayakkabının altına vurulan pençe; çarığın içine konulan bez ve deri parçası. Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999, s. 306.

⁶⁵¹ Sarnıç yağmur suyu biriktirmeye yarayan yeraltı su deposu. Deve deresinden yapılan su tulumu; ağaçtan oyulmuş kap. Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, IV, s. 495.

⁶⁵² Sarpın: tahıl kuyusu, zahire ambarı, silo; ekmeği koymaya yarayan dört gözlü sandık. Eren, *a.g.e.*, s. 357.

⁶⁵³ Kabal: Göttürü, toptan. Eren, *a.g.e.*, s. 199.

⁶⁵⁴ Kayır: Kalın kum, kaba topraklı yer. Eren, *a.g.e.*, s. 222.

k., İncelek k., İneküpe k., Mülk k., Avkı (?) k., Çomcu (?) mz., Çoraş (?) mz., Gezbil k., Gönan k., İncöz (?) k, Onaş k., Tik k., Ağca k., Alva k., Anuza k., Ayacık k., Ayan k., Baydiğin k., Birek k., Erkez k., Gümüşki k. (Yabani dahi derler), Handırı k., Hayırcık k., Ilduzum k., Kağçak k., Korgun k., Kullar k., Maşa k., Mudun k., Toht k.⁶⁵⁵, Ulvi k., Yebrek k., Dergeviç mz., Kullar mz, Balice mz. Alaşa k., Berçin k., İlkiler k., Kirtüz k., Bükeçük k., Çanşa k., Çöte k., Ağca nd. Kullar k., Kumardiğini k., Kumarı k., Kumartaş k., Gölagan (?) mz., Ortaklar mz., Ödek k., Kamçısırikçı mz., Avrateri k., Eldek k., Halfet k.⁶⁵⁶, Eyzen k., Bucuru k., Çart k., Çinlü k., Örtmece k., Sürcek k., Kırk k., Bereket k., Bereketçük k., Kebil k., Sumucak k., Besleme k., Berçin k., Çenger k., Çifter k., Göbene k., Harsand k., Karı k., Kösen k., Kuldan k., Baldırayık k., Gülümbe k., Sobran k., Bozaya k., Gömüç k., Pusak k., Ağar k., Bedürülce k. (?), Bin mz., Girce (?) mz., Ümid mz. (Üç başlu k.) Kabirargı k.⁶⁵⁷, Kanır k., Katmar (?) k., Kavşud k., Ortacılar k., Bozılca (?) mz., Hamas mz., Büyükmeşhed⁶⁵⁸ mz. Alar k., Hurum (?) k., Tarpak k., Vukûf k., Alpacık mz., Umur nd. Behleği k., Ermire (?), Köşi k., Çala k., Değiş k.

⁶⁵⁵ Tohtamak: İhtiyarlamak (*Tarama Sözlüğü*, III, s. 682). Bugünkü Çankırı'nın Yapraklı ilçesi Toht köyünün yerinde kurulmuştur. Kankal, *a.g.t.*, s. 62.

⁶⁵⁶ Halvet: Hamamlarda iç ısı, orta kısmından yüksek, köşelerde kapısız yıkanma hücrelerine denilmektedir (Erol Özbilgen, *a.g.e.*, s. 472). Zaman içinde köyün adı Kalfat şekline dönmüş ve en son Beykavağı adını almıştır. Aslangil-H.H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 96.

⁶⁵⁷ "Şimdi harab olub, yörük taifesi kışlar imiş." *TD*, 438, I, s. 238.

⁶⁵⁸ Meşhed: Şehitlik. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 753.

E. MAHALLELER

Osmanlı kentinde mahalle, sosyal ve fiziki bir biri molan mahalle, bir tanıma göre, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Bir diğer tanımıyla, aynı mescitte ibadet eden “cemâ’at”ın aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimidir. Bu anlamda şehirler mahallelerden oluşur denilebilir.⁶⁵⁹

Mescit mahallenin en temel kurumu olduğundan, mahalleler genellikle orada yer alan mescidin adıyla anılıyordu. Mescit ise; onu yaptıran kişiye bağlı olarak adlandırıldığından, mahalle adları genelde şahıs adları oluyordu. Ayrıca bazı etkili meslek erbabının oturduğu mahallelerin adı, mahalle sakinlerinin meslek adlarını taşıyordu. Mahallelerde kimi zaman da oraya göçürülen, başka bir iskân yerinin insanları oluyordu. Böyle durumlarda gelinen yerin adı mahalle adı olmaktadır. 1453 sonrasında İstanbul’undaki Aksaray, Karaman adları gibi.⁶⁶⁰ İncelediğimiz dönemde Ankara nefsindeki Erzurum mahallesi bu duruma güzel örnektir.

Kanunî döneminde kale içerisindeki Müslümanlara ait mahallelerin tamamının ismi bir mescide izâfe edilmiştir.⁶⁶¹

Osmanlı şehirlerinde genellikle Müslüman olmayanlar, ayrı mahallelerde bir arada oturuyorlardı. Bundan dolayı gayrimüslimlerin yaşadığı mahallelerin adları da Zımmî, Ermeni gibi adlar alıyordu. Bundan başka kimi meslek grupları, kendi mesleklerinin adları ile anılan mahallelerde topluca yaşamışlardır. Örneğin; Ankara’da Çıkrıkçıların kendi adlarıyla bilinen mahalleleri oluşu gibi.⁶⁶² Ancak, bu ayrı grupların, şehir içinde, diğer gruplardan her türlü organik ve sosyal bağlantıyı keserek, kendilerine ait bir şehir kesiminde, dışa kapalı bir birim oluşturdukları yargısına götürecek ölçüde değildi.⁶⁶³

⁶⁵⁹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki “Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları, The Journal Of Otoman Studies*, 4, İstanbul 1984, s. 69.

⁶⁶⁰ Baykara, *a.g.e.*, s. 108.

⁶⁶¹ Nazif Öztürk, Ankara’nın Kuruluşunda Vakıfların Rolü”, *Vakıflar Dergisi*, 20, Ankara 1988.

⁶⁶² Ergenç, *a.g.m.* s. 70.

⁶⁶³ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri”, *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Birinci Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri, Editör: Osman Okyar-Halil İnalçık, Ankara 1980, s. 104.

İncelediğimiz sancaklardaki mahalle adlarına baktığımızda, Osmanlı mahallesinin fizikî özelliklerini yansıttıkları görülür.

1. Ankara Sancağı Mahalleleri: Ankara şehrinde kale içindeki mahallelerin hepsi mescid adıyla anılmaktadır. (Mescid-i Câmî', Mescid-i Divviran⁶⁶⁴, Mescid-i Aşağıkapu, Mescid-i Güzeloğlu mahalleleri).

Sancaktaki mahallelerden Mescid-i Yazıcışâbüddin, Mescid-i Kureyş, Mescid-i Şemsüddin, Minâre-i Belkıs, Alacamescid, Mescid-i İmam Yusuf, Mescid-i Yemendede ve Câmî mahallelerinin adlarında câmî ya da mescid adı geçmekte olup, oradaki dini yapı etrafında gelişmiş mahallelerdir. 438 numaralı defterden tespit edebildiğimiz kadarıyla Ankara Sancağı'ndaki mahallelerden, bir mescid etrafında gelişen ve çoğu aynı zamanda şahıs adı olanlar şunlardır: Yavi nd. Ahi⁶⁶⁵m., Yakubharrat⁶⁶⁶(?) m., Yusufhabbaz⁶⁶⁷ m., Alibey m.⁶⁶⁸, Dellalkaraca⁶⁶⁹, Hacendî, Halifebayezid m., Hallacmahmûd⁶⁷⁰ m., Hacımusa m., Kızılbey m.⁶⁷¹, İmâret-i Karacabey m., Tiflisî m., Mescid-i Hâcîmelikehâtûn m.⁶⁷²

Mahalle adlarının genelde orada bulunan mescidin adını alması durumu yaygın olmakla birlikte her zaman bu durum geçerli değildir. Örneğin; Erzurum mahallesinde Abdi mescidi bulunmakta olup, mahalle adını buraya gelenlerin önceden oturdukları yerin adını vermelerine dayanmaktadır. Hacıhalil mahallesinde ise; Mevlana Büyük mescidi bulunmaktadır. Kale içinde Serrac Sinan mescidi bulunmakta, ancak bu isimde bir mahalle bulunmamaktadır. Yine Ankara kalesinde Sultan Alaüddin câmîi ve Şihabüddin mescidi bulunmakta olup bu isimlerle anılan herhangi bir mahalle bulunmamaktadır. Koyunbazarı mahallesinde Kasım Çelebi

⁶⁶⁴ Div: (F.) 1. Dev; 2. Şeytan.

⁶⁶⁵ Mahalle Ahiler tarafından kurulmuş olup, Yavi adı Ahi kelimesinin söyleniş değişikliğine uğramış şekli olsa gerektir.

⁶⁶⁶ Harrat: (Ar.) Çıkrıkçı, doğramacı. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 397.

⁶⁶⁷ Habbaz: (Ar.) Ekmekçi. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 362.

⁶⁶⁸ TD, 438, I, s. 361.

⁶⁶⁹ Dellal: (Ar.) Tellal, satılacak şeyi satan, alıcı ile satıcı arasında vasıta olan kimse. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 206.

⁶⁷⁰ Hallac: (Ar.) Pamuk, yatak yorgan atan kimse demektir. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 206.

⁶⁷¹ Ankara nefsinde Kızıl Bey câmî'i ve Kızıl Bey medresesi etrafında kurulmuş bir mahalledir. Alâaddin Keykubat döneminde Ankara valisi olan Kızıl Bey'in aynı yerde bir de türbesi vardı ki; bugün Zirâat bankasının bulunduğu yere denk gelmektedir. TD, 438, I, s. 378; Darkot, "Ankara", s. 442; Şeref Erdoğan, *a.g.e.*, s. 111; Özer Ergenç, "XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları-I*, İstanbul 1980, s. 101.

⁶⁷² Melike Hatûn I. Murad'ın sübaşılardan Eyne Bey Sübaşı'nın çağdaşıdır. Melike Hatûn kendi adıyla bir medrese yaptırmıştır. Medrese aynı mahallede olmalıdır. Melike Hatûn'un kendi adıyla anılan bu mahalle günümüzde Hatuniyye mahallesi olarak anılmaktadır. Gümüşçü-H.Çınar, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, 243.

mescidi bulunmakta; fakat yerleşme pazar yerinin etrafında geliştiği için olsa gerek mescidin adını almamıştır. Yine Bostaniyan mahallesindeki mescidin adı Kureys mescidi olup, mahallenin adı oradaki meslekle ilgilidir.⁶⁷³

Bazı mahallelerin, oradaki yaygın mesleğin adıyla anıldığını aynı zamanda bu meslekten olan kişilerin buldukları mahalledeki câmiye de kendi meslek adlarını verdiklerini görmekteyiz. Bunlar Avancıklar⁶⁷⁴, Baklacı, Buriyacılar⁶⁷⁵ ve Debbağan mahalleleridir.⁶⁷⁶

Emre, Behlül, Mukaddemzâde, Tekeahmed, Alihocapaşa, Gökceoğul, Ahihacımurad, Boyacalı, Yakûbni'al⁶⁷⁷, Şeyhmuhyiddin, İmamkaraca ve Alidede gibi şahıs adlarıyla anılan mahalleler çoğunluktadır. Bostaniyan⁶⁷⁸, Bostancıyan ve Kuvvâd mahalleleri de önemli görevlerdeki şahısların adlarıyla kurulmuştur. Kuvvâd, kumandanlar, komutanlar anlamındadır. Kuvvâd mahallesi gayrimüslim mahallesi olmasına rağmen ismi gayrimüslimleri yansıtmamaktadır.

Gayrimüslim mahalleler zimmî, Ermeni gibi adlar alırken, bazen de Türkçe adlarla anılmaktadır. Yani yerleşim yerinin adı Türkçe; fakat sakinleri gayrimüslim. Örneğin; Keyyalin, Kuvvad, Kebkebir mahalleleri (2 hane Müslüman kayıtlı) gayrimüslim mahalleleridir. Kebkebir adı ise; belki yabancı bir ismi vardı ve Türkçeye bu şekilde geçtiğini şeklinde düşünürsek, bu isim gayrimüslim varlığını yansıtıyor denilebilir. Mihriyar-ı Ermeni mahallesinin, adını burada bulunan Ermenilerden aldığı anlaşılırsa da 1530'da mahallede gayrimüslim kayıtlı değildir. Dibek mahallesinde hane-i müslim 5, gayrimüslim 20, Mücerred 3'tür. Fakat; isim gayrimüslimleri yansıtmamaktadır. Kefere nd. Kafirköy mahallesi de

⁶⁷³ TD, 438, I, s. 362, 361, 372, 365, 369.

⁶⁷⁴ 438 nolu defterin dizininde Ovancıklar olarak gösterilmiştir. Doğrusu Avancıklar olacaktır. Sofçuların bulunduğu mahalledir. Ergenç "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine" s. 70; N. Şahin Güçhan, "16-19. Yy. Nüfus Tahminlerine Göre Osmanlı Ankara'sında Mahallelerin Değişim Süreçleri Üzerine Bir Deneme" *Tarih İçinde Ankara -II (Aralık 1998)*, Derleyen: Yıldırım Yavuz, Ankara 2001.

⁶⁷⁵ Buriya: (F.) Hasır. Develioğlu, a.g.e. 141.

⁶⁷⁶ Bu mahalle Bugünkü Bendderesi'dir. Dere boyunca debbağların imalathaneleri ve atölyeleri bulunmaktaydı. Ankara şehri gerek Osmanlı yönetimine geçmeden önce, gerekse Osmanlı yönetiminde dericilik çevresinde üretim yapılan bir konumu hâizdi. Aynı zamanda bu işi yapanlar tarafından oluşturulan Debbağlar cemâati bu mahallede işlerini sürdürmüşlerdir. Aktüre, a.g.m., s. 18; TD, 438, I, s. 346.

⁶⁷⁷ Ni'al (na'al): nal yapan kişi anlamındadır.

⁶⁷⁸ Bostancı, Osmanlı Devletinde saraylarla kasırların bekçiliğini yapan ve zabıta işleriyle de alakadar bulunan saray mensuplarından bir kısmının adıydı. Bunlara "bostaniyan-ı hassa" deniyordu. Pakalın, a.g.e., I, s. 239.

burada önceden gayrimüslimlerin yaşadığını göstermektedir. Zımmiyan mahallesi de gayrimüslimlere işaret etmektedir.

2.Çankırı Sancağı Mahalleleri: Çankırı Sancağı'ndaki mahallelerden Alacamescid, Küçükminare⁶⁷⁹, Mescid-i Câmi'-i Mü'minîn, Mescid-i Halilağa ve Mescid-i Hatib mahalleleri câmi ve mescid adını taşıırken Sofular, Ahiçelebi, Hocaibrahim , Hocamusa, Hocabahşayış, Hocakasım , Umurfakih ve Şeyhosman mahalleleri dini hüviyeti hâiz şahıslara; Karataş-ı Kayser, Kadı, Emir-i Ahur⁶⁸⁰ ve Perdedargazi⁶⁸¹ mahalleleri de önemli şahıslara işaretetmektedir. Ahiçelebi mahallesi, Kal'acık nefsinde Ahi Çelebi zaviyesine nispeten bu alırken⁶⁸² Yenice mahallesi, mahallenin sonradan kurulduğuna, Saray mahallesi idari işlerin yürütüldüğü devlet dairesinin bulunduğu bir yere ya da eski saray kalıntıları bulunan bir yere işaret etmektedir. Debbağan mahallesi dericilikle uğraşanların bulunduğu bir mahalle olup, Kafirköy mahallesi ise; önceden gayrimüslimlerin oturduğu bir yere işaret etmektedir. Bimarhane, İmâret ve Hamam mahalleleri de bu tür yerler etrafında gelişen mahallelerdir.

2. Sultanönü Sancağı Mahalleleri: Bazar mahallesi, mahallenin pazar yeri etrafında geliştiğini göstermektedir. Alacamescid, Kapulumescid ve Ortamescid mahalleleri, mescid etrafında gelişen mahallelere işaret ederken; Börekçiler ve Sucu oğlu mahalleleri, buralarda bu meslekleri yapan kişilerin oturduğuna; Dede⁶⁸³ ve Hacıatmaca mahalleleri, dinî hüviyetteki şahıslara; Emir, Kadı, Paşa⁶⁸⁴, Piyadegân-ı hassa, Özbey ve Sarubalaban mahalleleri ise; oralardaki önemli kişilere işaret

⁶⁷⁹ Çankırı'da Küçük minare mescidi bulunmaktadır. *TD*, 438, II, s. 703, 713.

⁶⁸⁰ Osmanlı Devleti'nde sarayda at işlerine bakan memurun ünvanıdır. Ahır (F. ahur) beyi demek olan Emîr-i Ahur zamanla mir-i ahur ve mirahur şeklini almıştır. Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 541-542.

⁶⁸¹ Perdedar: (F.) Perdeci, büyük bir kimsenin kapısını bekleyip içeri gireceklere kapı perdesini açmakla vazifeli kimse. Osmanlılarda padişahlarla vezirler ve valilerin resmî dairelerindeki kapı perdesi yanında duran hademe hakkında kullanılan bir tabirdir.

⁶⁸² *TD*, 438, II, s.746, 739.

⁶⁸³ Eskişehir'in Dede mahallesi, Babaî Dedelerinden olan Gül Dede'nin zaviyesi etrafında kurulmuştur. Bugün Dede mahallesi aynı adla devam etmekte olup, herhangi bir zaviye kalıntısı bulunmamaktadır. Doğru, *a.g.e.*, s. 49, 59, 80, 83.

⁶⁸⁴ Paşa mahallesi, Yavuz Sultan Selim'in damadı Çoban Mustafa'nın Eskişehir'de yaptırmış olduğu Çoban Mustafa Paşa câmii (daha sonra Kurşunlu câmii) ve külliyesinin etrafında zamanla gelişmiş olup, Kanunî döneminde bânisine nispetle "Paşa" adı ile anılmıştır. Bu mahalle II. Selim zamanında Merhum Mustafa Paşa mahallesi adı ile anılmıştır. Bu mahallenin adı günümüzde de "Paşa" adını taşımaktadır. Doğru, *a.g.e.*, s. 43,49.

etmektedir. Yenice, Khne ve Cedid mahalleleri mahallenin durumu hakkında, Orta mahallesi ise; mahallenin Şehre göre konumu hakkında bilgi vermektedir. Karapınar mahallesi, adını tabii Őartlardan almıştır. Hisar mahallesi oradaki hisar etrafında gelişen bir mahalleye işaret etmektedir. Kalkan ve Yeraklı⁶⁸⁵ ise, nesne adıdır.

⁶⁸⁵ Yerak: Silah. *Tarama Szluğu*, II, s. 998.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

ALAN ARAŞTIRMASI

Günümüzde Ankara'nın Kalecik kazası Kırıkkale'ye yakın bir bölge olmasından dolayı, Kalecik'e bağlı beş köy gezilmiş ve burada bulunan yaşlı insanlarla röportaj yapılmıştır. Bu köyler Akkuzulu, Alibeyli, Buğra, Koramaz (Gümüşpınar) ve Gökçeören köyleridir. Röportaj yaptığımız kişiler köyün en yaşlıları olup, zaten köylerde genellikle gençler pek kalmamıştır. Aşağıda sırasıyla uğranılan köyler ve izlenimler anlatılmıştır.

Koramaz köyü: Koramaz köyü Kalecik'in hemen doğusunda, Kalecik'e 3-4 km. mesafededir. Koramaz adının anlamını sorduğumuzda aldığımız cevap ilginçtir. Köyün eskiden daha aşağıda olduğu ve şu anda belli belirsiz akan çayın önceden çok aktığını öğreniyoruz. Nesilden nesile aktarılan rivayete göre, bu derede önceden su çok olduğundan buraya gelenler "bu dere kurumaz" demişler. Köyün adı "Kurumaz" olmuş. "Kurumaz" sözü söylene söylene değişerek "Koremaz/Koramaz"a dönüşmüş. Ancak kurumaz denilen dere bugün çok azalmış, kurumuştur. En az 500 yıllık geçmişe sahip olan köyün adı bundan yaklaşık otuz sene önce değiştirilerek Gümüşpınar olmuştur. Köylüler bu durumdan şikayetlenerek "ne gümüş var, ne pınar" demektedirler.

Alibeyli köyü: Alibeyli köyü Kalecik'e 20 km. uzaklıktadır. Yakınından ırmak geçmektedir. Köylünün anlattığına göre Ali Bey adında bir deveci geçerken bölgenin o zamanlar ormanlık olması dolayısıyla bir gece konaklamış ve çok beğenmiş olmalı ki buraya yerleşmiş. 1530 tarihli incelediğimiz defterde Çankırı vilâyetinde yaşayan Ali Bey cemâatinin olduğunu ve bu köyün adının Ali Bey cemâatinin bir kısmının buraya yerleşmeleriyle bu adı almış olabileceği üzerinde durulmuştu. Ayrıca rivayete göre buraların o zamanlar, ormanlık olduğu göz önünde bulundurulursa, köyün adını çevre unsurundan almadığını söyleyebiliriz.

Akkuzulu köyü: Kalecik ilçesinin kuzeydoğusunda, ilçeye 28 km. uzaklıktadır. Kızılırmak'ın kenarına kurulmuş bir köy olmasına rağmen adını su unsurundan almadığı dikkat çekmektedir. Konar göçer Akkuzulu cemâatinin adını

alan köy, köylülerin anlattığına göre ya Çubuk kazasının Akkuzulu köyünden buraya gelmişler, ya da buradan Çubuk Akkuzulu'ya gitmişlerdir. Bu tarihte Çubuk kazasında Akkuzulu köyü bulunmamaktadır. Muhtemelen daha sonraları Kalecik Akkuzulu'dan Çubuk Akkuzulu'ya gidenler, orada aynı adlı köyü kurmuşlardır. Köylüler, atalarının buraya 300 beyaz koyun ve 20 deve ile geldiklerini söylemektedirler. Koyunlarının ve kuzularının genellikle beyaz olmalarından dolayı bu isimle anılmıştır.

Gökçeören köyü: Köylülerin anlattıklarına göre Göktepe adlı yerde kurulduğu için Gökçeören adı verilmiştir. Ören/Viran adı genel olarak, Türkler gelmeden önce yerlilerin o yerleşim yerini terketmeleri sebebiyle ve buraları harabe şeklinde buldukları için verilmiştir. Gökçeörende de aynı durum sözkonusudur. Nitekim köylüler, köyde aslan motifli bir taş ve bir takım küpler bulmuşlardır. Bu da Türkler bölgeye gelmeden önce bölgede yerleşimin olduğunu destekler niteliktedir. Gökçeören köyünün yeri önceden daha yukarıda iken köy şimdiki yerine taşınmıştır.

Aktepe köyü: İlçe merkezine uzaklığı 18 km.'dir. Adından da anlaşılacağı üzere köy, tepelerin arasında bir yerde kurulmuştur. Bundan dolayı düz bir araziye sahip değildir. Bu durum köyün adına da yansımaları bakımından kayda değerdir. Köyün yakınında bulunan tepenin beyaz olmasından dolayı bu ad verildiği söylenmektedir.⁶⁸⁵

Göl köyü: Göl köylü birinin anlattığına göre, günümüzde köye ad olan bir gölün bulunmadığını ancak çukurluk bir yerin olduğunu öğreniyoruz. Eskiden orada bir gölet olduğu, fakat şu anda böyle bir gölün olmadığı rivayetten ibarettir. Köyün günümüzde bu çukurluğa doğru ilerlediği söylenmektedir. İdris Dağı eteğine yerleşmiş bulunmakta olup, dağdan inen sular aşağı doğru inerek Kızılırmak'a karışmaktadır.⁶⁸⁶ Belki de eskiden bu sular köyde bir gölet meydana getirmiş olabilir.

Buğra köyü: Kalecik ilçesine bağlı olan Buğra köyü Ali Beyli köyünü birkaç kilometre geçtikten sonra Kızılırmak kıyısında kurulmuştur. Köylüler, köyün önceden biraz daha aşağıda olduğunu ve taşkınlar dolayısıyla köyün yukarıya doğru çekildiğini söylemektedir. 1530 tarihinde Buğra adlı köyün zamanla Buğra şekline

⁶⁸⁵ Aslangil-H.H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 88.

⁶⁸⁶ Aslangil-H. H. Ekiz, *a.g.e.*, s. 146.

dönmüş olabileceğini düşündüğümüzden Buğra köyünün bu Bağra köyü ile aynı olabileceği ihtimali üzerinde durduk. Köylülere köyün adının aslında Bağra olup olmadığını sorduğumuzda bu adı hiç duymadıklarını söylediler. Aslında köyün adının “Buğur Ağası” kelimesinden bu şekle döndüğünü söylüyorlardı. 1530 tarihli Muhasebe Defterini yayına hazırlayanlar tarafından “Bağra” imlâsıyla okunan köy (بغرا) belki de Buğra şeklinde okunmalıdır. Buğra köyü de Kızılırmak kenarında ve yeşillik bir alanda kurulduğu halde adını tabii unsurlardan almamıştır. Diğer taraftan köylünün köyün adının “Buğur ağası”ndan “Buğra”ya dönüştüğünü söylemesi bir yana, Buğra kelimesi zaten Arapça “deve” anlamındadır.

Alan araştırması göstermektedir ki; bu tür çalışmalarda kaynak ve belgelerin yetersizliği durumunda halkın hafızasında kalan ve kulaktan kulağa günümüze kadar gelen bu hikâyeler, o yerin adının nereden geldiği hususunda ilginç bilgiler vermekle birlikte, bazen gerçeği yansıtmayabilmektedir. Örneğin; Buğra köyünün adının “Buğur ağası”ndan geldiği rivâyeti ile Koremaz köyünün adının oradaki dereye köylülerin “kurumaz bu dere” demelerinden geldiği rivâyetine kuşkuyla bakmak gerekir. Bundan dolayı, bu tür hikâyelere başvurulduğunda temkinli davranılmalıdır. Peşinen kabullenilmeyip, belgelerle desteklenmelidir. Diğer taraftan, köy halkının geleneksel olarak büyüklerinden dinledikleri hikâyeleri benimsemeyerek anlatmaları, onların bakış açısını ve düşünce dünyasını da yansıtması bakımından ilgi çekicidir.

SONUÇ

İskân birimlerinin kuruluşunda her şeyden önce o bölgenin sulu olup olmadığına, toprağın verim durumuna, yeraltı zenginliklerine, yollara olan uzaklığına, güneşe karşı olan durumuna, korunmaya elverişli olup olmadığına dikkat edilirdi. Özellikle köyler, bir tepenin yamacına ve genellikle kuzey tarafı dağa ya da tepeye, ön tarafı ise; güneye ve açıklık araziye bakacak şekilde kurulurdu. Böylece herhangi bir tehlikeye karşı önceden haberdâr olunabilir, hem kuzeyden gelecek soğuk kırılmış, hem de güneşten en iyi şekilde istifade edilmiş olurdu.

Çalışmamızın sonucunda elde ettiğimiz verilere göre Türklerin iskân noktalarını seçiminde hakim olan bu unsurlar, yer adlarında da kendisini göstermektedir. Su, kuyu, ılıca, yol, köprü, güneş, dağ, eğin, kısık, yaka, demir, küre, gibi adlarda bu tercihlerin yansımaları görmekteyiz. Bu tür adlar taşıyan yerleşmeler üç sancakta toplam % 30'luk bir orana sahiptir. Bu da Türklerin seçtikleri iskân noktalarının tabii özelliklerini o yere ad olarak verme eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir.

Oğuz boyları ve konar-göçer teşekkül adlarını taşıyan yerleşmelerin oranı incelediğimiz sancaklar genelinde % 22'dir ve tabii unsurlardan sonra ikinci sırada gelmektedir. Bundan sonra antik adlar ile viran, öyük, kilise vb. isimler taşıyan unsurlar gelmektedir. Bunların oranı üç sancak dahilinde ortalama % 13.3'tür. Bir takım şahıs adlarından oluşan yer adları ise üç sancak genelinde % 12.5'tir.

Oğuz Boy adlarıyla anılan yerleşmelerin en çok Ankara Sancağı'nda bulunduğunu görmekteyiz. İkinci sırada Çankırı sancağı gelmektedir. Sultanönü Sancağı'nda ise, en düşük oranı teşkil eder. Ala yundlu, Avşar, Bayat, Beydili, Çavuldur, İğdir, Peçenek, Salur ve Yıva boylarına ait herhangi bir yerleşim yerinin bulunmayışı, bu coğrafyada konar-göçerlere uygun sahaların az olduğu fikrini vermektedir.

İncelediğimiz sancaklardaki köy adlarına bakıldığında, çoğunluğunun Türklerle meskûn olmasından da anlaşılacağı üzere, isimlerinin de Türkçe olması (Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de dahil) bunların, Türkler tarafından kurulduğunu göstermektedir (% 85). Bunun yanı sıra, yerleşim yerlerinin yabancı

kökenli adlarla; kilise, manastır gibi adlar taşıması, Türklerin buralara geldikten sonra bu köylerin adlarını değiştirmediklerine, ya da orada bulunan kiliseyi, köye ad olarak verdiklerine işaret etmektedir. İlginçtir ki; örneğin, Çankırı Sancağı'nda yabancı adlar taşıyan yerleşmelerin hiçbirisinde gayrimüslim nüfus meskûn değildir. Yalnız Tosya şehrinde gayrimüslimler bulunmaktadır. Ankara Sancağı'nda Miranos ve İstanos; Sultanönü Sancağı'nda ise, Lefke'de gayrimüslimler bulunmakta olup, aynı zamanda yabancı isim taşımaktadır.

Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynayan zaviyeler, bir yerin şenlendirilmesinde, etrafında insanların toplanmasında büyük role sahiptir. Yeni yerleşim yerlerinin kurulması ve bu yerlere zaviyenin adının verilmesinin örnekleri incelediğimiz sancaklarda da bulunmaktadır. Ancak bir de bunun tersi durumlar olabilmektedir. Bazen köy ya da mezra oradaki zaviyenin adını alırken, bazen de zaviye bulunmasına rağmen, ad vermede tabii unsurlar egemen olabilmektedir. İncelediğimiz sancaklarda özellikle Çankırı Sancağı'nda, pekçok zaviye bulunmasına rağmen, bu zaviyelerin adını almayan köylerin sayısı, zaviye adını alan köylerden daha fazladır.

Aynı şekilde genel olarak mahallenin bir câmi/mescit etrafında geliştiği ve câminin adıyla anıldığı pekçok örnek bulunmakla birlikte, aksi örneklerle de karşılaşabilmektedir. O halde, cami adı = mahalle adı ilişkisi her durumda genel geçer değildir. Zaten bazı mahalleler, pazar yerinin ya da bir hanın etrafında geliştiği için bu isimleri almakta; bazen de o mahalledeki mesleği icra edenlerin adını, ileri gelen şahısların adını ya da mahallenin bulunduğu yerin konumunu yansıtabilmektedir. Kezâ bir medresenin, hamamın ya da bir imâretin adını alan mahalleler de yok değildir. Bununla birlikte mahallelere câmi ya da mescid adının verilmesi en yaygın olanıdır. Mahalle adlarını köy ve mezra adlarından ayıran en önemli unsur da budur. Köy ve mezralarda ilk sıraları alan tabii unsurlar ve konar-göçer teşekkül adlarının yerini mahalle adlarında câmi/mescid adlarıyla şahıs adları almaktadır. Çevrenin tabii özellikleri ile kurulmuş mahalle adı hemen hemen yok gibidir. Burada dikkati çeken bir nokta da mahalle adlarında Oğuz boylarına ve konar-göçer teşekküllere ait herhangi bir adın bulunmaması, onların şehirlere ziyade köy ve mezra gibi iskân birimlerinde yerleştikleri gerçeğini de desteklemektedir.

Sonuç olarak, yer adları yerleşim yerlerinin tapuları niteliğindedir. Bir yerin adı aynı zamanda tarihsel aidiyeti ve aidiyet değişimini de ifade etmektedir. Öte yandan Orta Asya'dan Anadolu'ya akan Türkler, buraları Türk vatanı haline getirirken, kendilerince geliştirdikleri ad verme usûlünü de beraberlerinde getirmişlerdir. Türkler bu topraklara çoğu zaman kendi kültür hazinelerinden taşıdıkları isimleri vererek Anadolu'yu bir Türk vatanı haline getirdiklerini bir kez daha göstermişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

Ana Kaynak:

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), (Dizin ve Tıpkıbasım), I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1994.

Kitaplar:

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları*, Ankara 1988.

Ahmet Refik, *Anadoluda Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi-I (1243-1453)*, Barış Kitabevi, Ankara 1999.

AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara 1995.

AKSU, Fehmi, *Isparta İli Yer Adları*, Isparta 1936.

ARSLAN, Hüseyin, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân Göç ve Sürgün*, KaknüsYayınları, Ankara, 2001.

ASLANGİL, H. Cevri - Halil Hamdi Ekiz, *Kalecik'in Tarihi Dünü Bugünü İçin Bir Araştırma*, Kalecik Kültür Derneği Yay., tsz.

ARAT, R. Rahmeti, *Kutadgu Bilig-İndeks*, İndeksi Neşre Hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, İstanbul 1979.

AŞAN, Muhammet Beşir, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI-XVIII. Yüzyıllar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Yayınlayan: Atsız, MEB Yay., İstanbul 1992.

ATALAY, *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*, İstanbul 1942.

- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleler Şehrin İskân ve Nüfûsu*, Ankara 1958.
- BARKAN, Ömer Lütfi *Hüdavendigâr Livâsı Tahrir Defterleri-I*, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- _____ -Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul Fetih Cemiyeti Enstitüsü, İstanbul 1970.
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş-I. Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.
- _____, *Hınıs ve Malazgird Sancakları Yer Adları (XVI. Yüzyıl)*, Ankara 1991.
- _____, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi (XI. XIV. Yüzyıllar)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.
- BOZYİĞİT, Esat, *Türk Adbilim Bibliyografyası*, Ankara 1995.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev: Yıldız Moran, e Yayınları, İstanbul 1968.
- ÇAĞTAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- DOĞRU, Halime, *XV. ve XVI.Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, TTK Yay., Ankara 1997.
- _____, Halime, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, AFA Yay., 1992.
- ERDOĞDU, Şeref, *Ankara'nın Tarihî Semt İsimleri ve Öyküleri*, Kültür Bakanlığı Yay., TTK Basımevi, Ankara, 2002.
- ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1964
- _____, *Orhun Abideleri*, MEB Basımevi, İstanbul 1970.
- GENÇ, Reşat, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyıl'da Türk Dünyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1997.

- GÜMÜŞÇÜ, Osman, *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001.
- _____-Hüseyin ÇINAR, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2002.
- _____-Hüseyin ÇINAR, *Gıcık ve Peçenek'ten Altınova'ya Bir Beldenin Oluşum Öyküsü*, Bilge Yayınevi, Ankara 2004.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Basımevi, Ankara 1996.
- _____, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretleri İskânı*, TTK Yay., Ankara 1997.
- İNALCIK, Halil, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- KAPLANOĞLU, Raif, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, İstanbul 1996.
- KOCA, Salim, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, Giresun 1997.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Anadolu'da İslâmiyet*, İnsan Yay., İstanbul 1996
- _____, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Yay., Ankara 1994.
- _____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 6. Baskı, Ankara, tsz.
- KUNT, İ. Metin, *Sancak'tan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Umerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1978.
- LINDNER, Rudi Paul, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çev: Müfit Günay, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2000.
- Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi-I*, Haz.: M. Altayköymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İÜEF Yay., İstanbul 1963.

- _____, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, Eren Yay., 2. Baskı, İstanbul 1990.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Aralık 1985.
- ÖNGE, Yılmaz, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1995.
- ÖZBAY, Mehmet, *Uruş ve Anılarım*, Ankara 1992.
- ÖZBİLGİN, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniye*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- ÖZÇELİK, İsmail, *Karabağ Tarihi ve Karabağ'da Ermeni Olayları*, Bilge Yayınevi, Ankara 2003.
- _____, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara 2001.
- _____, (Editör), *Tarihten Günümüze Karakeçililer*, Kırıkkale 2003.
- _____, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-1920)*, Ankara 1992.
- _____, *Milli Mücadelede Güney Urfa*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Anka 2003.
- SAKAOĞLU, Saim, *Türk Ad Bilimi*, Ankara 2001.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç ve Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yay., TTK Basımevi, Ankara 2002.
- SCHEINHARDT, H., *Typen Türkisher Ortsnamen*, Heidelberg, 1979.
- SEVİN, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, TTK Yay., Ankara 2001,
- Son Teşkilât-ı Mülkiye'de Köylerimizin Adları*, Hilal Matbaası, İstanbul 1928 .
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 5. Baskı, İstanbul 1999.
- TEKİN, Talat, *Orhon Yazıtları*, Ankara 1988.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1981.

- TUNÇDİLEK, Necdet, *Türkiye İskân Coğrafyası-Kır İskânı (Köy-Altı Şekilleri)*, İÜEF Yay., İstanbul 1967.
- TURAN, A. Nezihi, *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, Kızılcahamam Belediyesi Yay., Ankara 1999.
- TURAN, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Turan Neşriyet Yurdu, İstanbul 1971.
- _____, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1971.
- _____, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, I, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1979.
- TÜRKAY, Cevdet, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemâatler*, İstanbul 1979.
- UMAR, Bilge, *Türkiye 'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1936.
- ÜÇER, Sırrı -Mesud Koman, *Konya İli Köy ve Yer Adları*, Yeni Kitap Basımevi, 1945.
- WITTEK, Poul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, İstanbul 1947.
- YALMAN (Yalgın), Ali Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları-I*, Hazırlayan: Sabahat Emir, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993.
- YINANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri*, İstanbul 1944.
- YÜCEL, Yaşar-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi-I (Fetihten Osmanlılara Kadar)*, Sabah Yay., tsz.

Makaleler:

- ACAROĞLU, M. Türker , “Denizli İlinde Yer Adları” (1978), *Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu'na Sunulan Bildiri (27-30Eylül 1978)*, Denizli 1978.
- _____, “Erzurum İlinde Yer Adları”, *Erzurum Sempozyumu'na Sunulan Bildiri (11-14 Mart 1987)*, Erzurum 1987.

- AKDAĞ, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadî Vaziyeti”, *Bellekten*, XIII/51, Temmuz 1949, TTK Basımevi, Ankara 1949.
- AKSAN, Doğan, “Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar”, *TDAY-Bellekten* 1973-74, TDK, 1974.
- AKTÜRE, Sevgi, “16. Yüzyıl Öncesi Ankara’sı Üzerine Bilinenler”, *Tarih İçinde Ankara - Eylül 1981 Semineri Bildirileri*, Derleyen: Aysıl Tükel Yavuz, 2. Basım, TBMM Basımevi, Ankara 2000.
- ALPTEKİN, Ali Berat, “Silifke’de Bazı Yer Adları Üzerine Bir Araştırma”, *Dadaş* (Folklor İlavesi), I, 1, Ekim 1980.
- AVCI, Casim -Recep Şentürk, “Kabile”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001.
- BARKAN, Ö. Lütfi, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Nüfûs ve Arazi Tahrirleri”, Tıpkıbasım, *Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi-Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerinde Tetkikler-Makaleler*, I, Yay. Hazırlayan: Hüseyin Özdeğer, İstanbul Üniversitesi Yay. No: 4214, İstanbul 2000.
- _____, “Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi-Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerine Tetkikler Makaleler*, II, Yayına Haz.: Hüseyin Özdeğer, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yay., İstanbul, 2000.
- _____, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-I İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, 2, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşr., Ankara 1942.
- BAŞKAN, Özcan, “Türkiye köy Adları Üzerine Bir Deneme”, *TDAY - Bellekten* 1970, TDK Yay., A.Ü. Basımevi, 1971.
- BAYKARA, Tuncer, “Anadolu Yer Adlarının Ortaasya’daki Benzerleri Üzerine Bir Kaynak”, *Türk Yer Adları Sempozyumu*, 1984.

_____, “Anadolu’nun İlk Türk iskânında Kaleler”, *XII. Türk Tarih Kongresi 12-16 Eylül 1994, Kongreyesunulan Bildiriler*, III, TTK Yay., Ankara 1999.

BİZBİRLİK, Alpay, “Tahrir Defterlerinden Yararlanma Açısından Yeni Bir Metot ve Örnek Bir Uygulama”, *Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat-Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, Manisa 1997.

BOZYİĞİT, Esat, “Kırıkkale İli Köy Adları” *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Ankara 1992.

_____, “Kırşehir Köy Yer Adları Üzerine”, *Anadolu Folkloru*, II, 12, 1992.

CAHEN, Claude, “Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)”, Çev: Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, *Belleten*, LI/201, Aralık-1987, TTK Yay., Ankara 1988.

CEBECİ, Ahmet, “16. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Hatay ve Çevresindeki Yer Adları” *III. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu (10-11 Haziran 1991)*, Antakya 1991.

ÇABUK, Vahid “Yörükler”, *İA*, XIII, İstanbul 1993.

ÇADIRCI, Musa, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, *Belleten*, LIII/206, Nisan 1989, TTK Basımevi, Ankara 1989.

ÇAKAR, Enver, “Haleb Sancağı’nda Türkçe Yer Adları”, *OTAM*, 11, Ankara 2000.

ÇALIK, Sıdık, “Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası: Anadolu’daki Yer Adlarının Tarihi Gelişimi”, *Yeni Türkiye*, Ocak-Şubat 2002, Yıl: 8/43, Ankara 2002.

ÇINAR, Hüseyin, “Yabanâbad (Kızılcahamam-Çamlıdere) Kazası Vakıfları”, *Bilim Yolu*, Kırıkkale Üniversitesi SBE Dergisi, Yıl: 1/1, Kırıkkale 1998.

DARKOT, Besim “Ankara”, *İA*, I, İstanbul 1993.

_____, “Bilecik”, *İA*, II, İstanbul 1993.

_____, “Eskişehir”, *İA*, IV, İstanbul 1993

- DAĞTEKİN, Hüseyin, “Hüdavendigâr Livâsı Yer Adlarının Tarih Bakımından Önemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 70, Şubat 1991.
- DEMİRTAŞ, Faruk, “Osmanlı Devrinde Anadolu’da Kayılar”, *Bellekten*, XII, 47, Temmuz 1948, TTK Basımevi, Ankara 1948.
- ELİBÜYÜK, Mesut, “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, *Coğrafya Araştırmaları*, I/2 Şubat 1990, TTK Basımevi, Ankara.
- ERAVŞAR, Osman “Ortaçağ Anadolu Kentleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- ERDEM, Sargon “Ankara/İslâm Öncesi Dönem”, *DİA*, III, İstanbul 1991.
- EREN, Hasan, “Türk Yer Adları Hakkında Araştırmalar-Ören”, *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, 1950.
- _____, “Yer Adlarımızın Dili”, *TDAY - Bellekten 1965’ten ayırbaşım*, TTK Basımevi, Ankara 1966.
- ERGENÇ, Özer “XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara’nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları-I*, İstanbul 1980.
- _____, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri”, *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Birinci Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, Editör: Osman Okyar-Halil İnalçık, Ankara 1980.
- _____, “Osmanlı Şehrindeki “Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları, The Journal Of Otoman Studies*, 4, İstanbul 1984.
- ERÖZ, Mehmet, “Doğu Anadolu Köy Adları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”, *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Semineri (22-25 Ekim 1973)*, Erzurum 1974.
- ERPOLAT, Mehmet Salih, “XVI. Yüzyılda Diyarbekir Baylerbeyliğindeki Yer İsimlerinin Kültür ve Tarih Açısından taşıdığı Değer”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti*

07-09 Nisan 1999 Bildiriler, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2000.

EYİCE, Semavi, “Kale”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001.

FAROQHİ, Suraiya “Ankara ve Çevresindeki Arazi Mülkiyetinin Ya da İnsan-Toprak İlişkilerinin Değişimi”, *Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Semineri Bildirileri*, Derleyen: Aysıl Tükel Yavuz, 2. Basım, TBMM Basımevi, Ankara 2000.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Nahiye”, *İA*, IX, İstanbul 1993.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız, “Akhun, Hazar, Peçenek, Sabir ve Kıpçak Etnonimlerinin Giresun Yer Adlarındaki İzleri”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 202, Ekim 2003

_____, “Yer Adları ve Tarih Giresun Yer Adlarının Işığında”, *Kafalı Armağanı*, Ankara 2002

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, “İçel İli Yer Adları Üzerine Düşünceler”, 1987, *İçel Kültürü*, I, 3, 1987.

GÜÇHAN, N. Şahin, “16-19. Yy. Nüfus Tahminlerine Göre Osmanlı Ankara’sında Mahallelerin Değişim Süreçleri Üzerine Bir Deneme” *Tarih İçinde Ankara –II (Aralık 1998)*, Derleyen: Yıldırım Yavuz, Ankara 2001.

GÜLENSOY, Tuncer, “Alkaevli ve Beğdili Boy Adları ve Anadolu’daki İzleri”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988 (26 Eylül 1988 – 3 Ekim 1988)*, TDK Yay., Ankara 1996.

_____, Tuncer “Alanya-Antalya Yöresi Türk Yer Adları”, *III. Alanya Tarih-Kültür Sempozyumu (12-14.11.1993)*, Alanya 1993.

_____, “Türkiye’de Türk Kişi ve Yer Adları İle İlgili Bilimsel Çalışmalara Bir Bakış”, *Kafalı Armağanı*, Akçağ Yay., Ankara 2002.

GÜLSEVİN, Güler, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yay., Ankara 1997.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, “Osmanlı Mufassal Tahrir Defterlerinin Türkiye’nin Tarihî Cografyası Bakımından Önemi”, *Türk Yurdu*, XIX-XX/148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, Ankara.

- _____, "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler", *Türkler*, VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- GÜNEŞ, Ahmet, "16. Yüzyılda Seyyid Gazi'de Sosyal ve Ekonomik Hayat", *OTAM*, 11, Ankara, 2000.
- _____, "Bilecik ve Çevresinde 16. Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Hayat", *OTAM*, 10, Ankara 1999.
- HAİG, T.W., "Karye", *İA*, VI, İstanbul 1993.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı*, IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.
- _____, "Anadolu İskânında Urfa ve Çevresi", *Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (3 Haziran 199-Şanlıurfa)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1999.
- _____, "Aşiret", *DİA*, IV, İstanbul 1991.
- _____, "Derbend", *DİA*, IX, İstanbul 1994.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih-I*, Haz.: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- HUTTEROTH, Wolf Dieter, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Coğrafyası", *Türkler*, IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- İŞİTMAN, Refet, "Köy Adları Üzerine Bir İrdeleme", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (3. Seri)*, 1-2-3-1945.
- İNALCIK, Halil, "Türkler/Osmanlılar", *İA*, XII/2, İstanbul 1993.
- _____, "V. Beynelmîlel Onomastik İlimler Kongresi (Salamanca, 12-15 Nisan)", *Bellekten*, XX/78, Nisan 1956'dan Ayrıbasım, TTK, Ankara 1956.
- _____, "Çiftlik", *DİA*, VIII, İstanbul 1993.
- _____, "Eyâlet", *DİA*, XI, İstanbul 1995.
- _____, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.
- _____, "Mazra'a", *Encyclopaedia of İslâm*, VI, New Edition, Leiden 1991

- KALCIÖĞLU, Agâh “Işık Kelimesi Etrafında Ufak Bir Araştırma”, *Uludağ*, 3, Temmuz 1935.
- KANKAL, Ahmet, “16. Yüzyılda İktisadi ve Sosyal Açından Kargı Kazası”, *OTAM*, 3, Ankara 1992.
- KARABORAN, H. Hilmi, “Türkiye’de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984.
- KARAGÖZ, Mehmet, “Osmanlı’da Şehir ve Şehirli Mekan-İnsan-Beşerî Münasebetler (XV-XVIII. Yüzyıl)”, *Osmanlı*, V, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.
- KARAMAN, Deniz “XVI. Yüzyılda Ayaş Kazası”, *Bellekten*, LXVI/246, Ağustos 2002.
- KILIÇ, Orhan, “Osmanlı Döneminde Van ve Yöresi Yer Adlarına Bir Bakış (1558-1606)” *Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu (Van 2-5 Nisan 1990)*, Ankara 1990.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, “Avşar”, *İA*, II, İstanbul 1993.
- _____, “Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar”, *Türkiyat Mecmuası*, I, İstanbul 1925
- _____, “Ribat”, *Vakıflar Dergisi*, 2, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul 1974.
- _____, “Artukoğulları”, *İA*, I, İstanbul 1993.
- KRAMERS, J. H., “Sultanönü”, *İA*, XI, İstanbul 1993.
- KURT, Yılmaz “Sivas Sancağı’nda Kişi Adları”, *OTAM*, 4, Ankara 1994.
- _____, “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesinde Uygulanacak Metod”, *Osmanlı Araştırmaları*, XVI, İstanbul 1996.
- KURTULMUŞ, Zekeriya “Kırıkkale İli Köy Yer Adları” *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993*, Ankara 1995.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “XVI. Yüzyıl İzmir Kazasında Cemâat Adı Taşıyan Köyler”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri (21-25 Ağustos 1989-İstanbul)*, Ankara 1990.

- MARTAL, Abdullah “XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundasu-yolculuk”,
Bellekten, LII/205, TTK Basımevi, Aralık 1988.
- MORDTMAN , J. H., “Çankırı”, *İA*, III, İstanbul 1993.
- NİHAL, H. - A. Naci, “Anadolu’da Türklere Ait Yer İsimleri” *Türkiyat Mecmuası*- II, 1928.
- OCAK, A. Yaşar, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, 12, Ankara 1978.
- _____ - S. Faruki, “Zâviye”, *İA*, XIII, İstanbul 1997.
- OCAKLI, Arzu Kılınç “XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu’ya Göçler”, *Türkler*, XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- OĞUZOĞLU, Yusuf -Feridun Emecen, “Eskişehir”, *DİA*, XI, İstanbul 1995.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Ankara/İslâmî Dönem”, *DİA*, III, İstanbul 1991.
- ÖZÇELİK, İsmail, “Karakeçililer”, *Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (3 Haziran 1999-Şanlıurfa)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1999.
- ÖZKAYA, Yücel, “XVIII. Yüzyılda Orta Anadolu’daki Kaza ve Mahalle Adlarının Zamanımızda Uğradığı Değişiklikler”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Ankara 1984.
- ÖZTÜRK, Nazif, “Ankara’nın Kuruluşunda Vakıfların Rolü”, *Vakıflar Dergisi*, 20, Ankara 1988.
- SANSAR, Fatih, “Tanzimat Döneminde Aşiretlerin İskânı”, *Türkler*, XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- SARIKAYA, Saffet, “Osmanlı Devleti’nin İlk Asırlarında Toplumun Dinî Yapısına Ahîlik Açısından Bir Bakış Denemesi”, *Osmanlı*, IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.
- SAY, Yağmur, “Osmanlı Devlet Mekanizmasının Oluşumunda Heterodoks Güçler”, *Osmanlı*, IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.
- SAYDAM, Abdullah, “Reformlar ve Engeller: Tanzimat Döneminde Aşiretlerin Yol Açtıkları Âsâyiş Problemleri”, *Osmanlı*, IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.

SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI, Ekim 1949- Temmuz 1950, İstanbul 1952.

_____, “Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?”, *Bellekten*, XXIV/96, 1960.

_____, “Avşar”, *DİA*, IV, İstanbul 1991.

_____, “Ramazanoğulları”, *İA*, IX, İstanbul 1993.

ŞAHİN, İlhan, “Çankırı”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993.

_____, “Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dair Bazı Mülahazalar”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İÜEF, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, 13, (1983-1987), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987.

_____, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu GÖçebelerinin İdarî ve Sosyal Yapısı”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Münir Aktepe’ye Armağan, 15, 1995-1997, İÜEF, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1997.

TOPAL, Mehmet-Kamil Çolak, “Osmanlı Devleti’nde Ahi Zaviyeleri”, *Osmanlı*, IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.

TURAN, Osman, “Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi”, *Türkler*, VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

UĞURLU, Mustafa, “Anadolu’ya Gelen Türklerin Şehircilik Anlayışı”, *Türk Dili*, 584, Ağustos 2000.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Livâ”, *İA*, İstanbul 1993.

WITTEK, Paul, “Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* I-1969’dan ayırbasım, TTK Basımevi, Ankara 1970.

_____, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk Aşiretlerinin Rolü”, *Tarih Dergisi*, İÜEF, Mart 1962-Eylül 1963, XIII/17-18, İstanbul 1968.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Türkiye’de Yer-adı Verme Usûlleri”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Eylül 1984, Ankara 1984.

_____, “Vakıf”, *İA*, XIII, İstanbul 1997.

- YILDIRIM, Dursun, “Coğrafyadan Vatan’a Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi”, *Yer Adları Sempozyumu*, Ankara 1984.
- YINANÇ, Mükrimin Halil, “Aşiret”, *İA*, I, İstanbul 1993.
- YİĞİT, Hülya, “Sosyal Hizmetler Açısından Selçuklu Kervansarayları”, *Türkler*, VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- YORDANOV, Yordan, “Osmanlı Belgelerinde Bulgar Yer Adları”, *IV. Milletlerarası Türkoloji Kongresine Sunulan Bildiri (20-25 Eylül 1982)*, İstanbul 1982.
- YINANÇ, Refet, “16. Yüzyılda Doğu Anadolu Şehirlerinde Mahalle Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Ankara 1984.

Sözlükler:

- Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, haz. Recep Toparlı, TDK Yay., Ankara 2002.
- AKBAYIR, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- ATALAY, *Divanü Lûgat-it-Türk*, I, IV, Ankara 1986.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1962.
- DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983.
- EREN, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999.
- _____ ve diğerleri, *Türkçe Sözlük*, I-II, TDK Yay., Ankara 1988.
- PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, MEB Yay., İstanbul 1983.
- Tarama Sözlüğü*, I-IV, Ankara (1945-1957).
- YILMAZ, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Genişletilmiş 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 1992.

Tezler:

AY, Resul, *XIII.XV. Yüzyıllarda Anadolu'da Derviş ve Toplum: Tarihsel Bir Tipoloji Denemesi*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2004.

KANKAL, Ahmet, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Ankara 1993.

KARADOĞAN, Ahmet, *Anadolu'yu Türkleştirenlerin İsimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi SBE Türk Dili Anabilim Dalı, Kırıkkale 2001.

KELEŞ, Dilek, *Türk Adbilimi Bibliyografyası*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE Türk Dili Anabilim Dalı, Ankara 1996.

PİLANCI, Hülya, *Türkçe Yer Adları*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE Türk Dili Anabilim Dalı, Kayseri 1996.

İnternet Adresi:

KANPOLAT, Hasan, “Çarlık Rusyası, SSCB ve BDT Devirlerinde Yer Adlarında Değişim Süreci”, [http:// www.bkd. org. tr/ozeldosya/yer_ adlarinda_ degisim_ sureci.asp](http://www.bkd.org.tr/ozeldosya/yer_adlarinda_degisim_sureci.asp)

KORALTÜRK, Murat, “Yer Adlarının Türkleştirilmesi”, [http://:www. tarihvakfi. org. tr/ haberler/ haberayrinti. asp](http://www.tarihvakfi.org.tr/haberler/haberayrinti.asp)

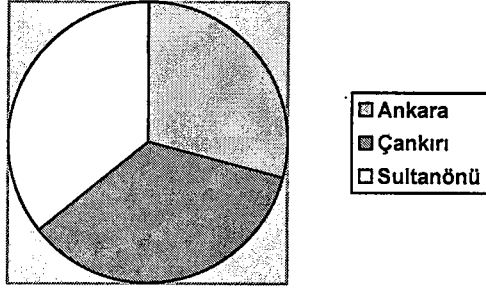
EKLER

Türklerde Yer Adı Verme Usûllerinin Sancaklara Göre Dağılımı

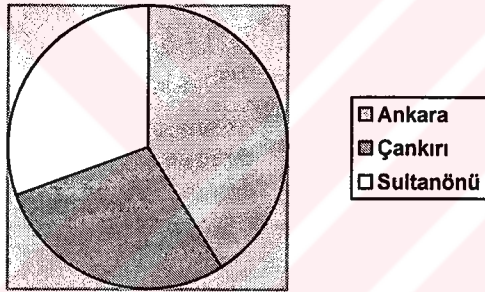
	ANKARA	ÇANKIRI	SULTANÖNÜ
Tabii Unsurlar	% 26.2	% 31.5	% 32.2
Oğuz Boyları ve Konar-Göçerler	% 27	% 18.5	% 20.2
Antik İsimler ve Viran, Öyük vb.	% 12	% 13	% 15
Şahıs Adları	% 12.4	% 11.3	% 14
Kurumlar	% 5.4	% 4.6	% 5.7
İskân Birimleri	% 3.4	% 3.8	% 1.7
Diğer	% 14.2	% 17.3	% 11.2

Tabii Unsurların Sancaklara Göre Dağılımı

Oğuz Boyları ve Konar-Göçer Unsurların

Sancaklara Göre Dağılımı

**438 NO'LU MUHASEBE-İ
VİLAYET-İ ANADOLU
DEFTERİNE GÖRE**

**ANKARA SANCAĞI KÖY VE
MEZRALAR**

ANKARA (MERKEZ) KAZASI

Köyler

1. Ahiçomak k.
2. Ahiviranı k.
3. Akpaahur k.
4. Akdibek k.
5. Akdibek k. (Kasaba n.)
6. Akkavak k.
7. Alakoç k. (Kasaba n.)
8. Alayundlu k. (Kasaba n.)
9. Arpac k.
10. Aşşar k.
11. Bağluca k.
12. Balgat k.
13. Baltıklar k.
14. Bali? k.
15. Balıkuyuncu (?)k.
16. Bayındır k.
17. Bayındır k. (Kasaba n.)
18. Beşşğıl k.
19. Bil-i Ömer k.
20. Bozçalı k.
21. Busal k.
22. Çakurlar k.
23. Çavundur k.
24. Çeltik k.
25. Çeltik k.
26. Çerik k. nd. Babayakub k.
27. Çiftlik k.

28. Çit k.
29. Çukurcaık (k)
30. Delitler k.
31. Dilköler k.
32. Donuzalanı k.
33. Ebrem k. (Kasaba n.)
34. Edike k.
35. Emiryaman k.
36. Etlik k.
37. Eymür k.
38. Eymürahur k.
39. Gökçe k.
40. Gügercinlik k.
41. Hacı k.
42. Hacı k.
43. Haçıl k.
44. Hasanoglanı k.
45. Hasunlar k.
46. Hasunlar k.
47. Hisar k.
48. Ilgun k.
49. İbrahimbacı k.
50. İbrahimhacı k.
51. İlgazi k.
52. İlipınar
53. İstanoş-i kılçık k.
54. Kalaba k.
55. Kapaklı k.
56. Karaağaç k.
57. Karaca k.
58. Karacakaya k.
59. Karahasan k.
60. Karamescid k.
61. Karaplürçek k.
62. Karataş k.
63. Kayaş k.
64. Kayırcık k.
65. Keçiviran k.
66. Kelek k.
67. Kepür k.
68. Kıbrus k.
69. Kımık k.
70. Kızılca k.
71. Kızılcaeymür k.
72. Kızılcaçula k.
73. Kızılcaşehir k.
74. Köpek k.
75. Kulaksız k.
76. Kurbaga k.
77. Kutludüğün k.
78. Kutugin k.
79. Lodevmi /Lodomuk.
(Kasaba n.)
80. Macun k. (Kasaba n.)
81. Muhiy k.
82. Nenek k.
83. Odavaşı k.
84. Okçular k.
85. Orta k. (Kasaba n.)
86. Ovacık k.
87. Öylik k.
88. Peçenek k.
89. Saffa k.
90. Saraycık k. (Kasaba n.)
91. Sarucalar k.
92. Sincan k.
93. Solfastıl k. (Kasaba n.)
94. Susuz k. (Kasaba n.)
95. Şeydaalı k.
96. Şeyhler k.

97. Taimar (?) k.
 98. Taşpınar k.
 99. Todurga k.
 100. Uzaglu k.
 101. Vuköf k.
 102. Yabracuk k. (Kasaba n.)
 103. Yağluca k.
 104. Yakacık k.
 105. Yarcılar k.
 106. Yavlun k.
 107. Yenişeyh k.
 108. Yıvacı k. (Kasaba n.)
 109. Yozgat k. (Kasaba n.)
 110. Yuva k.
 111. Yüregir k.
 112. Zeynüddin k.
 113. Zeyrak k.
 114. Zırva k. (Kasaba n.)
- Mezralar**
1. Acâyib Ağaç mz.
 2. Acıkuyu mz. (Kasaba n.)
 3. Aşşar mz.
 4. Ahiviran mz.
 5. Ahurecuk mz.
 6. Akcalu mz. (Kasaba n.)
 7. Akpınar mz. (Kasaba n.)
 8. Akvıran mz.
 9. Alacaatlı mz.
 10. Alayundlu mz.
 11. Alimz.
 12. Altunözüt mz.
 13. Arakiler mz.
 14. Arslanlıca mz.
 15. Aşşar mz.
 16. Ayazlıpınar mz. (Kasaba n.)
 17. Ayrançı mz.
 18. Bademli mz.
 19. Bağarsak mz. (Kasaba n.)
 20. Bağluca mz.
 21. Bağözüt mz.
 22. Bakkaliviranı mz.
 23. Balabanoglu mz.
 24. Başşeraket mz.
 25. Başşviran mz.
 26. Başşyer mz.
 27. Bayad mz.
 28. Beşşgaç mz.
 29. Boraözüt mz.
 30. Boyalu mz.
 31. Bozkırlı mz.
 32. Buraközüt mz.
 33. Cöryök mz.
 34. Çarek mz.
 35. Çeltik mz.
 36. Çerçiviranı mz.
 37. Çevikler mz.
 38. Danişşmend mz.
 39. Dedebeşşy mz.
 40. Deliküttaşş mz.
 41. Delivıran mz. (Kasaba n.)
 42. Denizler mz. (Kasaba n.)
 43. Dibdede mz.
 44. Dikili mz.
 45. Diküttaşş mz.
 46. Dikmen mz.
 47. Dilköler mz.
 48. Dirkeşşkaya mz.

49. Dokuzyer mz. 115. Kurdşeyh mz. 149. Sürmeli mz.
50. Dutluca mz. 116. Kuş mz. 150. Sürdiler mz.
51. Emirilyas mz. 117. Kutluçemen mz. (Kasaba n.) 151. Şahbudak köyü mz.
52. Ercelü mz. 118. Küçük mz. 152. Şerefüddin mz.
53. Esedhacı mz. 119. Lala mz. 153. Şeyhmahmud mz.
54. Etlük mz. 120. Lalakarbarsarayı mz. 154. Şeyhsazi mz.
55. Galaba mz. 121. Mahmudşeyh mz. 155. Tahir mz.
56. Gerder mz. 122. Malböyüğü mz. 156. Tahir mz.
57. Gökdere mz. 123. Mehmedfakih mz. 157. Taşkesen mz.
58. Gökishaklı mz. (Kasaba n.) 124. Memaşa (?) mz. 158. Taşköprü mz.
59. Gökteş mz. (Kasaba n.) 125. Murâd mz. 159. Taşpınar mz.
60. Göllü mz. 126. Muradviran mz. 160. Toğanlı mz.
61. Göntü mz. 127. Mülkviran mz. 161. Tokluca mz.
62. Güğümlüdere mz. 128. Oğuzlar mz. 162. Tolundaş mz.
63. Gülhuriyyun mz. 129. Oluklu mz. 163. Tomikavağı mz.
64. Gümüşini mz. 130. Oyduc (?) mz. 164. Uğurlözü mz.
65. Günbazarlı (?) mz. (Kasaba n.) 131. Ögren mz. (Kasaba n.) 165. Ücretviranı mz.
66. Habıviranı mz. 132. Ömerdanışmend mz. 166. Virancık mz.
67. Hasunlar mz. * n.) 133. Öntü mz. 167. Yalakca mz.
68. Helvaizade mz. 134. Örtçek mz. 168. Yanucak mz.
69. Hisarbeyli mz. 135. Pınarı mz. 169. Yarınyay mz.
70. Hisarcık mz. 136. Pusaklar mz. 170. Yaylacık mz.
71. Hisarlı mz. 137. Saçakağıl mz. 171. Yazıçıyı mz.
72. Hocabeyözü mz. 138. Sadabeyi (?) mz. 172. Yoğunlar mz.
73. Hocabzü mz. 139. Sarayekköyüğü mz. 173. Yunusoglanı mz.
74. Iğunözü mz. 140. Saralan mz. 174. Zork (?) mz.
75. İblishisanı (?)mz. 141. Sarubüken mz.
76. İğdecik-i bâlâ mz. 142. Sarular mz.
77. İğdiş mz. 143. Seydiahmed mz.
78. İleş mz. 144. Sordalık mz.
79. İncik mz. 145. Söğüdcük mz.
80. İncügez mz. 146. Söğüdcük mz.
81. İnlüce mz. 147. Söğüdüzbayağı mz. 148. Surnak (?) mz.
82. İnpınar mz. (Kasaba n.) 148. Surnak (?) mz.
83. İstemür mz. 149. Sürmeli mz.
84. Kafırınarı mz. 150. Sürdiler mz.
85. Kamerüddin mz. 151. Şahbudak köyü mz.
86. Karacağöl mz. 152. Şerefüddin mz.
87. Karacaviran mz. 153. Şeyhmahmud mz.
88. Karadere mz. 154. Şeyhsazi mz.
89. Karakabal mz.(?) 155. Tahir mz.
90. Karakısık mz. 156. Tahir mz.
91. Karamusa mz. 157. Taşkesen mz.
92. Kargakulağı mz. 158. Taşköprü mz.
93. Kaya mz. 159. Taşpınar mz.
94. Kayaş mz. 160. Toğanlı mz.
95. Kayı mz. 161. Tokluca mz.
96. Kayırcık mz. 162. Tolundaş mz.
97. Kayı mz. 163. Tomikavağı mz.
98. Kebirlik mz. 164. Uğurlözü mz.
99. Kesikmen mz. 165. Ücretviranı mz.
100. Kırkemrud mz. (Kasaba n.) 166. Virancık mz.
- * n.) 167. Yalakca mz.
101. Kırkpınar mz. 168. Yanucak mz.
102. Kızılcaakışla mz. 169. Yarınyay mz.
103. Kızılkışla mz. 170. Yaylacık mz.
104. Kızılbz mz. 171. Yazıçıyı mz.
105. Kızılсарay mz. 172. Yoğunlar mz.
106. Kızılyer mz. 173. Yunusoglanı mz.
107. Kilise mz. 174. Zork (?) mz.
108. Kilişçukuru mz.
109. Kocakuyusu mz.
110. Konuş mz.
111. Kovacıközü mz.
112. Körbey mz.
113. Köstendil mz.
114. Kumpınar mz. (Kasaba n.)

AYAŞ KAZASI

Köyler

1. Ak depe k.
2. Alpagud k.
3. Arklar k.
4. Aşağidereli k.
5. Ayaş k.
6. Balçıcak k.
7. Başayaş k.
8. Başberket k.
9. Bayram k.
10. Bilitkizlik k.
11. Boyalıuşar k.
12. Boyalı-yı büzürg k.
13. Boyalı-yı küçük k.
14. Boyalı-yı ortalı k.
15. Cakmacuk k.
16. Cimdardıvanı k.
17. Cimler k.
18. Çaga k.
19. Çukurviran k.
20. Dastar k.
21. Dastarlı k.
22. Dedeziyvesi k.
23. Demürçi k.
24. Dörturluk k.
25. Dündaröglü k.
26. Fani k.
27. Gudül k.
28. Hacılar k.
29. İlca k.
30. İl delik k.
31. İlhan k.
32. İncepelid k.
33. Kabaca k.
34. Kabil k.
35. Kalta k.
36. Kamanlı k.
37. Karacakaya k.
38. Karacaviran k.
39. Karaviran k.
40. Karkın k.
41. Keçitü k.
42. Kesenos k.
43. Kınık k.
44. Kızlık k.
45. Kireç k.
46. Körpeviran k.
47. Musa (?) k.
48. Oğuzçayırı k.
49. Oltan k.
50. Orta bereket k.
51. Otac k.
52. Özler k.
53. Sâlih k.
54. Sapanlı k.
55. Saray k. nd. Yukaru
56. Teske k.
57. Ulu çanıtu k.
58. Uruş k.
59. Yalak k.
60. Yarımcavşar k.
61. Yeniceince pelid k.
62. Yereğmi k.
63. Yoğunpelid k.
64. Yoğunpelid k.
65. Yüreğir k.

66. Zaviye-i bereket k.

Mezralar

1. Altun taş mz.
2. Demürcivirani mz.
3. Gözler mz.
4. Güdük mz.
5. Hatay mz.
6. Oltan mz.
7. Rasülgâzi mz.
8. Virancık mz.

BACI KAZASI

Köyler

1. Abağkızı k.(?)
2. Bazarıcık k.
3. Boyalı k.
4. Çergelmiş k.
5. Derecik k.
6. Fatımbabacı k.
7. Güreş k.
8. Hacıtozan k.
9. HacıTuğrul k.
10. Hatni k.
11. Hızırşeyh k.
12. Hindütlar k.
13. İncügez k.
14. Kabal k.
15. Kafırvirani k.
16. Karaağaç k.
17. Karahmed k.
18. Karaböyük k.

19. Kısıık k.
20. Kızılcaaköy k.
21. Kiçiyavaşır k.
22. Koculu k.
23. Mustak k.
24. Müslim k.
25. Nohay k.
26. Öyük k.
27. Peritü k.
28. Poryas k.
29. Susuz k.
30. Şabânözü k.
31. Toybey k.
32. Uluavaşır k.
33. Yağansşeyh k.
34. Yağır k.
35. Yağmurbaba k.
36. Yalıncaık k.
37. Yuvacık k.
38. Mezralar
1. Abdallu mz.
2. Akçağılı mz.
3. Akçayırpınarı mz.
4. Akkaya mz.
5. Alakır mz.
6. Alan mz.
7. Alışah mz.
8. Atabeykızı mz.
9. Atıyavuz mz.
10. Avcıçukuru mz.
11. Beyarslan mz.
12. Boyalı mz.
13. Bozöyük mz.
14. Çakınar mz.
15. Çalıklı mz.
16. Çaysulu mz.
17. Çengidere mz.
18. Çorak mz.
19. Elvanlı mz.
20. Gómeç (?) mz.
21. Güvenşşeyh mz.
22. Hacilar mz.
23. Karacakaya mz.
24. Karadere mz.
25. Karaböyük mz.
26. Kargakavağı mz.
27. Kavacık mz.
28. Kavaklı mz.
29. Kayservirani mz.
30. Kedübey mz. (?)
31. Kızılöz mz.
32. Kozludere mz.
33. Kuluncakkuyusu mz.
34. Mescidcık mz.
35. Musa mz.
36. Sekdülu mz.
37. Şabânözü mz.
38. Şeyhhacı mz.
39. Tekneöyük mz.
40. Yağır mz.
41. Afşar mz.

ÇUBUK KAZASI

Köyler

1. Ağlicik k.
2. Ahikışlası k.
3. Ahur k.
4. Akbörklü k.
5. Akçakilise k.
6. Akçakoyunlu k.
7. Akçaöz k.
8. Akçavıran k.
9. Akdoğan k.
10. Aksak k.
11. Alayundlu k.
12. Kızık k.
13. Alınvıran k.
14. Alpi k.
15. Aşağıçavundur k.
16. Aşağıkızık k.
17. Aşağıobruk k.
18. Aşağısarukuz k.
19. Aybey k.
20. Aydoğan k.
21. Balikhisarı k.
22. Baş k.
23. Başsemer k.
24. Başvıran k.
25. Bayındır k.
26. Bayır k.
27. Beycügez k.
28. Binağaç k.
29. Bozköylü-yi Balâ k.
30. Bozluvıran k.
31. Buğdaylı k.
32. Busaklar k.
33. Buğdüz k.
34. Ciğir k.
35. Cütcükler
36. Çamlu k.
37. Çardak k.
38. Çat k.
39. Çaykızık k.
40. Çeğir k.
41. Çeriklü k.
42. Çınar k.
43. Çit k.
44. Çorlayık k.
45. Çubukbazarı k.
46. Çurca k.
47. Çukurvıran k.
48. Delüvıran k.
49. Dere k.
50. Dumlupınar k.
51. Eğriğin k.
52. Elmaçayını k.
53. Esenboğa k.
54. Eyerciler k.
55. Eymür k.
56. Geldibuldu k.
57. Geregöl (?) k.
58. Gıcık k.
59. Göçet k.
60. Gökkedere
61. Göller k. nd. Şeyler
62. Gözbaşı k.
63. Gözü k.

64. Günay k.
65. Güvey k.
66. Güzelceabdal k.
67. Hacı k.
68. Hacılar k.
69. Hasunlar k.
70. Hırka k.
71. Hızurlar k.
72. Hisar k.
73. İğdir k.
74. İkpinar k.
75. İlmü'min k.
76. İnceöz k.
77. İncevıran k.
78. Kabaklı k.
79. Kalaba k.
80. Kara k.
81. Karaca k.
82. Karacaine k.
83. Karacakaya k.
84. Karacavıran k.
85. Karaçalı k.
86. Karaçam k.
87. Karaçam-i Yenice
88. Karadere k. (tb. Şorba)
89. Karagöz k.
90. Karalar k.
91. Karamancık k.
92. Karaöyük k.
93. Kampürçek k.
94. Karavıran k.
95. Kargısemer k.
96. Kart k.
97. Karkın k.

98. Karyığı k.
99. Kavacık k.
100. Kavaklı k.
101. Kayaş k.
102. Kayrı k.
103. Keçili k.
104. Kımk k.
105. Kışlacık k.
106. Kızılca k.
107. Kızılca il k.
108. Kızılçavıran k.
109. Kızılhisar k.
110. Kızılıkise k.
111. Kızılınuret k.
112. Kızılöyük k.
113. Kızılöz k.
114. Kızılvıran k.
115. Kıpırbörklü k.
116. Kilise k.
117. Kilise k.
118. Kilisecik k.
119. Korkac k.
120. Kozpınar k.
121. Kozvıran k.
122. Köşrelilik k.
123. Kulsarı k.
124. Kuruçay k.
125. Kuzuvıranı k.
126. Küre k.
127. Kürtalp k.
128. Mahmudoglanı k.
129. Manastır k.
130. Mekki k.
131. Melikşâ k.
132. Melikşâh k.
133. Menadir (?) k.
134. Mireriye
135. Muradlı k.
136. Nebihacı k.
137. Nureddin k.
138. Oğlakçı k.
139. Okçu k.
140. Olukvıran k.
141. Olumbiş k.
142. Otacı k.
143. Ovacık k.
144. Oyumığde k.
145. Ömercik k.
146. Peçenek k.
147. Pulluğaç k.
148. Pusaklar k.
149. Salm k.
150. Saray k.
151. Saray k. Şorba
152. Saraycık k.
153. Sarucalar k.
154. Seylühacı k.
155. Sazcı k.
156. Seferiçukuru k.
157. Serrâc k.
158. Sığrılıhacı k.
159. Sırmalar k.
160. Sille k.
161. Söğüdüközü k.
162. Soğüdüzü k.
163. Suluçemen k.
164. Sütlüklü k.
165. Şahvıranı k.

166. Şemsüddin k.
167. Tac-ı Şami (?) k.
168. Tanrıvermiş k.
169. Taraksuz k.
170. Taşınar k.
171. Tatlar k.
172. Temürlü k.
173. Todurga k.
174. Tomiktaşlı k.
175. Turasanlı k.
176. Tutözü k.
177. Uçarı k.
178. Ulubökrü k.
179. Ulupınar k.
180. Urunkuş k.
181. Üçbaşlı (-i diğer) k.
182. Üçbaşlı k.
183. Yağmurulu k.
184. Yaka k.
185. Yalak k.
186. Yatureuh (?) k.
187. Yazır k.
188. Yemliha (?) k.
189. Yeni k.
190. Yenice k.
191. Yerkızı k.
192. Yukarıobruk k.
193. Yukarısarıkız k.
194. Yukarıçavundur k.
195. Yuva k.
196. Yüreğir k.
197. Karbansaray k.

1. Ağzıkara mz.
2. Ahmed mz.
3. Ahmedler mz.
4. Akçain mz.
5. Alacaatlı mz.
6. Aydıncık mz.
7. Ayvalı mz.
8. Ayvaluca mz.
9. Bili güçayı (?) mz.
10. Buçuk mz.
11. Çavundurapı mz.
12. Çukurea mz.
13. Gölcük mz
14. İldiğin mz.
15. İncesu mz.
16. İsabey mz.
17. Kamişçık mz.
18. Karaağaç mz.
19. Karacaviran mz.
20. Karafatma mz.
21. Karakeçili mz.
22. Kışla nd. Sarualan mz.
23. Korkacı mz.
24. Kozpınar mz.
25. Kozludere mz.
26. Kozvıran mz.
27. Muhib mz.
28. Ödüle (?) mz.
29. Şeyhelvan mz.?
30. Şeyrahman mz.
31. Uzunoba mz.
32. Yalınuzdam mz.
33. Yarenlüce mz.

34. Yavuslu mz.
35. Yerkızı mz.
36. Yerlaş (?) mz.

MURTAZAABAD KAZASI

Köyler

1. Ahmedşeyh k.
2. Ağaçvıran k.
3. Akçavıran k.
4. Alaperde k.
5. Alpagud k.
6. Alperesi k.
7. Arakacıyan k.
8. Avkı (?)k.
9. Aydınçık k.
10. Balluca k.
11. Bilvıran k.
12. Bucak k.
13. Buçuk k.
14. Buğracık k.
15. Bulak k.
16. Cemşid k.
17. Çeltik k.
18. Çoğlu k.
19. Derecik k.
20. Döğer k.
21. Dönege (?) k.
22. Emir Gazi k.
23. Eymür k.
24. Eymürtaylı k.

25. Güveğiler k.
26. Güvenç k.
27. Hacvırançık k.
28. Halkahavlu k.
29. İncelek k.
30. İncecek k.
31. İncügez k.
32. İneküpe k.
33. İrindi (?) k.
34. İrkeksu k.
35. İstanos k.
36. Karalar k.
37. Karataş k.
38. Karkın k.
39. Kayı k.
40. Kaycık k.
41. Kazan k.
42. Keçilü k.
43. Kemer k.
44. Kılıçlar k.
45. Kınık k.
46. Kınıkötü k.
47. Kınıkötü k.
48. Kışla k.
49. Lezgi k.
50. Miranos k.
51. Murtazaabad k.
52. Murtazahisan k.
53. Mülik k.
54. Oyumağaç k.
55. Peçenek k.
56. Sancar k.
57. Saruyaklı k.
58. Sarular k.

Mezralar

1. Alpagud mz.
2. Çomcu (?) mz.
3. Çoraş (?) mz.
4. Delüler mz.
5. Ebu'l-Hasan mz.
6. Girendos mz.
7. Karataş mz.
8. Kırkkavak mz.
9. Kıtçıklar mz.
10. Yağmurşahmz.

YABANABAD KAZASI

Köyler

1. Acıca k.
2. Ada k.
3. Akçain k.
4. Akçakavak k.
5. Akçakilise k.
6. Akçaşenlik k.
7. Akçaviran k.
8. Akpınar k.
9. Alacuk k.
10. Alakoç k.
11. Alınvıran k.
12. Alpagud nd. Hacı k.
13. Armağan k.
14. Avcı k.
15. Avdan k.
16. Bademli k.
17. Bağluca k.
18. Bağvıran k.
19. Başvıran k.
20. Bayad k.
21. Bayındır k.
22. Bazardıvani.
23. Bazardıvani k.
24. Bey k.
25. Binkoz k.
26. Buğralar k.
27. Çaltı k.
28. Çepni k.
29. Çerçimahmud k.
30. Çırpan k.

31. Çonman (?) k.
32. Çukurca k.
33. Çukurpelid k.
34. Çukurvıran k.
35. Demürcivıranı k.
36. Dere k.
37. Doğanözü k.
38. Doymuş k.
39. Durmuşvıranı k.
40. Elmaluvıranı k.
41. Eşiköy k.
42. Firuz k.
43. Gezbi k.
44. Gönan k.
45. Guristan k.
46. Gümele k.
47. Günay k.
48. Günaysaray k.
49. Güzeldıvani
50. Habibler k.
51. Haililer k.
52. Hasunlar k.
53. Haydarlar k.
54. İdelik k.
55. İnceöz k.
56. İnceöz (?) k.
57. İsaca k.
58. Kakuk k.
59. Kalınharman k.
60. Karaağaç k.
61. Karaköy k.
62. Karayolu k.
63. Kayabaşı k.
64. Kımık (-i diğer) k.

65. Kımık k.
66. Kımıközü k.
67. Kırgılca k.
68. Kışlak k.
69. Kızılca k.
70. Kızılçavıran k.
71. Kızılvıran k.
72. Kozçavıran k.
73. Kozköy k.
74. Kozvıran k.
75. Kösebeli k.
76. Köşeler k.
77. Köşeler-i diğer k.
78. Kulak k.
79. Kürd k.
80. Kürtler k.
81. Milan k.
82. Na'ib k. nd. Ekremli
83. Onaş k.
84. Orta k.
85. Ortadıvan k.
86. Osmansini k.
87. Otacı k.
88. Otacılar (?) k.
89. Öyücek k.
90. Öyük k.
91. Peçenek k.
92. Pelidcık k.
93. Saraycık k.
94. Sarpun k.
95. Sarubolak k.
96. Seki k.
97. Şeyh k.
98. Şeyhler k.

99. Tatlak k.
100. Timurlar k.
101. Turmalı k.
102. Turudlar k.
103. Umur k.
104. Üzmüş k.
105. Virancık k.
106. Yahşihanlar k.
107. Yenice k.
108. Yıvacı k.
109. Yuvaşeyh k.
110. Yüreğir k.

Mezralar

1. Aluç mz.
2. Aluççuk mz.
3. Bozdepe mz.
4. Çukurpelid mz.
5. Dereyalın mz.
6. Gökcek mz.
7. Güveç mz.
8. Güveçköy mz.
9. Hacıtı mz.
10. Kaplanlıdere mz.
11. Karaman mz.
12. Kozvıran mz.
13. Kurumcu mz.
14. Şahinoğlu mz.
15. Virançakmak mz.
16. Elmalu mz.

**ÇANKIRI SANCAĞI KÖY VE
MEZRALAR**

ÇANKIRI (MERKEZ) KAZASI:

Köyler

1. Acıkuyu k.
2. Afsar k.
3. Ağca k.
4. Ahlatcık k.
5. Alemdâr k.
6. Akça k.
7. Akçaköy k.
8. Akçaköy k.
9. Akçaviran k.
10. Akpınar k.
11. Aksekü k.
12. Aktaş k.
13. Akyazı k.
14. Alıclı k.
15. Alpsarı k.
16. Alva k.
17. Anuza k.
18. Arab k.
19. Ayacık k.
20. Ayan k.
21. Bademçayı k.
22. Ballıbdık k.
23. Baydığın k.
24. Bayındır k.
25. Bellütözü k.
26. Bigay k.
27. Birek k.
28. Boluca k.
29. Boyalı k.
30. Bulamaç k.
31. Çağabey k.
32. Çakırköy k.
33. Çavuş k.
34. Çiftlik k.
35. Çukı k.
36. Çukurviran k.
37. Çürük k.
38. Demirlişeyhan k.
39. Demürlü k.
40. Dengi k.
41. Depecik k.
42. Derecik k.
43. Derelüdivanı k.
44. Derelü k.
45. Dikenli k.
46. Doğanbey k.
47. Dumluk k.
48. Dut ağacı k.
49. Düğüm k.
50. Dümeli k.
51. Erkez k.
52. Ese k.
53. Fine (?) k.
54. Gedene k.
55. Gökçöz k.
56. Gölas k.
57. Güdükbey k.
58. Gümüski k. (Yabancı dahi derler)
59. Hâcib k.

Mezralar

60. Hacıbeyler k.
61. Handırı k.
62. Handırı k.
63. Hayırcık k.
64. Hisarcık k.
65. Hocahasan k.
66. İlduzum k.
67. İkışım k.
68. İkipehticik k.
69. İltüzün k. nd.Kuyu k.
70. Kağcak k.
71. Kamışcık k.
72. Karacakaya k.
73. Karacaözü k.
74. Kayun k.
75. Kayaçivril k.
76. Kavak k.
77. Kayı k.
78. Kendirek k.
79. Kırık k.
80. Kışlacık k.
81. Kızılşın k.
82. Kılısecuk k.
83. Korgun k.
84. Kullar k.
85. Kurna k.
86. Lahnoz (?) k.
87. İncesu k.
88. Maşa k.
89. Merzi k.
90. Mesudviran k.
91. Mesudviran k.
92. Mezdifakih k.
93. Mu'arrif k.
94. Mudun k.
95. Osmanlar k.
96. Otarcık k.
97. Ovacık k.
98. Öküz k.
99. Öyküti k.
100. Pakize k.
101. Samiri k.
102. Saray k.
103. Saray k.
104. Sarıkaya k.
105. Sarıkürt k.
106. Savcı k.
107. Sazcuğaz k.
108. Selmanpınarı k.
109. Semer k.
110. Seydiköy k.
111. Sülükürü k.
112. Şa'banözü k.
113. Tuht k.
114. Tüylüce k.
115. Ulvi k.
116. Urvey k.
117. Yakaköy k.
118. Yakalı k.
119. Yakantaşderbendi k.
120. Yatlar k.
121. Yebrek k.
122. Yenice k.
123. Yörük k.
124. Zaviyeoğlu k.
125. Zekerıyya k.
1. Ahlatcık mz.
2. Akdüt mz.
3. Akviran mz.
4. Balice mz.
5. Başbayındır mz.
6. Çamavlağı mz.
7. Delüce mz.
8. Dergeviç mz.
9. Eymircik mz.
10. Karahisar mz.
11. Kozan mz.
12. Kuduz mz.
13. Kullar mz.
14. Laçın mz.
15. Mekras mz.
16. Özbek mz.
17. Sarıköy mz.
18. Suluk mz.
19. Umür mz.
20. Yelidere mz.
21. Yenice mz.

Divanlar:

1. Çağa divanı
2. Öykülü divanı

ÇERKEŞ KAZASI:

Köyler

1. Ağacık k.
2. Ahır k.
3. Alaşa k.
4. Aliözü k.
5. Akbaş k.
6. Akbaşlar k.
7. Akhasan k.
8. Aksenir k.
9. Alagöklük k.
10. Alaşa k.
11. Alayundlu k.
12. Alınca k.
13. Aslanlı k.
14. Aşağıçukurca k.
15. Aşağıkadiözü k.
16. Basmul k.
17. Bedil k.
18. Berçin k.
19. Bilanviranı k.
20. Bozoğlu k.
21. Buğracık k.
22. Çalca k.
23. Çalıcavıran k.
24. Çamluca k.
25. Çölmekci k.
26. Çukurviran k.
27. Depecik k.
28. Dikenli k.
29. Dikmen k.
30. Elpirek k.

31. Eşekviran k.
32. Eymür k.
33. Hacılar k.
34. Halkakolu k.
35. Hasbeyli k.
36. İlkiler k.
37. Kabataz nd. Kadıköy k.
38. Kadı k.
39. Karakımık k.
40. Karakıyık k.
41. Karaköşk k.
42. Karamustafa k.
43. Karyagdı k.
44. Kepez k.
45. Kışaç k.
46. Kıvrıcık k.
47. Kızıllar k.
48. Kirüz k.
49. Köpürü k.
50. Lalaisa k.
51. Orman k.
52. Ortaköy k.
53. Ovacık k.
54. Saray k. Sancak dahi derler
55. Saraycık k.
56. Sülülter k.
57. Şeyh Doğan k.
58. Tırbaşı k.
59. Viranlı k.
60. Viran k.
61. Virancık k.
62. Yakublar k.
63. Yağmurviran k.
64. Yalaközü k.

65. Yalunzece k.
66. Yoncalı k.
67. Yortan k.
68. Yukarıkadiözü k.
69. Yukarıçukurca k.
70. Yumrular k.
71. Yunuslar k.

Mezralar

1. Konuş mz. Çıkrıkçılar dahi derler
2. Ömerfâkih mz.
3. Viran mz.

Divan: Dere divanı

KAL'ACIK KAZASI:

Köyler

1. Ada k.
2. Aşar k.
3. Ağca nd. Kullar k.
4. Ağcaş k.
5. Ahmedbey k.
6. Akbörklü k.
7. Aktepe k.
8. Akviran k.
9. Alibeyli k.
10. Arablu k.
11. Avkaz k.
12. Bağbanlar k.
13. Bağra k.
14. Bağırsızlar (?) k.
15. Balışeyh k. nd. İlhan k.
16. Balluca k.
17. Bazarlık k.
18. Bilkişia k.
19. Bögüz.
20. Bukeçük k.
21. Çandır k.
22. Çanşa k.
23. Çiftlicik k.
24. Çiftlik k.
25. Çorlu k.
26. Çöte (?) k.
27. Çukur k.
28. Dilüçük k.
29. Dokuz tobra k.
30. Dumlu k.
31. Eğinahi k. (?)
32. Ekinviran k.
33. Eleçik k.
34. Elvanseydi k. nd. Elmalu
35. Eminagaç k.
36. Erikviran k.
37. Erkeçviran k.
38. Eski k.
39. Eskicük k.
40. Eymericik k.
41. Gökçe k.
42. Gökçeviran k.
43. Göll k.
44. Gölpınar k.
45. Gündoğmuş k.
46. Hacı k.
47. Hasayas k.
48. Haydarlık k.
49. Hâzırsaydi nd. Yakuceak k.
50. İdris k.
51. İğde k.
52. İğdir k.
53. İlimüşeyh k.
54. Kadıçiftlik k.
55. Kadırgacı k.
56. Kağcak k.
57. Kalkan k.
58. Karacakaya k.
59. Karakoçak k.
60. Karamihmad nd. Kabil k.
61. Karaöyük k.
62. Karnıcalı k.
63. Kazmacı k.
64. Kelbolasin k.
65. Keşürkayısı k. (?)
66. Kızıl Emir k.
67. Kızıl ırmak k.
68. Koremaz k.
69. Koz ayağı k.
70. Kozlu k. (tb. Keskin)
71. Kozlu karaviran k.
72. Kumardığıni k.
73. Kumarı k.
74. Kumartaş k.
75. Kuyucak k.
76. Küre k.
77. Kürt k.
78. Manastır k.
79. Mard k.
80. Mezdıviran k.
81. Mikâ'il k.
82. Muradlı k.
83. Oruçhan k.
84. Otahacı k.
85. Ödek k.
86. Öyük k.
87. Sekü k.
88. Söğüçük k.
89. Tavşancı k.
90. Tavşancık k.
91. Tocakdere k.
92. Uluköydivanı
93. Yağbasan k.
94. Yalım k.
95. Yalım k. (tb. Keskin)
96. Yamacı k.
97. Yenice k.
98. Yılanlı k.

99. Yuva k.

100. Yuva k. (tb. Keskin)

101. Yüzbey k.

26. Sağırşeyh mz.

27. Sorkun mz.

28. Taharetözü mz. (tb. Keskin)

29. Taşluköy mz.

Mezralar

1. Acıpınar mz. (tb. Keskin)
2. Adalarçiftliği mz.
3. Akviran mz.
4. Alemlü mz. (tb. Keskin)
5. Alifakih mz.
6. Anter mz.
7. Aşun (?) mz. (tb. Keskin)
8. Bağışlanmış mz.
9. Başpınar mz.
10. Bayroğa mz.
11. Beyanözü mz.
12. Bozca mz.
13. Bozkuş mz.
14. Büktepe mz.
15. Çığbaş mz.
16. Eminagaç mz.
17. Eşme mz. (tb. Keskin)
18. Gölgan (?) mz.
19. Hasanbey mz. (tb. Keskin)
20. Kalkan mz.
21. Kozlu mz. (tb. Keskin)
22. Kuşburnuhalanı mz.
23. Ortaklar mz.
24. Ovactk mz.
25. Polad-i damgacı mz.

Divanlar

1. Anzılık divanı (tb. Keskin)
2. İğdeli divanı (tb. Keskin)
3. Taşdoğen divanı
4. Uluköy divanı (tb. Keskin)

KARI BAZARI KAZASI:**Köyler**

1. Ağcaın k.
2. Akdoğan k.
3. Akpınar k.
4. Aşağıkayı k.
5. Avcılar k.
6. Avrateri k.
7. Basdak k.
8. Bohyavıran k.
9. Büğdüz k.
10. Çakmak k.
11. Donuzöyüğü k.
12. Eidek k.
13. Göğçevıran k.
14. Göynükviranı k.
15. Gündök k.
16. Halfet k.
17. Hasanhaçı k.
18. Kalkan k.
19. Kanluca k.
20. Karaağaç k.
21. Karacavıran k.
22. Kayı k.
23. Kısac k.
24. Kızılca k.
25. Kızılsakal k.
26. Köşeler k.
27. Ortaköy k.
28. Sakalin k.
29. Sakarcavıran k.
30. Salur k.

31. Sancar k.
32. Sütsek k.
33. Şirinler k.
34. Toylar k.
35. Yoğunviran k.
36. Yukankayı k.
37. Yuva k.

KARGU KAZASI:**Köyler**

1. Afşar k.
2. Ağcakilise k.
3. Aruklar k.
4. Bademce k.
5. Başviran k.
6. Bayındır k.
7. Bellütöz k.
8. Beydili k.
9. Çayırkışla k.
10. Çaykışla k.
11. Çevlök k.
12. Değirmenöz k.
13. Deltiler k.
14. Ergunşah k.
15. Eyzen k.
16. Gökdere k.
17. Göl k.
18. Hasanköy k.
19. İnal k.
20. Kalınkilise k.
21. Karaboya k.

KOÇHİSAR KAZASI:**Köyler**

1. Aşağı k.
2. Aşağıköy k.
3. Bazarıkapısı/kayısı k.
4. Besleme k.
5. Bükçek k.
6. Culanis k.
7. Danişmen k.
8. Danişmend k.
9. Dere k.
10. Dereköy k.
11. Engin k.
12. Hisarcık k.
13. İlusuluk k.
14. İsuluk k.
15. İn k.
16. Kafır k.
17. Kafır k.
18. Kırmık k.
19. Kırık k.
20. Kilise k.
21. Kuyupınar k.
22. Meydan k.
23. Münayim k.
24. Münşir k.
25. Otac k.
26. Paşa k.
27. Paşalar k.
28. Saraycık k.
29. Sarmaşık k.
30. Serçeler k.

22. Karacaköy k.
23. Karakilise k.
24. Karapürçek k.
25. Kınıközü k.
26. Kızılcıarmak
27. Kızılsin k.
28. KurtGazi k.
29. Mesudlu k.
30. Mora k.
31. Obruk k.
32. Ortaluca k.
33. Ovaluca k.
34. Öktüz k.
35. Peliditlik k.
36. Pelidöz k.
37. Runkuş k.nd.Bağöz k.
38. Saraycık k.
39. Sinanöz k.
40. Şa*banöz k.
41. Bağöz k.
42. Virancık k.
43. Yalmanşaray k.
44. Yayılar k.
45. Yazıkilise k.
46. Zeytun k.

Divanı: Tokarçay divanı

Mezra: Çatıran mz.

31. Sögüd k.
32. Sögüt k.
33. Sunkurseküstü k.
34. Şeyhler k.
35. Virancık k.
36. Yakakayı k.
37. Yirkuyu k.
38. Yuva k.

Divanı:

Kilise Divanı

MUKŞUNLU KAZASI:**Köyler**

1. 'Alibeyli k.
2. Ağilözü k.
3. Ahurcu k.
4. Akçaviran k.
5. Alpagud k.
6. Aluç k.
7. Anbar k.
8. Anbarcık k.
9. Avclar k.
10. Bağcak k.
11. Başvıran k.
12. Bazar k.
13. Beyköy k.
14. Bilvıran k.
15. Bozkuş k.
16. Bucuru k.
17. Sürcek k.
18. Çama k.
19. Çanakçı k.
20. Çardak k.
21. Çart k.
22. Çavundur k.
23. Çinli (?) k.
24. Çukurca k.
25. Demürçüviran k.
26. Demürçüviran k.
27. Dereköy k.
28. Dumlupınar k.
29. Gaziler k.
30. Gircan k.
31. Güney k.
32. Hacılar k.
33. Hacımısı k.
34. Hatunkayısı k.
35. Hoşanlar k.
36. İğdir k.
37. İğdircik k.
38. İkikavak k.
39. Kaçan k.
40. Kadıköy k.
41. Kapaklı k.
42. Karacataş k.
43. Karapusat k.
44. Karayabani k.
45. Kazancık k.
46. Kazancılar k.
47. Kızılcık k.
48. Kızılcıoğlu k.
49. Kızıloğlu k.
50. Kocavıran k.
51. Kozan k.
52. Kozancık k.
53. Köpürü k.
54. Kurucak k.
55. Kürd k.
56. Kürt k.
57. Manastır k.
58. Manducuk k.
59. Mekvıran k.
60. Mescidoğlu k.
61. Ödemiş k.
62. Okular k.
63. Örtmece (?) k.
64. Örtcek k.
65. Paşa k.
66. Sağırar k.

ö / . Sekulu k.

68. Sortuk-i İğdir k.
69. Susuz k.
70. Taş k.
71. Taşköprü k.
72. Yakacık k.
73. Yamukvıran k.
74. Yazır k.
75. Yeniköy k.
76. Yılanlı k.
77. Yozgat k.
78. Yörükömer k.

Mezra: Samıç mz**MILAN KAZASI:****Köyler**

1. İlpınarı k.
2. Ağcakilise k.
3. Akçakilise k.
4. Akhoca k.
5. Akseki k.
6. Aslanlı k.
7. Başovacı k.
8. Bayramvıranı k.
9. Bereket k.
10. Bereketçik k.
11. Beysi k.
12. Çardak k.
13. Çatkilise k.
14. Çatkilise k.
15. Çiftlik k.
16. Dalkoz k.
17. Demürü k.

5. Bademyakası

18. Dolab k.
 19. Erdeş k.
 20. Eres k.
 21. Eyyübkuzu k.
 22. Inceöz k.
 23. İlalı k.
 24. Karacalar k.
 25. Karacaöyük k.
 26. Karacavıran k.
 27. Karataş k.
 28. Kayabaşı k.
 29. Kebil k.
 30. Kırgıllı k.
 31. Kızıloğlu k.
 32. Köpürü k.
 33. Kükürd-i büzürg k.
 34. Kükürd-i küçük k.
 35. Oruçgazi k.
 36. Oyumağacı k.
 37. Öyük k.
 38. Sarukaya k.
 39. Sumucak k.
 40. Todurga k.
 41. Ulubey k.
 42. Ujumilan k.
 43. Yakalı k.
 44. Yalnuza k.
 45. Yenice k.
- TOSYA KAZASI:**
- Köyler**
1. Afsar k.
 2. Ağcakavak k.
 3. Akçakavak k.
 4. Aspiros k.
5. Bademyakası
 6. Bayad k.
 7. Berçin k.
 8. Cige k.
 9. Çatak k.
 10. Çenger k.
 11. Çepni k.
 12. Çifter k.
 13. Derinöz k.
 14. Dikmen k.
 15. Dilikşehri k.
 16. Ekinçikyamak k.
 17. Erikçukuru k.
 18. Ermene k.
 19. Göbene k.
 20. Gökçöz k.
 21. Göl k.
 22. Harsand k.
 23. Karaberk k.
 24. Karı k.
 25. Karkın k.
 26. Kayı k.
 27. Kösen k.
 28. Kuldian k.
 29. Kuzyaka k.
 30. Kulah k.
 31. Oduske k.
 32. Ortapınar
 33. Sapaca k.
 34. Sevinç k.
 35. Sevinçviran k.
 36. Ulubey k.
 37. Uluköy k.
 38. Yarekin k.
 39. Yarmcakaya k.

40. Yazıçam k.

Mezra: Ahlatcık mz.

SULTANÖNÜ SANCAĞI KÖY VE MEZRALAR

ESKİŞEHİR (MERKEZ) KAZASI

Köyler

1. Batuday k. ?/Tabutay (?)
2. Ahiotak k.
3. Akçakilise k.
4. Albaşöğüt k.
5. Aşağısöğüt k.
6. Bağluca k.
7. Bayağı k.
8. Bozaya k.
9. Çaltı k.
10. Çanakçı k.
11. Çubukviran k.
12. Damla k.
13. Danişmendli k.
14. Davulcuöyüğü k.
15. Derecik k.
16. Döğerek k.
17. Eğriceöz k.
18. Gerdeksaray k.
19. Gökeöyüğü k.
20. Gömlük k.
21. Gümele k.
22. Gündüzler k.
23. Halkahavlu k.
24. Ilıca k.
25. İnhisâr k.
26. İshâklar k.

27. Kafcak k.

28. Karasakal k.

29. Kayaşık k.

30. Keskün k.

31. Kırçalı k.

32. Kızılyük k.

33. Koyun k.

34. Köpek k.

35. Kulaksuz k.

36. Kutluai k.

37. Kutluaviran k.

38. Kıpçukzıldere k.

39. Macun k.

40. Mermeli k.

41. Ortaklar k.

42. Pusak k.

43. Rumbeyler k.

44. Sarıkavak k.

45. Simavi k.

46. Ürküt k.

47. Yanduk k.

48. Yassıyök k.

49. Yassıviran k.

50. Yenice k.

51. Yusufşeyh k.

Mezralar

1. Ayvalı mz.
2. Kızık mz.

BİLEÇİK KAZASI :

Köyler

1. Ahmedek k.
2. Akdere k.
3. Akkilise k.
4. Alakilise k.
5. Aleksi (?) k.
6. Ayvacık k.
7. Bahadır k.
8. Balçık k.
9. Baldirayık k.
10. Beylerce k.
11. Boğucak k.
12. Boyaluca k.
13. Büyükküre k.
14. Cullahlar k.
15. Çadırılı k.
16. Çakırmanı k.
17. Çukurviran k.
18. Dere k.
19. Elmacak k.
20. Erkeksu k.
21. Göçeri k.
22. Göksu k.
23. Gölpınarı k.
24. Güllüme k.
25. Günayviran k.
26. Güneyviranı k.
27. Ilıpınar k.
28. İnalani k.
29. Kaldırayık k.
30. Karaçayır nd. Alakilise k.

31. Karasu k.

32. Karasöğüt (?) k.

33. Kebürler (?) k. (tb. Lefke)

34. Kırgılı k.

35. Kiisecik k.

36. Kurd k. (tb. Lefke)

37. Kutlubey k.

38. Kıpçukküre k.

39. Kültepe k.

40. Kıpılı k.

41. Kıpılı nd. Beytımur k.

42. Lefke k.

43. Marmara k.

44. Melikalani k.

45. Papaslık k.

46. Pelidözü k.

47. Salar k.

48. Salözü k.

49. Sarmaşık k.

50. Sobran k.

51. Sorkun k.

52. Suviran k.

53. Şehr-i çadırılı

54. Uzunkilise k.

55. Yenice k.

Mezralar

1. Ahibereket mz.
2. Akbaşlı nd. Pınarşeyh mz.
3. Ayvacı mz.
4. Çavuş mz.
5. Çavuş mz.
6. Çukurviran mz.

7. Güneyviranı mz.

8. İğdecik mz.

9. İlyâs mz. Balçık k.

10. Kadıemlûddin mz.

11. Kapakluca mz.

12. Karaoğlanbükü mz.

13. Muşgoğlu mz.

14. Pelidözü mz.

15. Sorkuncuk mz.

16. Süleymanbazdar mz.

17. Şeyhrastlı mz.

18. Tavşandepesi mz.

19. Yaylaseyre (?) mz.

GÜNYÜZÜ NAHİYESİ:

Köyler

1. Aliçiftlik k.
2. Ağar k.
3. Ağcabeysozağı k.
4. Ahurözü k.
5. Akçaköy k.
6. Bedürülec (?) k.
7. Celbert k.
8. Çal (?) k.
9. Çal k.
10. Çukurviran k.
11. Değindözü k.
12. Delüler k.
13. Doğan k.
14. Dumluali k.
15. Göklük k.
16. Halilce nd. Süle k.
17. Hınısviran k.
18. İkikilise k.
19. Kabırağı k.
20. Kamaşlıbükü
21. Karacakaya k.
22. Karageyikli k.
23. Karabrahim k.
24. Karasu
25. Kızılpınar k.
26. Kuyucak k.
27. Ortaç k.
28. Otak k.
29. Ömer k.
30. Pelidözü k.
31. Sazak k.
32. Şehiröyüğü k.

İNÖNÜ KAZASI

Köyler

1. Akpınar k.
2. Avdan k.
3. Balçıkhisar k.
4. Buyuran k.
5. Büyükyüreğir k.
6. Celal k.
7. Çayır k.
8. Çepni k.
9. Çukurhisar k.
10. Derecik k.
11. Döğersöğüdüğü k.
12. Duman k.
13. Dumanlı k.
14. Durluka k.
15. Eğrigöz k.
16. Eslemez
17. Göçözü k.
18. Gökce k.
19. Günyanık k.
20. Hasaneğini k.
21. Hasunlar k.
22. Hasunsöğüdüğü k.
23. Hocabay k.
24. İsavıranı k.
25. Kalmıkuyu k.
26. Kanır k.
27. Kapluca k.
28. Karaağaç k.
29. Karaca k.
30. Karasu
31. Karkıncık k.
32. Katmar (?) k.

33. Şeyhler k.
34. Ulaguz k.
35. Üçbaşlı k.
36. Yalınlu k.
37. Yarıkcı k.

Mezralar

1. 'Abdi veled-i Balı mz.
2. Akviran mz.
3. Avdan mz.
4. Balıçihalil mz.
5. Baluk mz.
6. Bin mz.
7. Döğerek mz.
8. Girce (?) Mz.
9. Hacı mz.
10. Hoca mz.
11. Karacakaya mz.
12. Kılcan mz.
13. Lalaoglu mz.
14. Lütlü mz.
15. Malkoç mz.
16. Musabazdâr mz.
17. Müsellemilyâs mz.
18. Otaç mz.
19. Sayyadbeşâyış mz.
20. Sayyâdhasan mz.
21. Sırpınarı (?) mz.
22. Ümid mz.
23. Veli veled-i Nasuh mz.
24. Yahşiler mz.

33. Kavşud k
34. Kilise k.
35. Küçüküreğir k.
36. Mekirün (?) k.
37. Oklubalı k.
38. Orta k.
39. Ortaca k.
40. Ortacılar k.
41. Rasul k.
42. Sığırçukur k.
43. Todurga k.
44. Torbacık k.
45. Zeynel k.
46. Gölseydi k. (tb. Bozöyük)
47. Kumralbaba k. (tb. Bozöyük)
48. Karacağa k. (tb.Bozöyük)

Mezralar

1. Akpınar mz.
2. Bayramhacı mz.
3. Beyli mz.
4. Bozalca (?) mz.
5. Büyükmüşhed mz. Hasan eğini k.
6. Fahrüddin mz. Balçık hisâr k.
7. Günefindik mz. Hasan eğini k.
8. Hamas mz.
9. İdris mz.
10. İshâk mz. Çayır k.
11. Kapanardıç mz. Rasül k

KARACAŞEHİR

NAHIYESİ:

Köyler

1. Ağaçhisâr k.
2. Akçain k.
3. Akçakarbarsaray k.
4. Akçakaya k.
5. Akçaşehir k.
6. Akdoğankurucası k.
7. Akin k.
8. Akmü'minviranı k.
9. Akpınar k.
10. Alaçam k.
11. Alar k.
12. Alpoğuz k.
13. Ataları k.
14. Avdan k.
15. Avdancık k.
16. Aynalıca (?) k.
17. Bağcugaz k.
18. Bağınar k.
19. Başaçık k.
20. Bayındır k.
21. Bayramlı k.
22. Beygüney k.
23. Bozanlı k.
24. Bozılca k.
25. Bulduk k.
26. Buzluca k.
27. Buzluk k.
28. Bûğdüz k.
29. Bütüklüca k.
30. Bütüklükrâğı k.
31. Çakılcık k.
32. Çal (?) k.
33. Çala k.
34. Çavluca k.
35. Çavluca-i diğer k.
36. Çiftlik k.
37. Çoğuşdan k.
38. Çubuk k.
39. Çukurca k.
40. Çukurhisar k.
41. Danişmend k.
42. Danişmendli k.
43. Darıoğlu k.
44. Devecik k.
45. Doğancılar k.
46. Dokuzoğuz k.
47. Duba k.
48. Ebekz k.
49. Emirşehri k.
50. Eşekli k.
51. Evlıncek k.
52. Eymür k.
53. Ferrâşdoğan k.
54. Ferruhsâd k.
55. Gemci k.
56. Göçözü k.
57. Gökcekisik k.
58. Gökceöz k.
59. Gökceviran k.
60. Gölderesi k.
61. Göynükviran k.
62. Gümele k.
63. Güney k.
64. Hacılar k.
65. Hankara k.
66. Hasanbey k.
67. Hurum (?) k.
68. Ilıca k.
69. Ilıcviran k.
70. İkikilise k.
71. İki yağma k.
72. İldüzen k.
73. İlyarı k.
74. İncik k.
75. İndibindi (?) k.
76. İnhisar k.
77. İnkaraça k.
78. Kalburcu k.
79. Kanca (?) k.
80. Kandamış (?) k.
81. Kapağı k.
82. Karaağaç k.
83. Karacakaya k.
84. Karacaviran k.
85. Karacemşid k.
86. Karakamış k.
87. Karalar k.
88. Karayer k.
89. Karıbazarı k.
90. Karkın k.
91. Kavacık k.
92. Kavak k.
93. Kayacıkağılı k.
94. Kayağılı k.
95. Kayı k.
96. Kedicilik k.
97. Kelburmu k.
98. Kimik k.
99. Kırka k.
100. Kızılcabayındır k.
101. Kızılcaviran k.
102. Kızıldere k.
103. Kızılöz k.
104. Kireç k.
105. Kozacağı k.
106. Kozan k.
107. Körpe k.
108. Köşi k.
109. Kuruca k.
110. Kütüklüca k.
111. Kütüklükrâğı k.
112. Küpeçikler k.
113. Kürtviranı k.
114. Laçın k.
115. Mamıca k.
116. Manastır k.
117. Mansur k.
118. Memeli k.
119. Muttalib k.
120. Müsâöz k.
121. Oğuz k.
122. Oğuzoğlu k.
123. Oklu k.
124. Öğürmek k.
125. Öyük k.
126. Özdengi k.
127. Sancarviranı k. Karayük
128. Saray k.
129. Saray nd. Aslı Paşa k.
130. Saraycık k.
131. Saruömer k.
132. Sarualan k.
133. Sekirvan k.
134. Senitce k.
135. Sevinç k.
136. Sirke k.
137. Sofcu k.
138. Söğüdece k.
139. Söğüdücük k.
140. Sultanderesi k.
141. Şehiröyüğü k.
142. Şumlu k.
143. Tacüddimler k.
144. Takmak k.
145. Tarıkci (?) k.
146. Tarpak k.
147. Tatarcık k.
148. Temürçiler k.
149. Türkmembudak k.
150. Türkményöğü k.
151. Uca k.
152. Uluöyük k.
153. Umur nd. Behlegi k.
154. Virancık k.
155. Vukuf k.
156. Yenice k.
157. Yoğunca k.
158. Yoğuncuk k.
159. Yukarusöğüdüyüğü k.
160. Yunak k.
161. Zeytun k.

Mezralar

1. Akkilise mz.
2. Alpacık mz.
3. Balıklağu mz.
4. Barçun mz.
5. Başvıran mz.
6. Bostan mz.
7. Bozanlı mz.
8. Çobanlar mz.
9. Çukurhisar mz.
10. Dolay mz.
11. Dutlu mz.
12. Dutarab mz.
13. Eğriceöz mz.
14. Güleşir mz.
15. Hacılıyörüğü mz.
16. İbrâhim mz.
17. İfaldı mz.
18. İnebeyi mz.
19. İvaz mz.
20. Karabil mz.
21. Karacaali mz.
22. Karaçayır mz.
23. Karadere mz.
24. Kayayanı (?) mz.
25. Kayırhan mz.
26. Kızık mz.
27. Kızılcaabayındır mz.
28. Korukvıran mz.
29. Kozluvıran nd.
İnönü mz.
30. Kozvıran mz.
31. Masrûismail mz.
32. Saruöktüz mz.

33. Sansungur mz.

34. Sarucasu mz.
35. Seferşah mz.
36. Şamlu mz.
37. Şems mz.
38. Tatar mz.
39. Tatarmusa mz.
40. Uzunahmed mz.

SEYİD GAZİ KAZASI:

Köyler

1. Arabvıranı k.
2. Karkın k.
3. Kozluvıran k.
4. Mû'min k.
5. Virancık k.
6. Baltımur k.
7. Çukurağıl k.
8. Değış k.
9. Elekhacı k.
10. Sancar k.
11. Üçkuyu k.
12. Yollu k.

Mezralar

1. İbanvıranı (?) mz.
2. Hocaöyüğü mz.
3. Obrucuk mz.

ANKARA**SANCAĞINDA****MAHALLELER****Ankara Mahalleleri**

1. Alibey m.
2. Alihocapaşa m.
3. İmaret-i Karacabey m.
4. Ahîçelesi m. nam-ı diğer Ulucağ
5. Ahîhacımurad m.
6. Ahitura m.
7. Akmedrese m.
8. Alacamescid m.
9. Arabhacı m.
10. Aşınahan m
11. Bademli m.
12. Baklaci m.
13. Balaban m.
14. Behlül m.
15. Belkis m.
16. Bostancıyan m.
17. Bostancıyan m.
18. Boyacali m.
19. Börekçiler m.
20. Buriyacilar m.
21. Celalpanbuğu m.
22. Çakırlar m.
23. Debbâğan m.
24. Deltakaraca m.
25. Dibeğ m.
26. İkinci m.
27. Emre m.
28. Erzurum m.
29. Fetaniyet m.
30. Göngü m.

31. Gökceoğlu m.

32. Hacendî m.

33. Hacıvazhaddâd m.

34. Hacıshab m.

35. Hacıdoğan m.

36. Hacıhalil m.

37. Hacımansur m.

38. Hacımusa m.

39. Hatîfeyezîd m.

40. Hallacmahmûd m.

41. Helvacyan m.

42. Hendek m.

43. Huhud (?) m.

44. Hocasinan m.

45. Kefere nd. Kafirköyü m.

46. Kazuran m.

47. Kekebir-i zimmî

48. Keçiltü m.

49. Keyyalin (gebran) m.

50. Kızılbey m.

51. Kirişçıyan nd. Babam Yusuf m.

52. Koçhisâr m.

53. Konurcular m.

54. Koyunbâzârı m.

55. Kuvvad (gebrân) m.

56. Makrameciyân-i zimmîyân m.

57. Mervârid m.

58. Mescid-i aşâğıkapu m. (Kala-
içi)

59. Mescid-i câmi' m. (Kal'a-içi)

60. Mescid-i divviran m. (Kal'a-içi)

61. Mescid-i güzeloğlu m. (Kal'a-
içi)

62. Mescid-i Hâcimeîkehatun m.

63. Mescid-i Kureyş m.

64. Mescid-i Şemsüddin m.

65. Mevlana Seyf m. nam-ı diğer
Hankâh66. Mescid-i Yazıcışa'buiddin m.
(Kal'a içi)

67. Mihriâr-ı Ermeni m.

68. Minâre-i Belkis m.

69. Mukaddemzâde m.

70. Avancıklar m.

71. Öksüzce m.

72. Rüstemiâl m.

73. Sabunî m.

74. Seyyid m. nd. Kösciivaz

75. Şeyhizzüddin m.

76. Tekeahmed m.

77. Tiflîş m.

78. Tullice m.

79. Üriküt m.

80. Yakubharrat (?) m.

81. Yakubni'al m.

82. Yabani m.

83. Yavi m. nd. Ahi

84. Yenişehir m.

85. Yenice m.

86. Yusufhabbaz m.

87. Zimmîyan m.

Ayaş Mahalleleri

1. Mescid-i İmam-yusuf m.

2. Mescid-i Yemendede m.

3. Ömeroğlu m.

4. Şeyhmuhıyddin m.

5. İmamkaraca m.

6. Alidede m.

7. Cami' m.

ÇANKIRI SANCAĞINDA MAHALLELER

Çankırı Mahalleleri:

1. Hocaibrahim m.
2. Alacamescid m.
3. Bimarhane m.
4. Cami' m.
5. Çeince m.
6. Çukur m.
7. Emiriahur m.
8. Hacimusa m.
9. Hamam m.
10. Hızırlık m.
11. Hocabahşayış m.
12. Hocakasım m.
13. İmaret m.
14. Kadi m.
15. Karataş m.
16. Karataş-ı kayser m.
17. Kuçukminare m.
18. Mescid-i Cami'-i Mü'minin m.
19. Mescid-i Halilaga m.
20. Mescid-i Hatib m.
21. Perdedar Gazi m.
22. Şeyhosman m.
23. Tuhte m.
24. Umurfakih m.

Kalecik Mahalleleri:

1. Ahiçelebi m.
2. Alacamescid m.
3. Çarık (?)m.

SULTANÖNÜ SANCAĞINDA MAHALLELER

Eskişehir Mahalleleri

1. Alacamescid m.
2. Börekçiler m.
3. Dede m.
4. Hacıatmaca m.
5. Kapulumescid m.
6. Ortamescid m.
7. Paşa m.

Bilecik Mahalleleri

1. Bazar m.
2. Börekçiler m.
3. Dah (?) m.
4. Emir m.
5. Hisar m.
6. Kâdi m.

Bozüyük Mahalleleri

1. Cami'-i cedid m.
2. Öyük m.
3. Yenihan m.

İnönü Mahalleleri

1. Cedid m.
2. Köhne m.
3. Orta m.
4. Piyadegân-ı hassa m.

Lefke mahalleleri

1. Hisar m.
2. Sarubalaban m.
3. Sucuoğlu m.
4. Yeraklı m.

Seyyid Gazi Mahalleleri

1. Yenice m.
2. Yeltik (?) m.
3. Karapınar m.
4. Özbey m.
5. Kalkan m.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Kırıkkale’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kırıkkale’de tamamladı. 1995 yılında girdiği Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü 1999 yılında bitirdi. Aynı yıl Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Halen aynı göreve devam etmektedir.

